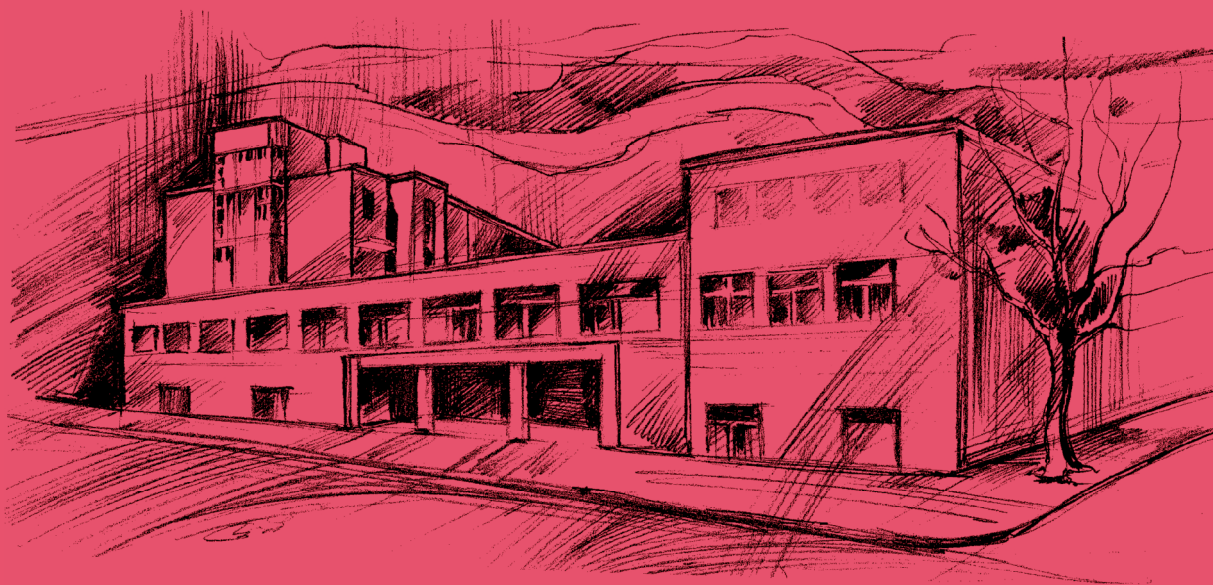

Adriána Švecová, Ingrid Lanczová (eds.)

Leges

Právno-historické trendy a výhledy VIII.

Legal-Historical Trends and Perspectives VIII

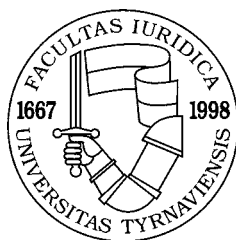

teoretik

Právno-historické trendy a výhledy VIII.

Legal-Historical Trends and Perspectives VIII

Adriána Švecová, Ingrid Lanczová (eds.)

Leges

Vzor citácie:

ŠVECOVÁ, A., LANCZOVÁ, I. (eds.). *Právno-historické trendy a výhlady VIII*. Praha: Leges, 2024.

Citation:

ŠVECOVÁ, A., LANCZOVÁ, I. (eds.). *Legal-Historical Trends and Perspectives VIII*. Prague: Leges, 2024.

Editorky/Editors:

doc. JUDr. PhDr. Adriána Švecová, PhD.

JUDr. Ingrid Lanczová, PhD.

Recenzenti/Reviewers:

prof. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M.

prof. JUDr. Bc. Miriam Laclavíková, PhD.

doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD. et Ph.D.

Publikácia je výstupom grantového projektu APVV č. 22-0079 „Premeny právnej vedy – historické a súčasné podoby právnej vedy a vedeckosti práva“.

Publikácia je šírená pod licenciou Creative Commons 4.0, AttributionNonCommercial NoDerivatives. Dielo je možné opakovane používať za predpokladu uvedenia mien autorov a len na nekomerčné účely, pričom nie je možné z diela ani z jeho jednotlivých častí vyhotoviť odvodené dielo formou spracovania alebo iných zmien.

Za jazykovú a odbornú úpravu príspevkov zodpovedajú autori jednotlivých príspevkov. Authors are responsible for the content and language quality in their articles.

Vydalo Nakladatelství Leges, s. r. o., Lublaňská 4/61, Praha 2,
v roce 2024 jako svou 939. publikaci.

Vydání první

Edice Teoretik

Návrh obálky Michaela Vydrová

Redakce Mgr. Mária Pavláková

Sazba Gradis

Tisk Tiskárna PROTISK, s. r. o., České Budějovice

www.knihyleges.cz

© Adriána Švecová, Ingrid Lanczová (eds.), 2024

ISBN 978-80-7502-738-2

ISBN 978-80-7502-740-5 (online)

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Právo-historické trendy a výhledy VIII. = Legal-historical trends and perspectives VIII / Adriána Švecová, Ingrid Lanczová (eds.). -- Vydání první. -- Praha : Leges, 2024. -- 1 online zdroj. -- (Teoretik)

Částečně český text, české, anglická a slovenská resumé

Vydáno v návaznosti na workshop „Quo vadis - slovenská a česká právní historiografia?“ konaného 13. a 14. září 2023. -- Obsahuje bibliografie a bibliografické odkazy

ISBN 978-80-7502-740-5 (online ; pdf)

* 34 * 34(091) * (082) * (0.034.2:08)

- právo
- právní dějiny
- sborníky
- elektronické knihy

34 - Právo [16]

OBSAH

Vedecké a odborné príspevky

Tomáš Gábriš

K teórii a metodológii právnej historiografie pre 21. storočie

On Theory and Methodology of Legal Historiography for the 21st Century 11

Pavel Maršálek

Postmoderní paradigma z právněhistorické perspektivy

The Postmodern Paradigm from a Legal Historical Perspective 31

Marta Breichová Lapčáková

Reflexie vývoja a súčasných výziev právnej systematiky

Reflections on the Development and Present Challenges of the Legal Systematization 46

Andrea Kluknavská – Juraj Hamulák

Koncept „živého práva“ a semináre „živé právo“ Eugena Ehrlicha

The Concept of “Living Law” and the “Living Law” Seminars of Eugen Ehrlich 54

Peter Vyšný – Marek Prudovič

K podstate kúpnej zmluvy v predklasickom a klasickom období rímskej jurisprudencie

On the Nature of the Purchase Contract in the Pre-classical and Classical Periods of Roman Jurisprudence 63

Adrián Gajarský – Adriána Švecová

Legislatívno-technický proces prijímania návrhov všeobecne záväzných právnych predpisov v normotvornej praxi exekutívy v rokoch 1918 – 1945 (rozbor zásadných právnych predpisov)

The Legislative-Technical Process of Adopting Draft General Binding Legislation in the Normative Practice of the Executive in the Years 1918 – 1945 (Analysis of Fundamental Legislation) 75

Miriám Laclavíková

Demonštrácia sily totalitnej moci na príklade trestného činu hanobenia spojeneckého štátu (1948 – 1960)

Demonstration of the Power of Totalitarian Regime on the Example of the Crime of Defamation of an Allied State (1948 – 1960) 87

Stretnutie katedier právnej histórie a rímskeho práva SR a ČR v dňoch 13. – 14. 9. 2023 (workshop na tému *Quo vadis slovenská a česká právna historiografia?*) 101

Adriána Švecová, Ingrid Lanczová

Úvodné slovo organizátorov 101

Správy o činnosti zúčastnených pracovísk

Ondřej Horák

Katedra teórie práva a právnych dejín, Právnická fakulta, Univerzita Palackého, Olomouc

Department of Legal Theory and History of Law, Faculty of Law, Palacký University, Olomouc 106

Miroslav Lysý – Igor Hron

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky, Právnická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava

Department of Legal History and Comparative Law, Faculty of Law, Comenius University, Bratislava 109

Ingrid Lanczová

Katedra dejín práva, Právnická fakulta, Trnavská univerzita, Trnava

Department of the History of Law, Faculty of Law, Trnava University, Trnava 111

Radoslav Pavlinský

Ústav teórie práva Gustava Radbrucha a Katedra dejín štátu a práva, Právnická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice

Gustav Radbruch Department of Legal Theory and Department of History of State and Law, Faculty of Law, Pavol Jozef Šafárik University, Košice 114

Ivana Šošková

**Katedra dějin státu a práva, Právnická fakulta, Univerzita Mateja Bela,
Banská Bystrica**

Department of History of State and Law, Faculty of Law,

Matej Bel University, Banská Bystrica 117

Marek Starý

Katedra právních dějin, Právnická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

Institute of Legal History, Faculty of Law, Charles University, Prague 121

Jaromír Tauchen

**Katedra dějin státu a práva, Právnická fakulta, Masarykova univerzita,
Brno**

Department of the History of the State and Law, Faculty of Law, Masaryk

University, Brno 123

K teórii a metodológii právnej historiografie pre 21. storočie¹

On Theory and Methodology of Legal Historiography for the 21st Century

Prof. JUDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M.²

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra dejín práva

Abstrakt: Príspevok vychádza z predpokladov filozofického posunu v paradigme platného práva a právnej vedy smerom od pozitivizmu k postpozitivizmu. Zároveň vychádza z premisy premien filozofie dejín a filozofie historiografie, na ktoré musí právna historiografia nevyhnutne reflektovať. Výsledkom snahy o nadviazanie na súčasný stav práva a právnej vedy a na súčasný koncept dejín a historiografie je návrh novej teórie a metodológie právnej historiografie pre 21. storočie, ktorá bude reagovať na aktuálne metodologické a filozofické výzvy právnej vedy aj všeobecnej historiografie.

Abstract: The contribution is based on the assumptions of a philosophical shift in the paradigm of valid law and jurisprudence from positivism to postpositivism. At the same time, it is based on the premise of the transformations of the philosophy of history² and the philosophy of historiography, which legal historiography must inevitably follow. The result of the effort to merge the current state of law and jurisprudence and the current concept of history and historiography is the proposal of a new theory and methodology of legal historiography for the 21st century, which will respond to the methodological and philosophical challenges of both current jurisprudence and general historiography.

Kľúčové slová: teória právnej historiografie, metodológia právnej historiografie, právne dejiny.

Keywords: Theory of legal historiography, Methodology of legal historiography, Legal history.

Úvod

Problematika teórie a metodológie právnej historiografie bola v československých podmienkach 20. storočia rozvíjaná ako v medzivojnovom období, tak i v období

¹ Príspevok je výstupom grantového projektu APVV-22-0079 Premeny právnej vedy – historické a súčasné podoby právnej vedy a vedeckosti práva.

² E-mail: tomas.gabris@truni.sk

po roku 1948.³ V období po roku 1989 diskusie na túto tému prevzala nastupujúca generácia právnych historikov, ktorá sa však namiesto teoretických a metodologických otázok právnej historiografie sústredila skôr na „obranu“ právnych dejín v akademickom prostredí zameranom primárne na pozitívne (platné) právo.⁴ Ide však pritom zároveň o obdobie, ktoré je v (česko)slovenských podmienkach poznačené paralelne prebiehajúcimi prevratnými zmenami v právnej metodológii (chápaní ako funguje právo), ale i v právnej vede (skúmajúcej a predpisujúcej, ako majú postupovať právní vedci). Uvedené zmeny sa nesú pod hlavičkou postpozitivismu, t. j. postupného prekonávania striktné pozitivistického pohľadu na právo, zdôrazňujúc aj nonpozitivistické prvky, ako sú hodnoty či princípy. V českej a slovenskej historiografii obdobne nastáva po roku 1989 vyrovnanie sa so západoeurópskymi a anglo-americkými polemikami o význame a filozofii dejín a o vedeckých výzvach historiografie (t. j. vedy o dejinách⁵). Oba uvedené paralelné posuny – reflexia zmien v práve a právnej vede a na druhej strane reflexia zmien v historiografii a filozofii dejín – pritom dodnes neboli dostatočne explicitne zapracované do teórie a metodológie právnej historiografie. Pritom práve zmeny v chápaní práva (a právnej vedy) a v chápaní dejín (a historiografie) predstavujú veľkú príležitosť i pre disciplínu právnej historiografie skúmajúcej právne dejiny. Táto disciplína totiž bola v období striktného právneho pozitivismu, ba až formalizmu odsúdená do pozície propedeutickej disciplíny prístupujúcej k právnym dejinám v zásade (právno)pozitivisticky a metodologicky kolektivisticky, t. j. so zdôrazňovaním kolektívnych aktérov (národ, rodina, strana, trieda, štát), zovšeobecňovaním získaných záverov a formulovaním „zákonitosti“ lineárneho vývoja práva – či už smerom k liberálnej predstave progresu v osvietenском duchu, alebo smerom ku komunistickému koncu dejín v duchu marxizmu-leninizmu. Opúšťanie týchto predstáv o lineárnom vývoji, opúšťanie ideí metodologického kolektivismu, resp. ich dopĺňanie o metodologický individualizmus zdôrazňujúci význam jedinečných udalostí a jednotlivých aktérov v dejinách, spolu s posunmi v práve a právnej vede smerom k postpozitivismu prináša výzvu, ale i obrovskú príležitosť pre právnú historiografiu. Na tomto mieste preto poukážeme práve na posuny realizované v práve a právnej vede, ako aj posuny realizované vo všeobecnej historiografii, aby sme poukázali na ponúkaný priestor pre právnú historiografiu zatiaľ nevyužívaný, ktorý sa však môže pripodobňovať situácii, keď sa práva na historiografia ako disciplína zrodila a získavala na svojom význame – totiž práve v situáciách, keď štát a právo prekonávali podstatné premeny a keď právo nebolo redukované na text právneho predpisu podobne, ako je to v čoraz väčšej miere i dnes.

³ TOMSA, B. K metodologii právní historie. In: *Sborník prací k počtě šedesátých narozenin Františka Weyra*. Praha: ORBIS, 1939, s. 261 a nasl.; VEVERKA, V. O metodologii oboru dějin politických a právních teorií (učení). *Právnick*. 1968, roč. 107, s. 404 a nasl.; VYBRAL, V. K metodice a metodologii českého dějepisu s hlediska státovědeckého. *Moderní stát*. 1940, roč. 13, s. 141 a nasl.

⁴ Za všetky práce pozri napr. KNOLL, V. Výuka právní historie v České republice a její význam pro právní vzdělávání. *Právnick*. 2010, č. 7, s. 725 – 743.

⁵ Pozri napr. BENEŠ, Z. *Historický text a historická kultura*. Praha: Karolinum, 1995, s. 19 a nasl.

1. Paradigmatické posuny v práve a právnej vede na prelome 20. a 21. storočia

Právo a právna veda od druhej polovice 20. storočia čoraz intenzívnejšie prijímajú postpozitivistické náhľady prítomné aj v ostatných vedách, ktoré si uvedomili viacere nedostatky a zlyhania pozitivistických prístupov. Všeobecne pre pozitivismus vo filozofii vedy a v metodológii vedy platí, že pozitivistická predpokladá reálnu existenciu tých objektívnych zákonitostí, ktoré možno empiricky identifikovať a skúmať. V právnej vede mal takýto vedecký pozitivismus podobu doteraz stále dominantného právneho pozitivismu, kladúceho dôraz na poznateľnosť právnych noriem z textu právnych predpisov (prípadne zo súdnych rozhodnutí ako „individuálnych noriem“ v kelsenovskom chápaní) a na hľadanie ich vzájomných vzťahov či ponúkajúce „vedeckých“ návodov na interpretáciu a aplikáciu právnych noriem, odmietajúc akékoľvek vonkajšie prvky práva a právnej vedy mimo samotného uzavretého systému „čistej právnej náuky“. Súčasné pohľady na metodológiu a filozofiu vedy však tento pohľad generálne spochybňujú, a to ako pre vedy prírodné, tak aj pre vedy spoločenské a humanitné.

Od druhej polovice 20. storočia sa takto začínajú objavovať postpozitivistické náhľady rozširujúce pohľad na právo nad a za „písané právo“ (legislatívu), akoby – paradoxne – späť do predpozitivistického obdobia. Uvedené sa tak dnes v právnom myslení prejavuje najmä ako zjavná dominancia ústavy (resp. princípov a hodnôt v nej explicitne alebo implicitne vyjadrených) na jednej strane a ústavného súdu, resp. všeobecnejšie najvyšších súdnych autorít či orgánov aplikácie práva na druhej strane. Hovorí sa tak po novom na jednej strane o tzv. neokonštitucionalizme,⁶ keď najvyšším zdrojom práva sú ústavné (a medzinárodnoprávne) hodnoty, alebo princípializme zdôrazňujúcom právne princípy (Dworkin, Alexy), ktoré sa priamo aplikujú súdmi a na ktoré sa možno odvolávať aj bez ohľadu na text zákona,⁷ ba dokonca aj v priamom rozpore s textom zákona (*contra verba legis*). Tiež však možno hovoriť o príklone k právnemu realizmu zdôrazňujúcemu význam súdneho rozhodovania, resp. aplikácie práva v praxi, na rozdiel od statických textov, na ktoré kládol dôraz klasický právny pozitivismus, dnes často (nie celkom správne) stotožňovaný s právnym formalizmom. V sumáre uvedených prvkov a prúdov sa preto v súčasnej situácii hovorí o príklone k novej fáze vývoja – k právnemu (ale i všeobecnovedeckému) postpozitivismu.

Postpozitivismus sa v práve spája najčastejšie s menami autorov, ktorými boli a sú Ronald Dworkin, Robert Alexy alebo súčasný španielsky autor Manuel Atienza. Ide

⁶ K neokonštitucionalizmu pozri ONDŘEJKOVÁ, J. *Vnější limity soudcovské interpretace a argumentace*. Praha: Leges, 2018.

⁷ V slovenských podmienkach by šlo o priamu aplikáciu ústavy, ktorá sa pripúšťa vo výnimočných prípadoch – najmä ak ide o ľudské práva a slobody alebo zjavnú protiústavnosť zákonnej právnej úpravy, alebo ak už existuje v obdobnej veci analogické rozhodnutie Ústavného súdu Slovenskej republiky.

teda o pomerne široké a vnútorne stratifikované hnutie, ktorého predstaviteľa by sa zrejme i sami iba s nevôľou videli zaradení do jedného ideového tábora. Aj preto sa pri niektorých uvedených autoroch namiesto postpozitivismu hovorí aj o nonpozitivizme, prípadne sa jeho predstavitelia kategorizujú do iných množín a prúdov, napr. diskurzívno-argumentatívneho poňatia práva a pod. Všetkých uvedených autorov (a mnohých ďalších, tu neuvedených) však pritom spája vedecké, metodologické, ale i ideové spochybňovanie tradičnej predstavy formalizmu pozitívneho práva. Naproti nim však pritom stále i dnes existujú aj otvorení zástancovia právneho pozitivismu (nie v zmysle právneho formalizmu), a to či už v tradičnejších formách pozitivismu (Joseph Raz), alebo v jeho novších podobách, akou je napríklad inštitucionalizmus (Weinberger, MacCormick) alebo tzv. garantizmus (Luigi Ferrajoli). Živý je však stále i prúd prirodzeného práva (John Finnis), ktorý je už zo svojej podstaty tiež namierený proti právnomu pozitivismu.

Postpozitivismus alebo nonpozitivismus ako ideový prúd v práve tak možno chápať primárne v zmysle odmietania právneho formalizmu a v zmysle príklonu k zdôrazňovaniu právnych princípov a hodnôt. Tento postoj je dnes zjavne dominujúcim prúdom bez ohľadu na to, či jeho zástancov budeme radiť medzi právnych realistov, iusnaturalistov, neokonštitucionalistov, alebo zástancov inštitucionalistických, principalistických, argumentatívno-rétorických či diskurzívno-komunikačných prístupov k právu. Je totiž nepochybné, že tradičné poučky o práve, jeho fungovaní a jednotlivých inštitútoch stále viac čelia spochybňovaniu zo strany praxe, ale aj zo strany samotných právnych teoretikov – prejavuje sa to pritom i v našich podmienkach úplne hmatateľne napríklad v množiacich sa polemikách o prameňoch práva alebo v diskusiách o význame princípov a hodnôt v práve či v sporoch o rôznych možnostiach interpretácie práva a právnej argumentácie a i.⁸

Súčasný poľský právny teoretik Tomasz Gizbert-Studnicki⁹ v tejto súvislosti formuluje deväť tiež postpozitivismu ako akési zovšeobecnené diagnostikovanie situácie v práve a právnej vede. Identifikuje takto nasledujúce črty súčasného práva a právnej vedy (primárne teórie práva), ktoré možno zhrnúť heslovite v nasledujúcom výpočte:

1. dvojaký charakter práva, t. j. autoritatívno-hodnotový charakter práva – okrem príkazovej (*command*) podstaty práva je totiž významná aj jeho rovina hodnotová a principiálna,¹⁰
2. neexterný pohľad na právo (t. j. interný, zameraný na dogmatiku) – právna teória a právna veda majú stále zostať zamerané na praktické problémy tvorby

⁸ Porovnaj tiež ONDŘEJEK, P. A Structural Approach to the Effects of Fundamental Rights on Legal Transactions in Private Law. *European Constitutional Law Review*. 2017, č. 2, s. 284 – 305.

⁹ GIZBERT-STUDNICKI, T. et al. *Metodologiczne dychotomie*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2016, s. 417 – 419.

¹⁰ Porovnaj s ALEXY, R. The Dual Nature of Law. *Ratio Juris*. 2010, roč. 23, č. 2, s. 167.

a aplikácie práva, nie na širšie pohľady na právo „zvonku“ (t. j. z pohľadu iných vied, interdisciplinárne),¹¹

3. hodnotový charakter teórie práva – t. j. aj samotná teória práva sa má zameriavať na otázky hodnôt a princípov v práve, tieto má formulovať, dourčovať, a tak ovplyvňovať tvorbu, aplikáciu aj realizáciu práva,
4. umiernená interdisciplinárnosť – t. j. nutnosť zohľadnenia aj iných vedných poznatkov – napr. v obchodnom práve poznatkov z ekonómie, v práve sociálneho zabezpečenia a v rodinnom práve poznatkov sociológie a psychológie a pod., avšak iba v rozsahu potrebnom pre interné fungovanie práva a právnej vedy,
5. umiernený kognitivismus – v zmysle možnosti objektívnej poznateľnosti určitých základných hodnôt, na ktorých sa daná spoločnosť dokáže zhodnúť,
6. váženie/pomeriavanie princípov a hodnôt má mať prednosť pred logickými právnymi sylogizmami, t. j. pred operáciami deduktívnej aplikácie právnych noriem na skutkový stav na účely podradenia skutkového stavu pod hypotézu právnej normy a následného vyrieknutia dispozície právnej normy ako záveru aplikačného mechanizmu,
7. spojenie práva a morálky – v zmysle zohľadňovania hodnôt a princípov v právnej teórii a aj v právnej praxi,
8. praktická úloha teórie práva – teória práva ako veda má slúžiť na formulovanie návodov pre právnu prax (uvedenej úlohy sa však skôr ujíma novooživovaná právna metodológia),
9. regionalizmus teórie práva – právna veda, obdobne ako platné právo, vykazuje svoje regionálne a národné špecifiká, nie je teda univerzálne platná.

Postpozitivismus v chápaní Gizberta-Studnického tak zjavne predstavuje akýsi kompromis medzi právnym pozitivismom a snahou o jeho nápravu v tých oblastiach, v ktorých podľa súčasných náhľadov zlyhával – odstraňovaním právneho formalizmu a zdôrazňovaním hodnôt a princípov, ktoré nemožno nikdy plne (ani logicky, ani právne) formalizovať, pretože to ide proti ich samotnej podstate a zmyslu.

Súčasný postpozitivistický vedecký posun v „právnej paradigme“ tak zjavne postupuje ruka v ruke so súčasne prebiehajúcim všeobecným postpozitivistickým paradigmatickým posunom prítomným aj vo filozofii vied a metodológii vied. Na skúmanie princípov a hodnôt (vrátane ľudských práv) pritom právo a právna veda aktuálne nemajú vhodné metodologické inštrumentárium. Práve tu pritom identifikujeme priestor pre právnu historiografiu, ktorá môže svojimi vedeckými metódami prispieť k lepšiemu chápaniu recentných princípov a hodnôt práva, ich vývoja,

¹¹ „Zvonku“ právo skúmajú napríklad prístupy známe pod názvami: kozmopolitizmus, queer teória, feministický a gender prístup k právu, postkoloniálna a neokoloniálna kritika práva, rasová kritika práva, ekonomická analýza práva, právo a literatúra a pod. Porovnaj GESTEL, R. van, MICKLITZ, H.-W., POIARES MADURO, M. Introduction. In: GESTEL, R. van, MICKLITZ, H.-W., POIARES MADURO, M. (eds.). *Methodology in the New Legal World*. San Domenico di Fiesole: European University Institute, 2012, s. 2.

obsahu a premien – osobitne v podobe tzv. súčasných právnych dejín, resp. súčasnej právnej historiografie (v nemčine označovaných aj ako *Juristische Zeitgeschichte*).

2. Paradigmatické posuny v myslení o dejinách a v historickej vede

Myslenie o dejinách a o historickej vede môžeme tradične rozdeliť na problematiku filozofie dejín a filozofie historiografie (ako vedy o dejinách). Súčasná filozofia dejín tak zásadne univerzálne odmieta europocentrický príbeh (naratív) o lineárnom vývoji dejín smerom k stále „vyššiemu“ pokroku, ako ho sformulovalo osobitne francúzske osvietenstvo (Turgot, Condorcet). Výstižne vznik takéhoto myslenia a jeho celosvetovú dominanciu v modernej dobe vysvetlila Hannah Arendtová. Mylnú posadnutosť hľadaním konečného zmyslu v dejinách Arendtová vysvetľuje Tocquevillovými slovami: „*Tocqueville byl prvním, který si (ve známé pasáži, napsané desetiletí před Marxem a pravděpodobně bez znalosti Hegelovy filosofie dějin) položil otázku, proč má fatalistická doktrína... pro autory píšící o dějinách v demokratických dobách tolik přitažlivosti. Byl přesvědčen, že důvod spočívá v anonymitě rovnostářské společnosti, kde „se vytrácí stopa vlivu jednotlivců na národy, takže je člověk ochoten věřit, že... společnost je poslušná nějaké vyšší síle, která ji ovládá.“*¹² Následne Arendtová už len lakonicky dodáva k vývoju tejto idey v 20. storočí: „*Klatba, kterou od počátku devatenáctého století uvrhla historická nutnost na ducha lidí, získala na síle s Říjnovou revolucí...“*¹³ Ľudia „*se podvolili volání historické nutnosti, bez ohledu na to, jak pošetilé a nesmyslné se jim musely jevit její vnější projevy. Pohled na to, jak se podvolovali, často ze dne na den, pokorně a mnohdy bez sebemenšího pobouření, je čímsi grandiozně směšný. Byli oklamáni. Ne snad proto, že jim v uších stále zněla slova Dantonova, Vergniaudova, Robespierrova či Saint-Justova. Byli oklamáni dějinami a stali se jejich blázny.*¹⁴

Myšlienka konca dejín, dosiahnutia vrcholu lineárneho vývoja dejín v jeho eurocentrickom, resp. euroatlantickom ponímaní sa mohla javiť naplnenou osobitne v roku 1989, po zlyhaní a rozklade východného (socialistického) bloku. V uvedenom roku americký neokonzervatívny politológ Francis Fukuyama v tomto duchu napísal článok „Koniec dejín“, ktorý neskôr prepracoval do podoby knihy „Koniec dejín a posledný človek“ (1992), kde tvrdil, že víťazstvo liberálnej demokracie nad socializmom predstavuje koniec dejín, v súlade s Heglovou koncepciou vývoja smerom k čoraz väčšej slobode.¹⁵

Avšak táto myšlienka a záver sa medzičasom dostali do krízy. Dôkazom je i skutočnosť, že sám Fukuyama zrevidoval svoje názory osobitne po tom, ako Samuel

¹² ARENDTOVÁ, H. *O revoluci*. Praha: OIKOYMENH, 2012, s. 104.

¹³ Tamže, s. 53.

¹⁴ Tamže, s. 53 – 54.

¹⁵ UMLAUF, V. *Synopse dějinnosti a koncept historie: Hermeneutické eseje o filosofii dějin*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 333 – 334.

Huntington odpublikoval svoj „Stret civilizácií“. Namiesto konca dejín tak dnes Fukuyama konštruuje nový koncept filozofie dejín – tvrdí, že vstupujeme do obdobia boja o identitu chápanú ako národná alebo kultúrna identita, ktorá však nemusí byť totožná s Huntingtonovými „civilizáciami“.¹⁶ Podobný koncept identity a identít rozpracúva najnovšie i ghansko-britsko-americký filozof Appiah, podľa ktorého sa aktuálne nachádzame uprostred vojny identít, pretože stále opakujeme ten istý omyl – zdôrazňujeme svoje rozdiely oproti ostatným.¹⁷

Po stroskotaní osvietených aj heglovských, rovnako ako aj marxisticko-leninských a neohegeliánskych očakávaní lineárneho vývoja tak dnešní myslitelia poukazujú na potrebu novej filozofie dejín, ktorá sa v 20. storočí po historických až revolučných turbulenciách sprofanovala ako špekulatívny smer filozofie. Ako to pred časom vyjadril i známy český filozof Patočka, v súčasnosti hľadáme novú kritickú filozofiu dejín, ktorá sa vyhne obmedzenosti a partikularizmu európskej filozofie dejín. V tom, že európska filozofia dejín definuje *télos* ako cieľ, ktorému je všetko podriadené, sa totiž aj podľa neho skrýva európsky pocit a myšlienka nadržanosti. V skutočnosti však neexistujú žiadne jednotné svetové dejiny ľudstva, a preto neexistuje ani žiadny jednotný zmysel dejín.¹⁸

Tolko k filozofii dejín. Teraz sa nakrátko pristavíme pri filozofii historiografie. Aj v rovine vedeckej historiografie sa totiž dopracúvame k protikladným výsledkom a náhľadom, ktoré spochybňujú schopnosti ľudstva vedecky skúmať dejiny (minulosť). Ide o teórie naratívности a konštruovanosti dejín nástrojmi histórie.¹⁹ V našich končinách sa táto diskusia objavuje s omeškaním zväčša až po roku 2000.²⁰ Podstatou týchto debát, ak by sme ich mali zhrnúť čo najstručnejšie, je diskusia o možnosti objektívности v historiografii, resp. o možnosti objektívnej rekonštrukcie dejinných udalostí. Nejde pritom o diskusiu úplne novú. O týchto témach sa diskutuje v západoeurópskej historiografii už od konca 19. storočia, minimálne od čias Ranke-

¹⁶ FUKUYAMA, F. *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2018.

¹⁷ APPIAH, K. A. *The Lies That Bind. Rethinking Identity: Creed, Country, Color, Class, Culture*. New York: Liveright Publishing, 2018.

¹⁸ PATOČKA, J. *Péče o duši III (Soubor statí a přednášek o postavení člověka ve světě a v dějinách)*. Praha: OIKOYMENH, 2002, s. 777 – 778.

¹⁹ Pozri POLIAKOVÁ, M., RAŠKA, J., SMYČKA, V. (eds.). *Uzel na kapesníku: Vzpomínka a narativní konstrukce dějin*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2014, s. 9. Diela predstaviteľov tohto prúdu pozri v prekladoch: WHITE, H. *Tropika diskurzu*. Praha: Karolinum, 2010. WHITE, H. *Metahistorie*. Brno: Host, 2011; VEYNE, P. *Jak se píšou dějiny*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010.

²⁰ DOLEŽEL, L. *Fikce a historie v období postmoderny*. Praha: Academia, 2008; VAŠÍČEK, Z. *Archeologie, historie, minulost*. Praha: Triáda, 2006; ŘEPA, M. *Poetika českého dějepisce*. Brno: Host, 2006; HORSKÝ, J. (ed.). *Paralely, průsečníky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*. Ústí nad Labem: Albis International, 2009; ČINÁTL, K. *Dějiny a vyprávění*. Praha: Argo, 2011.

ho²¹ tézy rekonštruovania dejín „*so wie es eigentlich gewesen (ist)*“ a následných snáh o pozitivizmus v historiografii – t. j. snáh o využívanie vedeckých metód prevzatých z iných spoločenských a humanitných vied.²² Paralelne s tým sa rodí tematicky a metodologicky inovatívny prístup školy Annales zameraný na dejiny každodennosti.

Asi od polovice 20. storočia potom diskusia o podstate a možnostiach či limitoch historiografie opäť ožíva, napríklad v diele E. H. Carr²³ či W. H. Walsh²⁴. Od 60. rokov 20. storočia sa potom stále silnejšie ozývali kritické hlasy ako v anglo-amerikkej,²⁵ tak aj vo francúzskej historiografii,²⁶ čoraz otvorenejšie sa hlásiace k histórii vnímanej ako konštruktívna myseľ. Proti nim stáli „tradiční“ historici, ako G. E. Elton, M. Stanford či R. Evans.²⁷

Podrobne postmoderný teoretický prístup k historiografii rozpracovali najmä postmoderní anglo-americkí autori označovaní súhrnne ako predstavitelia tzv. konštruktivismu alebo naratívizmu v histórii.²⁸ Do tohto okruhu autorov primárne patria Arthur Danto, Louis Otto Mink, Hayden White, Paul A. Roth, ale tiež holandský autor Frank Ankersmit.²⁹ Zásadne pritom možno tieto pluralizujúce prístupy označiť ako spochybňujúce jednu objektívnu historickú pravdu. Následné polemiky zo strany „klasických“ historikov a filozofov histórie veriacich v objektívne historické poznanie (Perez Zagorin, Chris Lorenz a John Zamito) sa pritom spájali najmä s výčitkami, že títo postmoderní kritici vôbec nevedia, ako historici skutočne pracujú, a preto nevedia posúdiť, že ich metódy sú skutočne objektívne.

Kompromisne postupuje napokon francúzsky teoretik a filozof histórie pôsobiaci v USA, ktorý je zároveň aj sám historikom – Roger Chartier. Ten totiž zastáva názor, že napriek silnému vplyvu osobnosti historika na voľbu metód a prameňov pri použití poctivej metodológie historických vied majú predsa len výsledky historiografie

²¹ Franz Leopold von Ranke (1795 – 1886).

²² Aktuálne porovnaj LITTLE, D. *New Contributions to the Philosophy of History*. Londýn: Springer, 2010, s. 97 a nasl.

²³ CARR, E. H. *Co je historie?* Praha: Svoboda, 1967.

²⁴ WALSH, W. H. *An Introduction to philosophy of history*. Londýn: Hutchinson, 1951.

²⁵ HUGHES, S. H. *Historie jako umění a jako věda*. Praha: Svoboda, 1970.

²⁶ BRAUDEL, F. *Les ambitions de l'histoire*. Paríž: Editions de Fallois, 1997; ARON, R., MESURE, S. *Introduction à la philosophie de l'histoire: Essai sur les limites de l'objectivité historique*. Paríž: Gallimard, 1991.

²⁷ ŠUCH, J. História – veda alebo umenie či filozofia dejín? In: PALENČÁR, M., TALIGA, M. (eds.). *O vzťahu filozofie, umenia a vedy*. Banská Bystrica: UMB, 2009, s. 264. K Evansovi pozri napr. český preklad jeho diela EVANS, R. J. *Na obranu historie*. Praha: Argo, 2019.

²⁸ Pozri najmä DUPKALA, R. *Úvod do filozofie dejín (príspevok k problematike „historiosofie“)*. Bardejov: FOTOPRESS, 1998; ŠUCH, J. *Naratívny konštruktivismus Haydena Whita a Franka Ankersmita*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2010.

²⁹ Podrobne v ZELENÁK, E. *Úvod do kritickej filozofie histórie I. Vybraní autori od druhej polovice 20. storočia po súčasnosť*. Ružomberok: Verbum, 2015; tiež staršia práca ZELENÁK, E. *Konštruktivismus a pluralita v histórii*. Ružomberok: Verbum, 2011.

istý pravdivostný nárok.³⁰ Chartier totiž síce odlišuje historické objekty od prírodných objektov, lebo historický objekt je podľa neho neustále konštruovaný (redefinovaný) premenlivými praktikami, zároveň však zdôrazňuje imperatívy historickej vedy (obdobné ako tzv. historiografické operácie v koncepcii Michela de Certeau³¹) a tvrdí, že história má svoj vlastný režim pravdy, čím je aj história vedou.³² Tým sa podľa viacerých autorov blíži k nemeckému historikovi Reinhartovi Koselleckovi³³ a jeho teórii „možných dejín“ – vychádzajúcej z toho, že aj keď sa jednotlivé diela historikov líšia, všetky majú za predpokladu poctivej vedeckej práce status rekonštrukcií „možných dejín“. Postmoderná relativizácia histórie tak napokon v dielach posledných uvedených autorov (Ankersmit, Certeau, Chartier a Koselleck) viedla k akejsi syntéze a k aktuálnemu vnímaniu (aj právnej) historiografie ako vedy s vlastnými špecifikami vedeckého výskumu a s vlastným režimom pravdy, ktorej výsledky možno akceptovať za predpokladu, že boli dodržané štandardné a rešpektované metódy vedeckého výskumu v tejto disciplíne. Uvedený záver však nevyhnutne vyžaduje, aby si historiografia vytvorila či aspoň pomenovala svoje štandardné operácie. Neinak je to i v prípade právnej historiografie skúmajúcej právne dejiny. Právna historiografia totiž podobne ako všeobecná historiografia môže a mala by paralelne nadväzovať na polemiky v oblasti filozofie historiografie, aby tak sama mohla kryštalizovať svoju vlastnú teóriu a metodológiu právnej historiografie.

Pre spresnenie narábania s pojmami teórie a metodológie právnej historiografie tu iba stručne uvedme, že metodológiou právnej historiografie rozumieme metodologické inštrumentárium, prepájajúce metódy historiografie s metódami práva a právnej vedy a identifikujúce štandardné operácie či imperatívy právno-historického výskumu, kým teóriou právnej historiografie rozumieme optiky, resp. prístupy či pozície prijímané právnymi historikmi pri voľbe tém a cieľa či účelu svojich výskumov a výskumných textov. Jednotlivé optiky majú, prirodzene, mierne odlišnú metodológiu, čo aspoň v hrubých rysoch predstavujeme v nasledujúcej tretej kapitole predstavujúcej jadro tohto príspevku. Bokom tu nateraz nechávame problematiku filozofie právnych dejín, ktorá sa zaoberá ontologickými, epistemologickými či axiologickými otázkami vývoja práva. Vzhľadom na špekulatívnosť a súčasný stav rozpracovanosti filozofie dejín namiesto toho vychádzame zo záverov prijatých súčasnou filozofiou historiografie o nutnosti a možnosti identifikovania imperatívov alebo štandardných operácií právnej historiografie (v závislosti od prijatých optík, t. j. od teórií právnej historiografie).

³⁰ Pozri PAZDERSKÝ, R. Narratio versus noesis? Několik poznámek k reflexi narativistických kritik dějepisectví. In: HORSKÝ, J., ŠUCH, J. (eds.). *Narace a (živá) realita*. Praha: Togga, 2012, s. 70 a nasl.

³¹ CERTEAU, M. de. *Psaní dějin*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011.

³² CHARTIER, R. *Na okraji útesu*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010.

³³ KOSELLECK, R. *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeite*. Frankfurt nad Mohanom: Suhrkamp Taschenbuch, 2000, s. 206.

3. Paradigmatické premeny ako príležitosť právnej historiografie?

3.1 Dogmatické právne dejiny, kultúrne právne dejiny alebo tretia cesta postštrukturalizmu?

Systematické prístupy právnej vedy k právu historicky dúfali, že vytvorí alebo objavia všeobšahly systém práva, kde by sa všetky prvky dali odvodiť jeden od druhého v akejsi štruktúre, ideálne v logicky jasných a formalistických krokoch. Minimálne od čias Immanuela Kanta však bola táto myšlienka práva *more geometrico* spochybnená tvrdením, že ak sa spravodlivosť považuje za najvyšší princíp na vrchole právnej pyramídy, tento záväzok musí zlyhať, pretože nie je možné uchopiť spravodlivosť v právnom zmysle. Právny pozitivismus sa teda skôr sústreďoval na písané zákony a pravidlá a ich štruktúrne vzťahy navzájom. V poňatí Hansa Kelsena, na ktorého pozitivisti 20. storočia najviac nadväzovali, sa čistá právna náuka mala sústrediť výlučne na právne elementy a všetky prvky iných vied mali byť z predmetu skúmania právnej vedy vylúčené, akoby sa právna veda (dogmatika) stotožnila s platným právom a jeho interpretáciami.

Štrukturalistické myslenie 20. storočia však následne identifikovalo existujúce štruktúrne väzby nielen v rámci samotného právneho systému, ale poukázalo aj na prirodzené väzby medzi právnymi systémami a ich sociálnym zázemím. To bola aj myšlienka, ktorú hlásala socialistická (marxisticko-leninská) právna teória a právna metodológia – a za čo možno aj dnes plédujú „kritické“ právne teórie populárne najmä v USA. V tejto štrukturalistickej perspektíve sa spravodlivosť stáva prvkom väčšieho systému (štruktúry), kde sa myšlienky, formy a podoby spravodlivosti formujú mimo právneho systému a s právnym systémom sa prepájajú alebo doň zapájajú špeciálnymi nástrojmi, ktoré boli tzv. niektorými štrukturalistami nazvané ako „prázdne princípy“.³⁴ Právnicki ich dnes nazývajú skôr neurčitými pojmami, ako sú dobré mravy, oprávnené záujmy atď. Tie predstavujú nástroje faktualizácie práva, ale zároveň i juridifikácie skutočnosti – sú teda vskutku štruktúrnymi prvkami prepojenia práva a spoločnosti.

Keďže naše súčasné systematické právne myslenie môže byť stále dedičom takéhoto štrukturalistického myslenia, nevyhnutne to vyžaduje nadviazať na tieto myšlienky – avšak s ich aktualizáciou na najnovšie postpozitivistické a postštrukturalistické (právne) myslenie, ktoré vyslovuje nedôveru nemennému chápaniu štruktúrných väzieb a metodologickému kolektivismu (hľadaniu všeobecných zákonitostí v práve a spoločnosti, resp. v ich fixne daných vzájomných vzťahoch). Namiesto toho sa dnes vo vede (a malo by sa to diať aj v právnej vede) volá po metodologickom individualizme a po jeho kombinácii s kolektivismom v podobe metodologického pluralizmu, ktorý sa prejavuje práve v súčasnom právnom postpozitivizme – v práve sa to prejavuje v dôraze na princípy, hodnoty a spravodlivosť v individuálnych prípadoch.

³⁴ V československých podmienkach štrukturalistického myslenia možno poukázať napríklad na myšlienku J. Honzu Dubnického.

Tým sa zjavne prekonáva nielen staršie marxisticko-leninské, ale aj normativistické štrukturalistické právne myslenie – rozlišujúce medzi poloautonómnym právnym systémom skúmaným normativistickou právnou dogmatikou a širším štrukturalným prístupom marxisticko-leninskej teórie práva, kde je právny systém spojený so širšími spoločenskými štruktúrami, hoci skúmanými nie nástrojmi medzivojnového štrukturalizmu, ale už „novými“ marxisticko-leninskými dialektickými nástrojmi. Oba tieto koncepty boli pritom do veľkej miery štrukturalistickými – či už interne, alebo externe (vo vzťahu k mimoprávnym prvkom) – bez ohľadu na to, či sa k štrukturalizmu vedome a otvorene hlásili alebo nie. Práve prekonávanie ich ustálených kolektivistických a štrukturalistických dogiem, upozorňovaním na jedinečnosť niektorých situácií a prípadov vyžadujúcich si prekonanie alebo opustenie formalistického prístupu k právu, predstavuje postštrukturalistický metodologický prvok. Ten pritom môže využívať i súčasná právna historiografia 21. storočia, pokiaľ nechce stáť na pozícii analyzovania historickej štruktúry právneho poriadku (dogmatické právne dejiny), ale ani na pozícii výlučne kultúrnej právnej historiografie, ktorá vkladá právo ako štrukturalnú súčasť dejín spoločnosti (kultúry).

Práve o takýto kompromisný a vo svojej podstate postštrukturalistický prístup sa dnes snaží napríklad americký právny historik Justin Desautels-Stein, ktorý poukazuje na potrebu zostávať v právnej historiografii na pozícii právnych dejín, ale pritom nie dejín právneho poriadku ako štrukturalného systému, ale v konfrontácii dejín právnych úprav s dejinami právnej doktríny, ktorá je sama odrazom, ale i príčinou posunov a zmien v práve.³⁵ Najnovšie prístupy k právnym dejinám a právnej historiografii (disciplína zaoberajúca sa právnymi dejinami ako ich objektom), ako napríklad Desautels-Steinove postštrukturalistické právne dejiny, v zásade poukazujú na skutočnosť, že je potrebné skúmať zlomy a zmeny vo vývoji právnych predpisov, doktrín a všeobecne v právnom myslení, na príklade zmeny (ruptúry) právnych inštitútov, právnych predpisov či praktík, ktoré sú spojené so zmenami právnych doktrín a právneho myslenia.

To v skutočnosti znamená postupovať presne v súlade so všeobecným trendom prítomným v súčasnej právnej vede (a právnej filozofii) odkláňajúcej sa od štrukturalistického pozitivizmu k rétoricko-diskurzívnym prístupom, ktoré zdôrazňujú úlohu jedinečného diskurzu v práve, idúc nad rámec myšlienky metodologického kolektivismu. Právna historiografia, čerpajúca z metodologického individualizmu či pluralizmu všeobecnej historiografie, tak môže efektívne prispieť aj k rozvoju právnej vedy – a to práve poukázaním na pluralitnú metodológiu (individuálnu aj kolektivistickú) využiteľnú i v postpozitivistickej právnej vede. Tento postštrukturalistický metodologicky pluralitný prístup v právnej historiografii tak umožňuje prehodnotiť význam a úlohu právnej historiografie, aby mohla prispieť k lepšiemu metodologickému pochopeniu fungovania práva – individualistickým pochopením hybných síl

³⁵ DESAUTELS-STEIN, J. Structuralist and Poststructuralist Legal History. In: DUBBER, M. et al. (eds.). *The Oxford Handbook of Legal History*. Oxford: Oxford University Press, 2018.

a interakcií stojacich za vývojom právnych doktrín, práva a celkového vývoja právneho myslenia minulosti aj súčasnosti.

3.2 Analytické a syntetické právne dejiny – jedinečné udalosti verzus iteratívne štruktúry: nová historická škola práva?

Hneď ako bude pomocou právnej historiografie lepšie pochopená pluralitná metodológia vývoja a fungovania práva, bude možné rovnaký prístup a metodológiu testovať aj v chápaní súčasnej „technológie“ fungovania práva. Právno-historické metódy sú totiž pluralitné – metodologicky individualistické (zdôrazňujúce jedinečnosť historických faktov a osobností a úlohu jednotlivých zákonodarcov, vedcov či sudcov), ako aj metodologicky kolektivistické (uvedomujúce si úlohu inštitúcií, skupín a kolektívnych entít, ako sú štáty, národy a kultúry), a tak môžu byť lepšie vybavené než tradičný metodologicky kolektivistický a pozitivistický prístup, na účely vysvetlenia skutočnej povahy práva, jeho vývoja a jeho súčasnej podoby a neustáleho vývoja. Súčasný právo je totiž vo svojej praktickej podobe v skutočnosti veľmi podobný právnej historiografii v jej forme *Juristische Zeitgeschichte* (súčasná právna história) – vysvetľujúcej recentný vývoj v legislatíve, doktríne a judikatúre, avšak stále so zdôraznením postštrukturalistického obmedzenia poľa výskumu iba v rámci samotnej právnej doktríny a právnej praxe. Skúmanie širších spoločenských či ekonomických vplyvov na právo má a môže byť ponechané na skúmanie iným – mimoprávnym – vedám, prípadne sa môže realizovať v rámci špecifických interdisciplinárnych oblastí právneho výskumu.

Právna historiografia a jej objekt – právne dejiny – pritom môžu pomôcť právnej vede a právnikom uvedomovať si úlohu pluralitnej interakcie individuálnych, ako aj kolektívnych síl pri formovaní práva a právnej vedy ako konštantného vývoja, a teda vývoja bez nádeje na udržanie *status quo* a bez možnosti predpovedanie budúcich podôb práva a právnej vedy – ako si to už dávno uvedomila všeobecná historiografia. To v skutočnosti neznamená nič iné, ako faktický návrat k predpozitivistickému, „tradičnému“ či „historickému“ vnímaniu práva, ktoré na prelome 19. a 20. storočia rozvrátili pozitivistickí a ich osobitná vetva normativistov. Tí túžili po vytvorení skutočne pozitivistickej právnej vedy a skutočne vedeckého práva, ale zjavne zlyhali v tomto svojom úsilí, ktoré bolo formalistické, štrukturalisticky statické, a preto poznačené nedostatkami prekonávanými dnes postpozitivistickými prístupmi – čo však právnym historikom fakticky dáva šancu opäť oživiť konkurenčné názory zviazané s právom ako nekončiacim procesom premien, v ktorom hrajú rolu individuálne aj kolektívne prvky. *Juristische Zeitgeschichte*, resp. rozpracovanie pluralistického inštrumentária vývoja práva aj na starších príkladoch, môže fakticky znovuoživiť chápanie práva v jeho podobe „historickej právnej školy“ 19. storočia.

Historická právna škola totiž zanikla v druhej polovici 19. storočia, keď sa uprednostnila pozitivistická právna škola s jej uvedenými nedostatkami a zlyhaniami. Odvtedy zostali dejiny práva (právne dejiny) považované za „iba“ jednu z právovedných

disciplín, ktorá postupne strácala na príťažlivosti a využití, najmä v období dominance pozitivizmu v 20. storočí, keď hrala výlučne úlohu pedagogickej propedeutiky – úvodu do práva. Bola odstriedená od metodológie práva a od teórie práva, ktorým nemala čo povedať vo svete právneho pozitivizmu a jeho metód a teórie.

Podobný proces pritom prebiehal aj v ekonomickej vede, kde tiež došlo k súboju – slávnemu *Methodenstreit*³⁶ – medzi historickou školou národného hospodárstva (reprezentovanou napr. nemeckým ekonómom Gustavom von Schmollerom) a teoretickou školou ekonómie (rakúskou školou založenou Carlom Mengerom). Tento spor sa definitívne uzavrel až v polovici 20. storočia víťazstvom teoretickej ekonomickej školy. Na dobové podobnosti medzi vývojom v ekonomike a v práve pritom poukázal už v 20. rokoch 20. storočia český právnik a ekonóm Karel Engliš. Tzv. spor o metódu (*Methodenstreit*), ktorý sa v 80. a 90. rokoch 19. storočia koncentroval práve do otázky významu dejín a histórie pre ľudské konanie a pre vývoj ľudskej spoločnosti, ovplyvnil nielen podobu ekonómie, ale i celkovo podobu humanitných a spoločenských vied vo všeobecnosti. Ak si preto má dnešná právna historiografia hľadať opäť miesto v právnych vedách, je potrebné si objasniť dôvody jej prehry v tomto spore, ako aj možnosti opätovného využitia súčasnej postpozitivistickej situácie v práve a právnej vede. Dôvodom sporu pritom bolo nemecké preferovanie „veľkých“, resp. „politických dejín“, t. j. kladenie dôrazu na prepojenosť, podmienenosť a celkovo význam politiky v dejinách a dejín v politike.³⁷ Nemecká historická veda (na rozdiel od francúzskej) tak zostala „v zajatí“ klasických politických prístupov k dejinám a v obdobnom prepojení politiky a dejín zostala aj každodenná nemecká politika a spoločenské myslenie, čo sa prejavovalo v tzv. „historicisme“ – historizujúcom myslení veriacom v dejinnú podmienenosť súčasnosti a budúcnosti. Historická škola tak vlastne bola paradoxne školou kolektivistickou, budovanou na metodologickom kolektivismе, čo sa jej stalo osudnou, pretože metodologický kolektivismus dokázali vhodnejšie využívať pozitivistické disciplíny ako sociológia a následne aj ekonómia a právo. Historická škola vo využívaní metodologického kolektivismu zlyhala omnoho skôr, ako sa jeho nedostatky začali prejavovať od polovice 20. storočia v iných (dovtedy pozitivisticky budovaných) vedách. Práve preto sa historicizmus už od začiatku 20. storočia stal v Nemecku terčom kritiky mysliteľov, medzi ktorých sa počítal aj Martin Heidegger,³⁸ vnímajúcich „historicismus“ ako krízu slepej uličky, do ktorej sa dostala západná (nemecká) tradícia. Zásadný problém historicizmu pritom Heidegger správne videl v nezlučiteľnom rozpore medzi vedeckosťou, ktorá si

³⁶ LOUŽEK, M. *Spor o metodu mezi rakouskou školou a německou historickou školou*. Praha: Karolinum, 2001.

³⁷ V najširšom kontexte prehľad premien historického myslenia podáva RŮŽIČKA, J. *Historie*. In: STORCHOVÁ, L. a kol. *Koncepty a dějiny: Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, 2014, s. 102 a nasl.

³⁸ KEEDUS, L. *The Crisis of German Historicism: The Early Political Thought of Hannah Arendt and Leo Strauss*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015, s. 18.

vyžaduje zákonitosti a zároveň singularitou jednotlivých historických udalostí.³⁹ Aj ďalší nemecký mysliteľ, Franz Rosenzweig (1886 – 1929), ktorý sa pôvodne pripravoval na dráhu profesionálneho historika, pod vplyvom udalostí prvej svetovej vojny zavrhol spojenie histórie a politiky a odmietol historizujúce politické myslenie; postavil sa teda do podobného tábora antihistoricizmu ako Heidegger.⁴⁰

Spomeňme však aj ďalších autorov odmietajúcich tradičný historicizmus – napríklad Lea Straussa. Ten v rámci boja proti historicizmu odmietal osobitne najmä politické zneužívanie dejín, resp. dodatočné pripisovanie politického náboja minulosti, ak takýto náboj dejinné skutočnosti a udalosti dobovo vôbec neobsahovali. Žiadal tak premyslieť históriu ako vedu v tom zmysle, aby sme sa čo najviac priblížili dobovému mysleniu jednotlivých epoch, bez ich využívania (fakticky zneužívania) na účely historicizmu.⁴¹ V tábore kritikov historicizmu však napokon môžeme hľadať aj Hannah Arendtovú. Arendtová totiž tiež zaujímala stanovisko, z pozícií ktorého odmietala hľadať a uznávať v dejinách „historickú zákonitosť“, hoci by aj mohla vyhovovať potrebám súčasnosti. To vystihuje jej vlastný prístup k histórii a dejinám – z dejín si vyberá zlomky, ktoré podľa nej predstavujú genealogický základ („zakorenenie“, *Verwurzelung*⁴²) neskorších udalostí, medzi ktoré patrí aj nástup totalitarizmu; dejiny (jednotlivé dejinné udalosti) teda akoby posudzuje *ex post* – hodnotí a prisudzuje im význam spätne z pohľadu toho, kam podľa nej spoločne v syntéze viedli. Nevytvára však zákonitosti, neformuluje celistvý celosvetový naratív a nesnaží sa na základe dejín predpovedať budúcnosť. Snaží sa „iba“ dejiny chápať (v diltheyovskom zmysle *Verstehen*, *Understanding*).

Pre právneho historika môže byť zaujímavé, že v postpozitivistickej ére, ktorá nastala na konci 20. storočia a ktorá sa spája vo všetkých disciplínach s prehodnocovaním fetišu hľadania objektívnych empiricky overiteľných zákonitostí, dochádza k opätovnému oživeniu aj tzv. neohistorickej školy ekonómie, ktorá spochybňuje pozitivistický/teoretický prístup k ekonómii, a volá po metodologickom pluralizme (individualizme aj kolektivizme) namiesto metodologického kolektivismu, doteraz využívanom nielen ekonómiou, ale aj inými pozitivistickými disciplínami (právom, sociológiou a i.). Trend opúšťania pozitivismu je teda zjavne vskutku spoločným znakom všetkých spoločenských vied (zatiaľ čo humanitné vedy ho nikdy úplne neprijali). Ak sa teda v právnej vede súčasnosti rovnako postupne presadzuje postpozitivistický diskurz – najmä zdôrazňovaním úlohy súdov a sudcov, hodnôt a princípov, tento zvrat vo vývoji predstavuje výzvu aj pre právnu historiografiu ako samostatnú právnu disciplínu, ktorá teraz môže a musí začať hľadať svoje nové základy, keď môže opäť získať dôstojnejšie postavenie vo svete právnej vedy a praktického práva,

³⁹ Tamže.

⁴⁰ Tamže, s. 25.

⁴¹ STRAUSS, L. *On Tyranny: An Interpretation of Xenophon's Hiero*. New York: Political Science Classics, 1948, s. 25.

⁴² ARENDT, H. *Denktagebuch: 1950 bis 1973*. Mníchov: Pier, 2002, s. 331 – 332.

kde princípy, hodnoty a úloha jedinečných individuálnych faktorov opäť naberajú na význame. Právna historiografia totiž svojím pluralitným inštrumentárium (pre vzatým z dnešnej všeobecnej historiografie) môže vhodne poslúžiť i pre aktualizáciu súčasnej metodológie práva a teórie práva práve vo vzťahu k pochopeniu fungovania uvedeným postpozitivistických prvkov práva a právnej vedy, ktoré sa blížia historickému predpozitivistickému konceptu fungovania práva.

Poskytuje však tento obrat aj príležitosti prehodnotiť povahu právnej vedy ako takej, a to podobným spôsobom ako v ekonómii nastalo znovuoživenie neohistorickej školy ekonómie? Dá sa neohistorická škola práva znovu zaviesť ako oživená „historická škola právneho myslenia“? Ak by sme totiž odmietli výlučný metodologický kolektivismus pozitivistických disciplín, neohistorická jurisprudencia môže podľa vzoru všeobecnej historiografie (a iných humanitných vied) namiesto výlučného zdôrazňovania kolektivistických iteratívnych štruktúr práva (opakované postupy legislatívnej tvorby práva, opakované postupy aplikácie práva) zdôrazňovať, že tieto v skutočnosti nemajú žiadne zákonitosti, ale predstavujú syntézu individuálnych skúseností, ktorým treba v právnej historiografii, ale i v práve a právnej vede venovať analytickú pozornosť ešte pred samotnou syntézou – ale za uvedomenia si rizika neúplnosti induktívnej vzorky. Uvedomenie si, že právo v takomto chápaní nemusí znamenať formalistické ľpenie na texte právneho predpisu a jeho mechanickej aplikácii na skutkový stav a že nie všetky podobné prípady musia byť rozhodované totožným spôsobom a s totožným záverom, je non-kolektivistický poznatok, o ktorý právna historiografia môže obohatiť právnu vedu súčasnosti.

3.3 Teoretická a praktická (aplikovaná) právna historiografia: dejiny princípov, hodnôt a metód ich aplikácie?

Kým anglo-americký systém je založený na mnohostoročnej kontinuite štátov a ich práva a odvoláva sa ešte stále na právne úpravy spred niekoľkých stoviek rokov (prípadne súdy postupujú podľa historických precedensov⁴³), a preto historickosť svojho právneho poriadku považuje za samozrejmosť, kontinentálny systém je spojený s častými historickými zvratmi, zmenami štátnosti aj práva naviazanými na veľké kodifikačné diela, čo znemožňuje hľadiť pri analýze obsahu práva príliš hlboko do minulosti. Zjednodušene možno povedať, že kým anglo-americký systém stále vylepšuje stredoveké právo, na ktoré kontinuálne nadväzuje, v kontinentálnom systéme sa v 18. a 19. storočí prešlo v rámci obrovskej vývojovej zmeny od stredovekého, kontinuálne sa vyvíjajúceho práva a právnej vedy k právu závislému od spísaného

⁴³ Napr. prípad grófa z Oxfordu (1615), prípad Prokurátor vs. Fulhamská korporácia (1921), Dimes vs. Kanál Grand Junction (1852) a pod. Pozri KEENAN, D. *Smith & Keenan's English Law*. 11. vyd. Londýn: Pitman Publishing, 1995, s. 535, 537, 539. BRYAN, B. Justice and advantage in civil procedure: Langbein's conception of comparative law and procedural justice in question. *Tulsa Journal of Comparative & International Law*. 2004, 11, s. 544: "The law is a living legacy of what we have learned."

kódexu, ktorého zmenou sa kedykoľvek môže úplne diskontinuitne zmeniť právny vývoj, resp. obsah právnej úpravy.

Pre praktického právnika v kontinentálnych európskych štátoch boli preto právne dejiny skutočne nepostrádateľné iba vtedy, keď slúžili na lepšie vykladanie *Corpus iuris civilis*⁴⁴ či iných historických textov. S ich opustením a pravidelným prijímaním nových a čoraz novších kódexov význam právnych dejín upadal. Kodifikácia totiž postavila proti sebe zákonodarstvo a právnu vedu⁴⁵ a právnici 20. storočia sa preto mohol vskutku spoliehať výlučne na všeobecne dostupný text relatívne aktuálnych (recentných) právnych predpisov, nie na právnu vedu, ktorá v podstate iba kopírovala text právnych predpisov, v ktorom hľadala pojmy a normy a tie triedila do systému – či už pandektistického na konci 19. storočia v prípade tzv. pojmovej jurisprudencie (*Begriffsjurisprudenz*), alebo do systému pozitivisticky-normativistického (Kelsenova a Weyrova čistá právna náuka).

V takomto stave právnej vedy sa právna historiografia a znalosť právnych dejín mohli využívať nanajvýš pokiaľ dôjde k problému, ako je napr. nejasnosť v aktuálne platnom kódexe, alebo keď sa z rôznych dôvodov (špeciálne v strednej a východnej Európe) vraciame do právnej minulosti – aj v dnešnej právnej praxi sa totiž ešte občas vyžadujú odborné expertízy z právnych dejín pre potreby právnej praxe. Najbežnejším (hoci stále pomerne zriedkavým) príkladom je využívanie historického výkladu v súdnej praxi. Využívanie tohto druhu výkladu právnych noriem je však v judikatúre na ústupe rovnako ako využívanie historického (minulého) práva pri riešení súdnych sporov (najmä doznievajúcich reštitučných sporov, sporov o určenie vlastníctva proti neplatným výkupom či vyvlastneniam nehnuteľností, či pri predezení novoobjaveného dedičstva podľa dobovej právnej úpravy). Právne dejiny a historické právne inštitúty zohrávajú istú rolu tiež v legislatívnej praxi – najmä v prípade možných rekodifikačných snáh, keď sa oceňuje znalosť minulej právnej úpravy a jej súvisiacej doktríny. Napokon príkladom využívania právnych dejín na účely právnej vedy je tiež prístup Alana Watsona a ďalších právnych vedcov, ktorí aplikujú právne dejiny na vysvetlenie fungovania a faktorov ovplyvňujúcich úspešnosť tzv. právnych transplantátov.⁴⁶ V kontexte unifikačných snáh v EÚ právno-historické skúsenosti s unifikáciou súkromného práva, ktoré máme z obdobia prvej Československej republiky, zasa môžu po svojom zovšeobecnení a porovnaní so skúsenosťami ostatných medzivojnových krajín poslúžiť ako zdroj metodologických vzorov unifikačných snáh. Opačnou cestou sa zasa možno vydať pri skúmaní divergencií pôvodne jednotného práva v prípade rozdelenia ČSFR v roku 1993 či po rozpade

⁴⁴ BERGH, G. C. J. J. van den: Rechtsgeschichte wozu? In: *Festschrift für Claudio Soliva zum 65. Geburtstag*. Ed. Clausdieter Schott a Eva Petrig Schuler. Zürich: Schulthess, 1994, s. 399.

⁴⁵ COING, H. Rechtsgeschichte: Gegenwärtige Lage und künftige Aufgaben. In: *Proceedings from the 1977 International Conference on Legal Science Today – Acta Universitatis Upsaliensis*. Uppsala: Universita v Uppsale, 1978, s. 59.

⁴⁶ Pozri WATSON, A. *Legal Transplants*. Edinburgh: Scottish Academic Press, 1974.

Uhorska v roku 1918 – spolu so skúmaním rôznych faktorov, ktoré prispeli k vzdialeniu dovtedy totožných právnych poriadkov.

Odhladnuc od tohto výpočtu možností, ako právne dejiny a právna historiografia dokážu prispieť k právovednému poznaniu znalosťou minulej právnej úpravy a minulej doktríny, situácia sa mení v prospech právnej histórie v dobe, keď sa postpozitivistická právna veda po novom zameriava na širší okruh konceptov, než na aké sa sústredila pozornosť „čistej právnej náuky“. Súčasná právna veda (ale i pozitívne právo) musí opätovne riešiť otázky non-pozitivistické, akými sú obsah právnych princípov, hodnôt, prípadne i ľudských práv a ich ďalší rozvoj. Zároveň však musí formulovať metodologické návody, ako tieto prvky zapracovať do právneho systému a ako ich v konkrétnych situáciách aplikovať.

Domnievame sa, že právna historiografia môže právnej vede pomôcť práve svojou schopnosťou (a osobitným metodologickým inštrumentárium) analyzovať vznik, obsah a premeny základných princípov a hodnôt práva, ale môže tiež napomôcť i metodologickým rozpracovaním návodov pre právo a právnu vedu v situáciách, ktoré prekračuje jednoduchý logický sylogizmus a subsumpciu. Práve poznanie metodologických prístupov v predmodernej (predpozitivistickej) právnej vede a predmodernom chápaní práva je totiž potenciálnym zdrojom návodov pre rozhodovanie prípadov v situáciách, kde absentuje právna norma, ktorá by sa aplikovala deduktívne – logickým sylogizmom, tradičnou právnou metodológiou pozitivistickej právnej školy. Jednou z ciest metodologických návodov je síce dnes tzv. Alexyho vážiaca formula, sama však predstavuje iba jednu z možností metodologického prístupu k riešeniu situácií konfliktu princípov či hodnôt. Právna historiografia ako veda o právnych dejinách vrátane dejín princípov, hodnôt a ich metodológie aplikácie tak môže predstavovať praktický prínos i pre pozitívne právo a právnu vedu. Právna historiografia sa tak môže stať opätovne praktickou disciplínou.

Tým sa však, samozrejme, v žiadnom prípade neumenšuje ani význam základného výskumu v tých oblastiach teoretickej právnej historiografie, ktoré nemajú aktuálne praktickú využiteľnosť a ktoré predstavujú „len“ rezervoár zásob pre budúce potreby práva a právnej vedy, ktorých vývojové smerovanie čo do obsahu ani metodológie nemožno vzhľadom na otáznosť tradičnej špekulatívnej filozofie dejín predpovedať.

Záver

Právna historiografia ako veda o právnych dejinách je disciplínou interdisciplinárnou, čo znamená, že využíva metodológiu, optiky, ako aj filozofické východiská minimálne dvoch vied – historiografie a právnej vedy pri výskumne objekte svojho zamerania – právnych dejín (minulého práva v zmysle jeho tvorby, aplikácie aj realizácie). Keďže právna veda, rovnako ako aj všeobecná historiografia prekonali za uplynulé desaťročia významný posun, aj metodológia a možné optiky právnej historiografie sa musia tomuto vývoju prispôsobiť. V príspevku sú preto naznačené via-

ceré možné optiky (postoje) právnej historiografie k predmetu svojho výskumu, a to pritom so zdôraznením využívania súčasných historiografických nárokov (imperatívov, štandardných operácií) na vedeckosť, ale zároveň aj s dôrazom na možnosti posilnenia významu právnej historiografie medzi právnymi vedami. Práve právny pozitivismus, ktorý sa dnes opúšťa v prospech postpozitivismu, totiž pôvodne degradoval právnú historiografiu medzi propedeutické predmety, nepovažujúc túto disciplínu za prínosnú pre tvorbu, realizáciu ani aplikáciu práva vytvoreného v podobe textov a noriem, ktoré sa dajú aplikovať za využitia subsumpcie a logického dedukčného sylogizmu. Až znovuoobnovenie významu postpozitivistických či non-pozitivistických prvkov práva a právnej vedy – princípov, hodnôt, ľudských práv, spolu s potrebou osobitnej metodológie ich interpretačného a aplikačného postupu – znovu otvára možnosť pre právnú historiografiu prispieť svojím poznaním a svojou skúsenosťou s predpozitivistickými právnymi systémami k obohateniu súčasnej právnej vedy a právnej praxe čo do analýzy princípov, hodnôt a ľudských práv, tak i do metodológie tvorby, realizácie a aplikácie postpozitivistického práva.

Bibliografia:

- ALEXY, R. The Dual Nature of Law. *Ratio Juris*. 2010, roč. 23, č. 2, s. 167.
- APPIAH, K. A. *The Lies That Bind. Rethinking Identity: Creed, Country, Color, Class, Culture*. New York: Liveright Publishing, 2018.
- ARENDT, H. *Denktagebuch: 1950 bis 1973*. Mníchov: Pier, 2002, s. 331 – 332.
- ARENDT, H. *The Jewish Writings*. New York: Schocken Books, 2007.
- ARENDT, H. Tradition and the Modern Age. In: *Between Past and Future*. New York: Penguin, 1968.
- ARENDT, H. Understanding and Politics. In: *Essays In Understanding, 1930 – 1954*. New York: Schocken Books, 1954.
- ARENDTOVÁ, H. *O revoluci*. Praha: OIKOYMENH, 2012.
- ARON, R., MESURE, S. *Introduction à la philosophie de l'histoire: Essai sur les limites de l'objectivité historique*. Paríž: Gallimard, 1991.
- BENEŠ, Z. *Historický text a historická kultura*. Praha: Karolinum, 1995.
- BERGH, G. C. J. J. van den: Rechtsgeschichte wozu? In: *Festschrift für Claudio Soliva zum 65. Geburtstag*. Ed. Clausdieter Schott a Eva Petrig Schuler. Zürich: Schulthess, 1994.
- BRAUDEL, F. *Les ambitions de l'histoire*. Paríž: Editions de Fallois, 1997.
- BRYAN, B. Justice and advantage in civil procedure: Langbein's conception of comparative law and procedural justice in question. *Tulsa Journal of Comparative & International Law*. 2004, 11.
- CARR, E. H. *Co je historie?* Praha: Svoboda, 1967.

- CERTEAU, M. de. *Psaní dějin*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011.
- COING, H. Rechtsgeschichte: Gegenwärtige Lage und künftige Aufgaben. In: *Proceedings from the 1977 International Conference on Legal Science Today – Acta Universitatis Upsalien-sis*. Uppsala: Univerzita v Uppsale, 1978.
- ČINÁTL, K. *Dějiny a vyprávění*. Praha: Argo, 2011.
- DESAUTELS-STEIN, J. Structuralist and Poststructuralist Legal History. In: DUBBER, M. et al. (eds.). *The Oxford Handbook of Legal History*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- DOLEŽEL, L. *Fikce a historie v období postmoderny*. Praha: Academia, 2008.
- DUPKALA, R. *Úvod do filozofie dejín (príspevok k problematike „historiosofie“)*. Bardejov: FOTOPRESS, 1998.
- EVANS, R. J. *Na obranu historie*. Praha: Argo, 2019.
- FUKUYAMA, F. *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2018.
- GESTEL, R. van, MICKLITZ H.-W., POIARES MADURO, M. Introduction. In: GESTEL, R. van, MICKLITZ H.-W., POIARES MADURO, M. (eds.). *Methodology in the New Legal World*. San Domenico di Fiesole: European University Institute, 2012, s. 2.
- GIZBERT-STUDNICKI, T. et al. *Metodologiczne dychotomie*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2016.
- HORSKÝ, J. (ed.). *Paralely, průsečníky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*. Ústí nad Labem: Albis International, 2009.
- HUGHES, S. H. *Historie jako umění a jako věda*. Praha: Svoboda, 1970.
- CHARTIER, R. *Na okraji útesu*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010.
- KEEDUS, L. *The Crisis of German Historicism: The Early Political Thought of Hannah Arendt and Leo Strauss*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015, s. 18.
- KEENAN, D. *Smith & Keenan's English Law*. 11. vyd. Londýn: Pitman Publishing, 1995.
- KNOLL, V. Výuka právní historie v České republice a její význam pro právní vzdělávání. *Právník*. 2010, č. 7, s. 725 – 743.
- KOSELLECK, R. *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeite*. Frankfurt nad Mo-hanom: Suhrkamp Taschenbuch, 2000.
- LITTLE, D. *New Contributions to the Philosophy of History*. Londýn: Springer, 2010.
- LOUŽEK, M. *Spor o metodu mezi rakouskou školou a německou historickou školou*. Praha: Karolinum, 2001.
- ONDŘEJEK, P. A Structural Approach to the Effects of Fundamental Rights on Legal Transactions in Private Law. *European Constitutional Law Review*. 2017, č. 2, s. 284 – 305.
- ONDŘEJKOVÁ, J. *Vnější limity soudcovské interpretace a argumentace*. Praha: Leges, 2018.

- PATOČKA, J. *Péče o duši III (Soubor statí a přednášek o postavení člověka ve světě a v dějinách)*. Praha: OIKOYMENH, 2002.
- PAZDERSKÝ, R. Narratio versus noesis? Několik poznámek k reflexi narativistických kritik dějepisců. In: HORSKÝ, J., ŠUCH, J. (eds.). *Narace a (živá) realita*. Praha: Togga, 2012.
- POLIAKOVÁ, M., RAŠKA, J., SMYČKA, V. (eds.). *Uzel na kapesníku: Vzpomínka a narativní konstrukce dějin*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2014.
- RŮŽIČKA, J. Historie. In: STORCHOVÁ, L. a kol. *Koncepty a dějiny: Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, 2014, s. 102 a nasl.
- ŘEPA, M. *Poetika českého dějepiscův*. Brno: Host, 2006.
- STRAUSS, L. *On Tyranny: An Interpretation of Xenophon's Hiero*. New York: Political Science Classics, 1948.
- ŠUCH, J. História – veda alebo umenie či filozofia dejín? In: PALENČÁR, M., TALIGA, M. (eds.). *O vzťahu filozofie, umenia a vedy*. Banská Bystrica: UMB, 2009.
- ŠUCH, J. *Narativny konstruktivizmus Haydena Whita a Franka Ankersmita*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2010.
- TOMSA, B. K metodologii právní historie. In: *Sborník prací k počtě šedesátých narozenin Františka Weyra*. Praha: ORBIS, 1939, s. 261 a nasl.
- UMLAUF, V. *Synopse dějinnosti a koncept historie: Hermeneutické eseje o filosofii dějin*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010.
- VAŠÍČEK, Z. *Archeologie, historie, minulost*. Praha: Triáda, 2006.
- VEVERKA, V. O metodologii oboru dějin politických a právních teorií (učení). *Právník*. 1968, roč. 107, s. 404 a nasl.
- VEYNE, P. *Jak se píšou dějiny*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010.
- VYBRAL, V. K metodice a metodologii českého dějepisu s hlediska státovědeckého. *Moderní stát*. 1940, roč. 13, s. 141 a nasl.
- WALSH, W. H. *An Introduction to philosophy of history*. Londýn: Hutchinson, 1951.
- WATSON, A. *Legal Transplants*. Edinburgh: Scottish Academic Press, 1974.
- WHITE, H. *Metahistorie*. Brno: Host, 2011.
- WHITE, H. *Tropika diskurzu*. Praha: Karolinum, 2010.
- ZELEŇÁK, E. *Konstruktivizmus a pluralita v histórii*. Ružomberok: Verbum, 2011.
- ZELEŇÁK, E. *Úvod do kritickej filozofie histórie I. Vybraní autori od druhej polovice 20. storočia po súčasnosť*. Ružomberok: Verbum, 2015.

Postmoderní paradigma z právněhistorické perspektivy

The Postmodern Paradigm from a Legal Historical Perspective

Doc. JUDr. PhDr. Pavel Maršálek, Ph.D.¹

*Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, Katedra teorie práva
a právních učení*

Abstrakt: Příspěvek zkoumá relevanci argumentů postmodernismu, který expanduje ve společenských vědách. Postmodernismus kritizuje ideály a aspirace moderní doby, ale kritika je bohužel neobjektivní. Nelze také souhlasit s názorem některých postmodernistů, kteří deklarují nástup postmoderní doby a práva, popř. existenci postmoderních jevů v právu. Společnost a právo jsou stále ještě moderní. Krizové faktory ohrožují autoritu práva. Nejde o návrat do předmoderní doby. Postmoderní relativismus a skepse jsou rezignací na pravdu. Mění historii na pouhý historikův konstrukt. Autor tohoto příspěvku je jedním z mnoha kritiků postmodernismu.

Abstract: The paper explores the relevance of the arguments of postmodernism as it expands in the social sciences. Postmodernism criticizes the ideals and aspirations of modern times, but the critique is unfortunately biased. One also cannot agree with the view of some postmodernists who declare the advent of postmodern times and law or the existence of postmodern phenomena in law. Society and law are still modern. Crisis factors threaten the authority of law. This is not a return to a pre-modern age. Postmodern relativism and scepticism are a resignation to truth. They turn history into a mere historian's construct. The author of this paper is one of the many critics of postmodernism.

Klíčová slova: postmodernismus, postmoderní paradigma, moderní společnost, moderní právo, postmoderní společnost, postmoderní právo, postmoderní jevy v právu, krize autority práva.

Keywords: Postmodernism, Postmodern paradigm, Modern society, Modern law, Postmodern society, Postmodern law, Postmodern phenomena in law, Crisis of authority of law.

¹ E-mail: marsalep@prf.cuni.cz

1. Postmoderní paradigma

Postmodernismus je vlivný a také módní směr soudobého myšlení s nejasnými konturami, který má své nadšené příznivce i zaryté odpůrce. Málokoho nechává chladným. Sociální vědy již několik desetiletí zažívají tzv. postmoderní obrat. Ten se projevuje požadavkem změnit dosavadní pohled na vývoj společnosti od minulosti k dnešku, její poznávání a dosažitelnost pravdy. Za vším stojí postmoderní snaha o přehodnocení dosavadních hodnot, ideálů a aspirací moderny.²

Pregnantně postihnout nauky postmodernismu je téměř nadlidský úkol, a to z mnoha důvodů. Často se namítá, že „matoucí je už sama předpona ‚post‘ předcházející slovní základ ‚moderní‘. Postmodernismus se definuje pomocí něčeho, čím není. Není už moderní. V jakém smyslu je však post... – jako vyústění modernismu? – dozvuk modernismu? – rozvinutí modernismu? – popření modernismu? – odmítnutí modernismu? ‚Postmoderní‘ se vyskytuje jako spojení buď některých, anebo všech výše uvedených významů.“³ M. Škop poukazuje na historickou proměnlivost a neuchopitelnost tohoto ideového proudu: „Postmodernismus je velmi bohatý směr, či styl myšlení, který se táhne – například v umění – již od počátku dvacátého století. Různé proudy jej ovlivňovaly, strhávaly, různí autoři v různých svých obdobích k němu bývají řazeni, či naopak vyjadřují svou nespokojenost s přiřazením k tomuto směru.“⁴ Objektivně vzato není úplně jasné, kdo k postmodernismu patří a co přesně jeho stoupenci hlásají. Důvodem je názorová roztržštěnost a malá srozumitelnost prací postmodernistů. Souhlasit lze s V. Pokorným: „Postmoderní myšlení je spíše povahy fragmentární, nespojitě a nesystematické...“⁵ Přesto se zdá, že mají postmodernisté něco společného, a to poststrukturalistickou orientaci, jak se nezdířka připomíná.⁶

Podle J. Boguszaka se postmodernismus dostal do společenských věd zvenčí – ze světa literatury, architektury a umění – a dominantním proudem se nikdy nestal: „Postmodernismus nabýval na významu zhruba od poloviny 80. let a zvláště v 90. letech minulého století. Vznikl ve Francii a rozšířil se pak zvláště i v anglosaských zemích. K jeho představitelům patří mj. J.-F. Lyotard, M. Foucault, J. Derrida, G. Deleuze aj., polskobritský sociolog Bauman a Američan R. Rorty, který se však sám prohlašuje za stoupence pragmatismu... Z renomovaných českých autorů bývají někdy za příznivce postmodernismu považováni, právem či neprávem, V. Bělohradský a J. Keller, z českých a slovenských právníků jmenovitě J. Příbáň a E. Bárány.

² Přehledně WELSCH, W. *Naše postmoderní moderna*. Praha: Zvon, 1994, s. 19 an., s. 56 an.

³ APPIGNANESI, R., GARRATT, Ch. a kol. *Postmodernismus pro začátečníky*. Brno: Ando Publishing, 1996, s. 4.

⁴ ŠKOP, M. *Právo v postmoderní situaci*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 8.

⁵ POKORNÝ, V. *Postmoderní filozofie*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2014, s. 33.

⁶ Viz HARRINGTON, A. a kol. *Moderní sociální teorie*. Praha: Portál, 2006, s. 338 an.

Z německých právníků lze snad za předchůdce pokládat právního sociologa N. Luhmana.⁷

Jeden z nejuvýstižnějších pokusů shrnout ideový program postmodernismu učinil S. Hubík: „Základním a podstatným znakem diskursu postmoderny je vytvoření určitého obecného vztahu k moderně jako kulturní formaci spjaté s industrialismem a s projekty emancipace.“ Postmodernismus se podle něj „odpojuje od totalizujících pochodů moderny odůvodňovaných metanarativními systémy různého druhu, spojených s mocí.“⁸ Postmodernisté se vymezovali proti moderní racionalitě, univerzalitě a sociální jednotě. Podle nich selhaly moderní rozum spojený s vědou a technikou i emancipační narace modernity (ideologie). Společnost se nejen neosvobodila, ale ani nehumanizovala, spíše naopak. Postoupil také proces její demoralizace, jak dokládá průmyslové vyhlazování lidí nebo užití atomových bomb. Postmodernismus zavrhl rozum, který nedokázal nalézt jedinou univerzální pravdu, a postavil se na stranu plurality pravd a životních stylů. Jeho stoupenci měli za to, že to jde ruku v ruce s faktickou fragmentací společnosti a šířící se libertariánskou emancipací. Kritice postmodernistů neunikl ani evropský etnocentrismus, odrážející se v imperialismu a kolonialismu, a právo, kterému zazlívali mocensko-ideologický charakter a diskriminaci chudých, menšin a žen.⁹

Ne každý názory postmodernistů akceptoval. Odmítána byla jejich hyperkritičnost ve vztahu k modernitě, relativismus a skepse i obviňování evropské kultury z etnocentrismu. Kritikové správně namítali, že modernita přinesla i progres – např. lidská práva, demokracii a právní stát, že nelze obětovat pravdu, která je smyslem lidského poznání, a že neobstojí ani nařčení evropské kultury z etnocentrismu, jelikož jde o sebeobviňování ústící v přepisování dějin. Za příliš paušalizující byl pokládán i předpoklad o apriorní nespravedlnosti práva. Radikální kritika z konzervativních a katolických pozic prohlásila postmodernismus vyznávající libertariánskou emancipaci a pluralizaci za ideologii kulturního marxismu, která ničí evropskou civilizaci. Avšak ani tato kritická a v mnoha směrech pravdivá slova nezabránila expanzi postmoderních nauk. Tyto názory prokázaly svou nakažlivou sílu a zapustily pevně kořeny.¹⁰

Někteří postmodernisté nabídli kromě kritiky modernity také vizi rodící se budoucnosti: nástup postmoderní situace či společnosti. Tu chápou jako společnost postindustriální, tedy společnost vědění, IT technologií, v níž se na úkor průmyslové

⁷ BOGUSZAK, J. Právo a postmoderní situace. *Právník*. 2005, č. 11, s. 1201.

⁸ HUBÍK, S. *Postmoderní kultura*. Olomouc: M.U.K.L, 1991, s. 3 a 42.

⁹ Podrobněji HARRINGTON, A. a kol. *Moderní sociální teorie...*, s. 337 an. Též viz PŘIBÁŇ, J. *Suverenita, právo a legitimita*. Praha: Karolinum, 1997, s. 187 an. COLOTKA, P., KÁČER, M., BERDISOVÁ, L. *Právna filozofia dvadsiateho storičia*. Praha: Leges, 2016, s. 223 an., 236 an. BERAN, K. *Pojem osoby v právu*. Praha: Leges, 2012, s. 131 an. Postmodernisté považovali liberální legalismus za fikci. Viz ŠOLTYS, D. *Súčasná podoba právnej filozofie*. Praha: Leges, 2022, s. 17 an.

¹⁰ Srov. POKORNÝ, V. *Postmoderní filozofie...*, s. 209 an. KOL. AUT. *Obnova hodnot a návrat ke kritickému myšlení*. Praha: Společnost pro Svatováclavská studia, 2021.

výroby a fyzické práce prosazují služby. Tato společnost je globalizovaná, fragmentovaná, má masový a spotřební charakter.¹¹ V těchto intencích je upozorňováno na zásadní proměnu práva. Má jít o postmoderní právo, popř. se mluví o postmoderních jevech v právu. Např. I. Mucha píše o právu a morálce v postmoderní době, že jsou paralyzovány nárazem globalizačních tendencí a že se sobě vzdalují. Nepřehlédnutelná je podle něj ztráta důvěry lidí v právo, politiku a demokracii. Nemůže tomu být jinak, když se z práva vytrácí morální apel, odráží se v něm hodnotový relativismus a když tento normativní systém posvěcuje obrovské nerovnosti generované monetárním kapitalismem.¹² J. Pokorný ve své diplomové práci *Postmoderní jevy v právu*, obhájené na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v r. 2021, zařazuje mezi tyto jevy šířící se právní pluralismus s prvky multikulturalismu, posilování moci soudů a emancipaci člověka a menšin, odrážející se v právu, které hodnotí jako vesměs škodlivé pro právo, stát a demokracii.¹³ Podle J. Kozáka jsou pro postmoderní právo jako komplexní systém charakteristické tyto znaky: nárůst normativní regulace, univerzální jazyk lidských práv, soudcovská tvorba práva, prosazování fakticity na úkor normativity a vznik nových ohnisek právní regulace, tedy právní polycentrismus.¹⁴ Jak vidíme, představy jednotlivých autorů se navzájem liší, najdeme v nich však i některé průsečíky.

Ve svém příspěvku se chci zamyslet nad postmoderním paradigmatem z právněhistorické perspektivy, nad diagnózami stavu společnosti a práva zvěstovanými postmodernisty i dalšími. Pokusím se zodpovědět otázku, zda jsou soudobá společnost a právo ještě moderní nebo už postmoderní, resp. zda nastalé změny neznamenají návrat do předmoderní doby. Kritice se nevyhne ani postmoderní gnozeologie a metodologie. Poukážu na negativní důsledky jejich eventuálního přijetí obecnými i právními historiky.

2. Skutečně zmizela moderní společnost a právo?

Rozhodnout výše položenou otázku o charakteru soudobé společnosti a práva není snadný úkol. Východiskem úvah musí být nutně postižení podstatných rysů moderní společnosti a práva a sumarizace změn, které ji zasáhly. Souhrn těchto změn musí nastolovat zcela novou kvalitu, aby bylo možné mluvit o tom, že došlo k společenské transformaci.¹⁵

¹¹ Blíže URBAN, L. *Sociologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 317 an.

¹² Viz MUCHA, I. *Proměny práva a společnosti*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015, s. 33 an.

¹³ POKORNÝ, J. *Postmoderní jevy v právu*. Diplomová práce obhájená na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v r. 2021.

¹⁴ KOZÁK, J. *Složitost a nahodilost práva*. Praha: Stálá konference českého práva, 2022.

¹⁵ Obecně k vývoji práva ŠMIHULA, D. *Evolúcia práva*. Bratislava: Epos, 2013. Tuto otázku ovšem neřeší.

Moderní společnost je společnost industriální, tržní a urbanizovaná, která se etablovala po vítězství buržoazních revolucí. Její charakter utvářely mimo jiné procesy individualizace, sekularizace a sociální diferenciaci a jejím organizačním základem se po delších zápasech staly lidská práva, demokracie a právní stát. Moderní právo, postavené na hodnotě svobody a rovnosti, umožnilo lidem účast na ekonomickém životě garancí vlastnických práv a smluvní svobody, stejně tak zajistilo lidem participaci na životě politickém. Toto právo se vyprofilovalo jako univerzální normativní systém oddělený od morálky i náboženství a s hierarchickou strukturou. Na kontinentu v něm dominovaly zákony, v angloamerické oblasti precedenty. V právu zvítězily systemizační trendy, jejichž ztělesněním se staly kodexy, a racionalita, jež se dostala do pozice podkladu tvorby a aplikace práva.¹⁶

Není nadsázkou tvrdit, že soudobé právo stojí na křižovatce. Je vystaveno náporu sociálních změn, problémům plynoucím ze střetávání různých kultur a paradigmatickým inovacím a odklonům, které podstatně ovlivňují jeho podobu a fungování.

S charakteristikou recentních sociálních proměn jako by si sociální vědy nevěděly rady. Popisů změněné reality je velké množství, bohužel se neshodnou na příčinách, průběhu, perspektivách a ani hodnocení toho, co se děje. Vyskytují se analýzy hlásající umocnění modernizačních trendů (industrializace, urbanizace, univerzalizace lidských práv a další projevy expanze západní kultury), jiné líčí nástup krize moderního světa (poukazují na rozpad struktur moderní společnosti, úpadek západní civilizace a globální rizika) i ohlašování nového věku – postmoderní společnosti (tj. fragmentizované společnosti zbavené tradičních opěrných bodů jako rodina, národ, stát a prostoupené relativismem a skepsí).¹⁷ Objevují se nové pojmy mající zachytit změněnou realitu i pojmy, které nic neznamenají, protože nic skutečného neoznačují.

Jak se tedy vyrovnat s touto pluralitou? Podle všeho jsou základem recentních sociálních pohybů procesy globalizace, integrace a ztráta kulturní homogenity společnosti. Globalizace se vyznačuje pádem hranic, zkracováním vzdáleností a celosvětovými ekonomickými aktivitami nadnárodních korporací. S nadsázkou se někdy říká, že se svět stává globální vesnicí. Motorem globalizace je expanze západní kultury s jejími opěrnými sloupy: věda, technika a nejnověji informační technologie, které umocňují industrializaci, dále urbanizace a spotřební styl života. Západní kultura se šíří do zemí třetího světa a lidé odtud přicházejí do západních zemí, takže nejde jen

¹⁶ URBAN, L. *Sociologie...*, s. 313 an. Těž viz HAVELKA, M. Modernizace. In: STORCHOVÁ, L. a kol. *Koncepty a dějiny*. Praha: Scriptorium, 2014, s. 258 an.

¹⁷ Důkladně DANICS, Š., DUBSKÝ, J., KAMÍN, T., URBAN, L. *Základy sociologie a politologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 44 an., 137 an. Podobně KELLER, J., NOVOTNÝ, P. *Úvod do filozofie, sociologie a psychologie*. Liberec: Dialog, 2008, s. 72 an. Modernizační paradigma reprezentují např. Ulrich Beck, Anthony Giddens a Miroslav Petrušek. Krizové paradigma zastávají Francis Fukuyama a Niall Ferguson. Postmoderní paradigma vyznávají např. J.-F. Lyotard, Zygmunt Bauman, Alain Touraine a Daniel Bell.

o kulturní homogenizaci na bázi západní kultury.¹⁸ Globalizaci doprovází integrační procesy. Především z ekonomických a politických důvodů vznikají nadnárodní celky, z nichž je nejvýznamnější Evropská unie. Nepřehlédnutelný je vliv mezinárodních institucí pokoušejících se o globální řízení.¹⁹ Masová migrace mění složení obyvatelstva hlavně vyspělých západních zemí a vytváří málo integrované menšiny a kulturní konflikty.²⁰ Společnost trápí celá řada negativních jevů: nárůst chudoby, nerovnosti a násilí, ekologický problém atd.²¹ Suma všech těchto trendů ale nestačí na to, abychom mohli hovořit o změně moderní společnosti ve společnost postmoderní. Přiměřenější je mluvit o druhé nebo radikalizované moderně.

Jak nastalé sociální změny mění právo a jak právo odpovídá na tyto změny? Nejprve se věnujme globalizaci. Globalizační procesy přinášejí v první řadě asimilaci, resp. unifikaci práva. Právní úpravy se v některých odvětvích sblíží, popř. ztotožňují. Jde zejména o regulaci ekonomiky. Působí to tlak globálního kapitálu a nadnárodních korporací na homogenizaci a liberalizaci trhu. Projevem globalizace v právu je i přebírání doktrín aplikace práva ze zahraničí a činnost nadnárodních advokátních kanceláří. Globalizace vyvolává také pluralizaci moci a práva.²² Dříve silný a takřka monopolní mocenský subjekt – stát – má četné konkurenty (nadnárodní korporace, mezinárodní instituce, neziskové organizace, organizovaný zločin) a slábne. To narušuje jeho postavení garanta práva. Právo samotné vzniká z valné části vně státu a pluralizuje se – dochází ke střetu (konkurenci) tří subsystémů platného práva na tomtéž území: práva vnitrostátního, mezinárodního a evropského. Tento fakt problematizuje aplikaci práva a tlačí na zajištění jeho koherence. Toto se děje pomocí aplikační přednosti poskytnuté mezinárodnímu a evropskému právu před právem

¹⁸ Z četné literatury viz např. EHL, M. *Globalizace – pro a proti*. Praha: Academia, 2001. SUŠA, O. *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti*. Praha: Filosofie, 2010. MEZRICKÝ, V. (ed.). *Perspektivy globalizace*. Praha: Portál, 2011.

¹⁹ Viz KUKLÍK, J., PETRÁŠ, R. *Nadnárodní integrace v Evropě*. Praha: Havlíček Brain Team, 2007.

²⁰ Více o tom BARŠA, P. *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. KOL. AUT. *Krize v multikulturalismu: Multikulturalismus v krizi*. Ústí nad Orlicí: Univerzita Hradec Králové, 2012. SCHEU, H. Ch. (ed.). *Migrace a kulturní konflikty*. Praha: Auditorium, 2011.

²¹ K tomu přináší množství informací BARTA, M., KOVÁŘ, M., FOLTÝN, O. (eds.). *Na rozhraní. Krize a proměny současného světa*. Praha: Vyšehrad, 2016. Podobně RYNEŠ, V. *Civilizace na prahu 21. století*. Praha: Pavel Káňa – Knihař, 2012, s. 50.

²² Blíže VEČEŘA, M., MACHALOVÁ, T. *Evropeizace práva v právně teoretickém kontextu*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 55 an. Viz rovněž sborník *Pluralismus moci a práva*, vydaný v Bratislavě: SAV – Bratislavská vysoká škola práva, 2009. E. Bárány tvrdí, že právní pluralismus se univerzalizuje a stává se součástí a charakteristikou globalizace práva. BĀRĀNY, E. *Formálne vlastnosti práva*. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2021, s. 103.

vnitrostátním.²³ Dotváření práva zajišťují značně extenzivně soudy. Jejich postavení velmi bytní, takže se nezdá, že mluví o soudcokraci.²⁴

Integrační procesy mají ke globalizačním blízko. Snaží se reagovat na některé neřízené či přímo nechtěné aspekty globalizace. Donedávna k nim docházelo především v důsledku výbojů a kolonizace, dnes jsou to ekonomické a politické zájmy, které je pohánějí. Integrace jsou spolu s mezinárodním právem schopny regulovat jevy s přeshraničním dopadem. Dokazuje to více či méně úspěšné fungování Evropské unie. V ní právo vystupuje jako významný činitel sjednocování. Hovoří se proto o právně-politické metodě evropské integrace.²⁵

Multikulturalismus znamená pád kulturní homogenity a prolínání různých kultur. To přináší četné problémy v podobě kulturních konfliktů mezi starousedlíky a menšinami, které musí právo řešit nebo jim předcházet. Důsledkem multikulturalismu je hodnotový a morální relativismus. Ten znejasňuje poznat, co je správně, a právo zbavuje jeho přirozeného podkladu. Posiluje ale také jeho roli jako integračního činitele ve společnosti a zvýrazňuje význam hodnoty tolerance. V poslední době nastoluje multikulturalismus hlavně otázku míry tolerance vůči imigrantům a jejich kultuře. Ukazuje se, že tolerance nesmí být slabostí. Nelze ve jménu cizí kultury obětovat vlastní civilizaci, zejména ne liberálně demokratický řád. Je proto potřeba nekompromisně bránit nelegální imigraci a podporovat začlenění cizinců, kteří zde jsou oprávněně.²⁶

Změněný sociální kontext vyvíjí tlak na transformaci právní metodologie. Tu usnadňuje nástup moderních technologií (digitalizace a chytrých strojů).²⁷ V právním myšlení došlo k prolnutí různých metodologických přístupů. Rozvíjí se sofistikovaná teorie pramenů práva, která počítá s jejich mnohostí, rozpracována je metodologie interpretace práva budující na standardních i nadstandardních výkladových metodách, z metodologického hlediska značně pokročila právní argumentace.²⁸ Do

²³ Komplexně KYSELA, J., ONDŘEJEK, P. a kol. *Kolos na hliněných nohou? K proměnám státu a jeho roli*. Praha: Leges, 2016, zejména studie J. Kysely, P. Ondřejka a J. Ondřejkové. Srov. PAVLÍČEK, V., JIRÁSKOVÁ, V. a kol. *Ústavní právo a státověda. I. díl. Obecná státověda*. Praha: Leges, 2021. Autoři oponují tezi o slábnoucím státu a nesouhlasí se snižováním jeho významu.

²⁴ Diskusi na toto téma obsahuje sborník SMEKAL, H., POSPÍŠIL, I. et al. *Soudcokracie, nebo judicializace politiky?* Brno: Masarykova univerzita, 2013.

²⁵ WINTR, J. Právně politická metoda evropské integrace a návrh evropské ústavy. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, 2004, č. 1 – 2.

²⁶ Viz SCRUTON, R. *Západ a ti druzí*. Brno: Barrister and Principal, 2016. SARTORI, G. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*. Praha: Dokořán, 2005.

²⁷ O tom více MIKEŠ, S. *Co je nového v právu*. Praha: Nová beseda, 2019. ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, K. Právo, právníci a právní vzdělávání v době (ro)botizace. In: GERLOCH, A., ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, K. (eds.). *Právo v měnícím se světě*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020, s. 633 an.

²⁸ Přehledně k tomu ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, K. *Právní interpretace – mezi vysvětlováním a rozuměním*. Praha: Wolters Kluwer, 2019. TRYZNA, J. *Právní principy a právní argumentace*. Praha: Auditorium, 2010. GÁBRIŠ, T. *Preskriptivna teória práva*. Bratislava: VEDA, 2020.

centra pozornosti se dostávají principy a hodnoty v právu, jakož i řešení jejich kolizí (princip proporcionality).²⁹ Metodologické standardy někdy příliš posouvají soudy, které právo masivně dotvářejí, popř. i přetvářejí. Z role strážců zákonů se nezřídka pasují do role jejich tvůrců. Postupně pozice soudů zesílila natolik, že jsou obviňovány ze soudcokracie. Kritici jim vyčítají nedemokratičnost takového přístupu, nedbaní tradic a přehnané kopírování angloamerických vzorů.³⁰

Shrneme-li vše výše řečené, nezbývá než konstatovat, že soudobá společnost a její právo jsou stále moderní a k postmoderní transformaci zatím nedošlo. Mnohé nasvědčuje tomu, že se právo nepotýká s nástupem postmoderní epochy ani s postmoderními jevy, nýbrž s krizovými jevy.³¹ Ty nepůsobí krizi práva jako normativního systému, tedy jeho rozklad či absolutní dysfunkci, ale jen krizi jeho autority – tj. vážnosti vzbuzující na straně adresátů práva respekt.³² Z čeho tak soudíme?

Lidé si často stěžují na špatnou kvalitu a fungování práva. Předmětem stížností je hypertrofie regulace, její rozpornost, mezerovitost a nestabilita. Mnozí mají dojem, že je právo desystemizované, nepružné a odcizené životu. Silnou kritiku sklízí vliv lobbismu a populismu na právo, jakož i nepřiměřené prosazování zájmů menšin, které se domáhají ve jménu genderové, rasové, náboženské nebo sexuální identity zvláštních regulací, vlastně privilegií. Veřejnosti se nelíbí ani pomalé a nepředvídatelné rozhodování soudů, stavějících se příležitostně nad zákon, a celkově malá vymožitelnost práva. Tvrdé odsudky stíhá zvláště v poslední době odklon práva od racionality a zavádění iracionálních úprav (např. neustále se zvětšující katalogy lidských práv, přepjatá ochrana dlužníků a vůbec „slabší strany“, zvýhodňování pachatelů trestných činů před oběťmi). Někteří mají pocit, že se lidé ze všech těchto důvodů snaží právní regulaci vymknout a že právo dnes platí pouze pro střední stav, nikoli pro kraje společenského spektra.³³

Je jasné, že ne za všechno špatné může právo a právníci. Řada výše uvedených jevů je zapříčiněna např. značnou dynamikou společenského vývoje a problémy, s nimiž

²⁹ Viz např. ONDŘEJEK, P. *Princip proporcionality a jeho role při interpretaci základních práv a svobod*. Praha: Leges, 2012. MADEJ, M. *Meze základních práv v České republice*. Praha: Leges, 2018. Šířejí KÜHN, Z. *Aplikace práva ve složitých případech*. Praha: Karolinum, 2002.

³⁰ Ne každý s touto kritikou souhlasí – viz KYSELA, J. Kdopak by se „soudcovského státu“ bál? In: ŠÍMÍČEK, V. (ed.). *Role nejvyšších soudů v evropských ústavních systémech – čas pro změnu?* Brno, Masarykova univerzita, 2007.

³¹ V. Ryneš je spatřuje v bídě a nedostatku zdrojů, potravin a vody, nebo naopak v nadměrném blahobytu a z toho plynoucího rozpadu společenských hodnot, v globálních a lokálních konfliktech, ve střetu mezi ateismem, sekularismem a náboženskou vírou a v ekologických katastrofách. RYNEŠ, V. *Civilizace...*, s. 50. Tento seznam lze ještě rozšířit. Viz dále.

³² O dysfunkčnosti práva viz VEČEŘA, M., URBANOVÁ, M. *Sociologie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 270 an. Jde o situace, kdy právo konzervuje „staré řády“, petrifikuje extrémní nerovnost mezi lidmi, nepotírá konflikty a násilí ve společnosti, je nástrojem útlaku a represe a extremizuje moc státu.

³³ Podrobně k tomu MARŠÁLEK, P. Je soudobé právo v krizi? In: GERLOCH, A., ŽÁK KRZYŽANOVÁ, K. (eds.). *Právo v měnícím se světě...*, s. 61 an.

soudobá společnost zápasí,³⁴ nebo je vyvolána průnikem „nových ideologií“ do práva či panující morální krizí, která je patrná z upřednostňování ekonomického kalkulu, z mravní miniaturizace lidí a mcdonaldizace životního stylu.³⁵

3. Návrat předmoderní doby?

Některými autory je výše odmítnutá hypotéza o nástupu postmoderní doby a práva traktována tak, že se společnost a právo vracejí do doby předmoderní. Protože se jedná o vlivnou myšlenku, která si nezaslouží snadné odmítnutí, bude jí věnována rozsáhlejší pozornost.

Ideu návratu společnosti a práva do středověku v jedné ze svých prací komplexně rozebírá J. Kysela. Nejprve píše o návratech středověkých koncepcí. Celkově rozlišuje „čtyři základní situace“. „V té první jde o pokračování čehosi, byť třeba i s modifikacemi; to může být příklad parlamentu nebo reprezentace. Ale platí to i o základech interpretace právních textů, jež se prapůvodně odvozují od scholastické interpretace Písma...“ „Ve druhé situaci jsme konfrontováni s problémy takřikajíc věčnými, mezi něž patří např. ... omezená vláda.“ Autor připomíná, že ve středověku nebyla žádná moc neomezená, a to pro existenci transcendentních i profánních limitů. „Třetí situací jsou metafory.“ Podle Kysely jsou „všechny pregnantní pojmy moderní státovědy ... původně pojmy teologickými“ (např. suverenita). „Situací čtvrtou je hledání podobností, dozajista anachronických, ale někdy snad podnětných, případně zajímavých.“ Mimo jiné uvádí doktrínu heterarchie (ústavního pluralismu), odrážející nedostatek jasné a pevné hierarchie ve vztazích právních řádů a ústavních orgánů.³⁶

Dále se Kysela koncentruje na proměny podoby a role soudobého státu a práva, které nás mohou vracet do minulosti. První výraznou tendenci shledává ve směřování právní regulace k principu personality, které narušuje moderní teritorialitu práva. Jde podle něj o snahu menšin všeho druhu získat výjimky z obecně platné regulace nebo zvláštní status v multikulturní společnosti, která se ustavila, a to s odkazem na identitární důvody. Druhý trend vidí v rozpouštění role státu dovnitř: státní zájem se často zpochybňuje a nad vším vítězí zájem individuální. Právo je pak „hegemonizováno“ právy, kterým nadmíru ochotně poskytují ochranu silící soudy. Stát se tak

³⁴ M. Koloušek vtipně poznamenává, že v současném globalizovaném světě necestují jen lidé, zboží, služby, ale „i problémy, či informace o nich“. Viz KOLOUŠEK, M. *Spravedlnost a její perspektivy dnes a v blízké budoucnosti*. In: GERLOCH, A., ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, K. (eds.). *Právo v měnícím se světě...*, s. 291 an.

³⁵ K tomu např. FUKUYAMA, F. *Velký rozvrat*. Praha: Academia, 2006. FERGUSON, N. *Velký rozklad*. Praha: Argo, 2016. Viz též KOL. AUT. *Obnova hodnot a návrat ke kritickému myšlení*. Praha: Společnost pro Svatováclavská studia, 2021. Srov. ale SOKOL, J. *Moc, peníze a právo*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 12 an., který nesdílí tento pesimismus ohledně kvality života lidí a morálního stavu společnosti.

³⁶ KYSELA, J. Věčné návraty aneb středověk neskončil. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*. 2014, č. 1, s. 10 an.

stává jen jednou z mnoha korporací, navíc slabou a neefektivní, což prý připomíná středověký korporativismus. Třetí tendenci vidí Kysela v oslabování státu navenek. Není tak radikální jako hlasatelé úvah o polycentrickém, postnacionálním uspořádání světa. Státy, které dále „zůstávají privilegovanými aktéry jak v mezinárodním styku, tak na svých teritoriích“, slábnou a jsou neefektivní. Jako čtvrtý v řadě autor zmiňuje prosazení plurality forem právo tvorby. Ta vystrídala dřívější monopol legislativy. Zákonodárce je dnes legislator maior, soudce legislator minor. Stále více se uplatňují také právní principy. Zapomenout by se nemělo ani na nárůst nestátních, autonomních regulací typu *lex mercatoria*, *lex digitalis*, *lex sportiva* atd., které existují vedle práva státního a připomínají fungování práva v předmoderní době.³⁷

Co k těmto závěrům dodat? Protože jsou doba a právo stále ještě moderní, nemohou být postmoderní, tím méně předmoderní. Tvrdit to poslední je čistou spekulací popírající jakýkoli vývoj. Názor, že středověk neskončil, je dnes módní, ale nepravdivý.³⁸ Už vykládat moderní právo jako skryté pokračování předmoderního práva je neudržitelné. Celá moderní společnost včetně práva se snažila odstříhnout od předmoderních pořádků. Viz zejména prosazení svobody a rovnosti jako obecných východisek právní regulace. Vývoj se utvářel převážně diskontinuitně. Potvrzením toho byly buržoazní revoluce.³⁹ Hodnoty svobody a rovnosti právu dále kralují jako jeho obecná východiska. Neprosazuje se žádný právní partikularismus a korporativismus jako ve středověku. Není žádná kontinuita dneška a dnešního práva se středověkem. Ostatně krizové jevy zasahující soudobé právo a stát, o nichž jsem pojednal výše a jichž se dovolávají stoupenci „návratu“ jako systémových změn, nemohou být považovány za nosný trend. Jsou totiž jen poruchami moderního státu a práva.⁴⁰ Získat pravdivý obraz toho, co bylo a je, je možné jedině, pokud se důraz bude klást především na reálný vývoj, na sociální faktory a nikoli na ideje. Ideový přínos středověku bývá mnohdy přeceňován. Kromě toho mezi stejně označené ideje a instituce středověké a moderní nelze obyčejně klást rovnítko (to platí např. pro parlamenty). Nezřídka to ani nebývají prvky čistě středověké, protože mají původ v antice (např. metody interpretace práva).⁴¹ Hledání pochybných historických předloh ohledně soudobého práva a státu je jen málo úspěšným pokusem o podepření pluralistického pohledu na současný svět a jeho instituce.

³⁷ Tamtéž, s. 12 an. Rovněž GÁBRIŠ, T. „Súkromné právo“ a „bezštátne právo“: historické paralely k postmodernej situácii. *Právněhistorické studie*. 2017, 47, č. 1, s. 114 an.

³⁸ Viz např. NODL, M. *Středověk v nás*. Praha: Argo, 2015. O středověku zejména GUREVIČ, A. J. *Kategorie středověké kultury*. Praha: Mladá fronta, 1978. LE GOFF, J. *Kultura středověké Evropy*. Praha: Odeon, 1991. SEIBT, F. *Lesk a bída středověku*. Praha: Mladá fronta, 2000.

³⁹ Viz HROCH, M. *Buržoazní revoluce v Evropě*. Praha: Svoboda, 1981.

⁴⁰ K tomu viz ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, K., KÜHN, Z., BERAN, K., MARŠÁLEK, P., WINTR, J., ONDŘEJEK, P., TRYZNA, J. (eds.). *Právo jako multidimenzionální fenomén. Pocta Aleši Gerlochovi k 65. narozeninám*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020. GERLOCH, A., ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, K. (eds.). *Právo v měnícím se světě*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020.

⁴¹ Blíže WINTR, J. *Metody a zásady interpretace práva*. Praha: Auditorium, 2013, s. 33 an.

4. Deficity gnozeologie a metodologie postmodernismu

Problematická není jen reflexe moderního společenského a právního vývoje postmodernisty, ale i postmoderní gnozeologie a metodologie. Postmodernisté totiž zpochybňují možnost objektivního poznání. Nic jako objektivní pravda pro ně neexistuje, je jenom množství individuálních pravd nebo spíše přesvědčení. Dostávají se tak na pozice uznání pluralismu pravd, kdy každá individuální pravda je stejně legitimní, a tím až k relativismu, skepticizmu, možná i k agnosticizmu.

Své stanovisko zdůvodňují tím, že každé poznání je závislé na subjektu a kontextu, v němž se odehrává, a je zprostředkováno jazykem, jehož hranice nemůžeme překročit. V rámci abstrakce, nutné k vyvození objektivních závěrů, se také vytrácí mnohotvárnost objektů poznání.⁴² To vše jsou podle nich podstatné důvody, proč bude poznání vždy subjektivní a nikdy objektivní. Rozpor s osvícenstvím založenou moderní gnozeologií, která byla k možnostem poznání optimistická, nemůže být větší.

Je jasné, že vztažení těchto přístupů na historii a historické poznání je zhoubné, protože se nevěří v existenci objektivní, pravdivé historie. Minulost se stává nedostupnou, historie se mění v pouhý historikův konstrukt, jednu z možných interpretací toho, co bylo. Všechny tyto „příběhy“ pak mají být stejně legitimní.⁴³

Není divu, že mezi historiky tyto trendy často narážejí na odpor. Jsou pokládány za projevy antiscentismu, za dezintegraci historie, v jejímž důsledku se tato věda přetváří v soubor fikcí a rezignuje na jakoukoli možnost vědecké verifikace. Radikální kritici mezi historiky označují tyto snahy téměř za atentát na historii. Tě – jako lidi rozdělujícího břemena – se prý postmodernisté chtějí v zájmu tolerantního soužití v globálním světě zítřka zcela zbavit.⁴⁴

Závěr

Cílem příspěvku bylo prověřit argumenty, s nimiž vystupuje ve společenskovedním diskursu postmodernismus, a zjistit tak, jak pevné základy má tzv. postmoderní obrat probíhající v posledních desetiletích ve společenských vědách. Zkoumány byly požadavky postmodernistů týkající se změny dosavadního paradigmatu v pohledu na společnost, její vývoj, hodnotové základy i na způsob poznávání v okruhu sociálních věd, včetně otázky dosažitelnosti pravdy, a to z právněhistorické perspektivy. Ukázáno bylo, že postmodernismus se kriticky vymezuje proti ideálům a aspiracím modernity, moderní doby (proti racionalitě, univerzalitě a sociální jednotě) a že není ve své kritice objektivní, ale že je antimoderně zaujatý. Nelze souhlasit ani s názory

⁴² Viz GAZDA, V. *Hledání pravdy v civilním procesu*. Praha: Wolters Kluwer, 2020, s. 59.

⁴³ Více o tom BERGER, S., FELDNER, H., PASSMORE, K. (eds.). *Jak se píšou dějiny*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016, s. 161.

⁴⁴ Podrobně STELLNER, F. a kol. *Úvod do studia historie*. Praha: Karolinum, 2023, s. 320.

některých postmodernistů o nástupu postmoderní doby a práva, popř. o postmoderních jevech v právu. Společnost a právo jsou stále ještě moderní, potýkají se s některými krizovými jevy, které působí krizi autority práva. Tento trend není možné hodnotit jako návrat do předmoderní doby. Nanejvýš problematické jsou postmoderní relativismus a skepse, které jsou obětováním pravdy. Pro historické poznání se jedná jednoznačně o zhoubu, protože mění historii v pouhý historikův konstrukt. Není divu, že vedle stoupců má postmodernismus i četné kritiky. Ti nejradikálnější, z řad konzervativců a katolíků, pokládají postmodernismus vyznávající libertariánskou emancipaci a pluralizaci za ideologii kulturního marxismu a ohrožení evropské civilizace.

Bibliografie:

APPIGNANESI, R., GARRATT, Ch. a kol. *Postmodernismus pro začátečníky*. Brno: Ando Publishing, 1996.

BÁRÁNY, E. *Formálne vlastnosti práva*. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2021.

BARŠA, P. *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003.

BÁRTA, M., KOVÁŘ, M., FOLTÝN, O. (eds.). *Na rozhraní. Krize a proměny současného světa*. Praha: Vyšehrad, 2016.

BERAN, K. *Pojem osoby v právu*. Praha: Leges, 2012.

BERGER, S., FELDNER, H., PASSMORE, K. (eds.). *Jak se píšou dějiny*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016.

BOGUSZAK, J. Právo a postmoderní situace. *Právník*. 2005, č. 11.

BRÖSTL, A. *Frontisterion*. Bratislava: Kalligram, 2009.

COLOTKA, P., KÁČER, M., BERDISOVÁ, L. *Právna filozofia dvadsiateho storičia*. Praha: Leges, 2016.

DANICS, Š., DUBSKÝ, J., KAMÍN, T., URBAN, L. *Základy sociologie a politologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009.

EHL, M. *Globalizace – pro a proti*. Praha: Academia, 2001.

FERGUSON, N. *Velký rozklad*. Praha: Argo, 2016.

FIALA, R. Má právní stát v Evropě ještě naději? In: BÁRTA, M., KOVÁŘ, M., FOLTÝN, O. (eds.). *Na rozhraní. Krize a proměny současného světa*. Praha: Vyšehrad, 2016.

FUKUYAMA, F. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002.

FUKUYAMA, F. *Velký rozvrat*. Praha: Academia, 2006.

GÁBRIŠ, T. „Súkromné právo“ a „bezštátne právo“: historické paralely k postmodernej situácii. *Právněhistorické studie*. 2017, 47, č. 1.

- GÁBRIŠ, T. *Preskriptívna teória práva*. Bratislava: VEDA, 2020.
- GAZDA, V. *Hledání pravdy v civilním procesu*. Praha: Wolters Kluwer, 2020.
- GERLOCH, A., ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, K. (eds.). *Právo v měnícím se světě*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020.
- GUREVIČ, A. J. *Kategorie středověké kultury*. Praha: Mladá fronta, 1978.
- HARRINGTON, A. a kol. *Moderní sociální teorie*. Praha: Portál, 2006.
- HAVELKA, M. Modernizace. In: STORCHOVÁ, L. a kol. *Koncepty a dějiny*. Praha: Scriptorium, 2014.
- HEYWOOD, A. *Politická teorie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005.
- HROCH, M. *Buržoazní revoluce v Evropě*. Praha: Svoboda, 1981.
- HUBÍK, S. *Postmoderní kultura*. Olomouc: M.U.K.L, 1991.
- KELLER, J., NOVOTNÝ, P. *Úvod do filozofie, sociologie a psychologie*. Liberec: Dialog, 2008.
- KOL. AUT. *Krise v multikulturalismu: Multikulturalismus v krizi*. Ústí nad Orlicí: Univerzita Hradec Králové, 2012.
- KOL. AUT. *Obnova hodnot a návrat ke kritickému myšlení*. Praha: Společnost pro Svato-václavská studia, 2021.
- KOLOUŠEK, M. Spravedlnost a její perspektivy dnes a v blízké budoucnosti. In: GERLOCH, A., ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, K. (eds.). *Právo v měnícím se světě*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020.
- KOMÁREK, S. *Evropa na rozcestí*. Praha: Academia, 2015.
- KOZÁK, J. *Složitost a nahodilost práva*. Praha: Stálá konference českého práva, 2022.
- KÜHN, Z. *Aplikace práva ve složitých případech*. Praha: Karolinum, 2002.
- KUKLÍK, J., PETRÁŠ, R. *Nadnárodní integrace v Evropě*. Praha: Havlíček Brain Team, 2007.
- KURAS, B. *Pohřbívání svobody*. Praha: Eminent, 2017.
- KYSELA, J. Kdopak by se „soudcovského státu“ bál? In: ŠIMÍČEK, V. (ed.). *Role nejvyšších soudů v evropských ústavních systémech – čas pro změnu?* Brno: Masarykova univerzita, 2007.
- KYSELA, J. Věčné návraty aneb středověk neskončil. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*. 2014, č. 1.
- KYSELA, J., ONDŘEJEK, P. a kol. *Kolos na hliněných nohou? K proměnám státu a jeho rolí*. Praha: Leges, 2016.
- LE GOFF, J. *Kultura středověké Evropy*. Praha: Odeon, 1991.
- MADEJ, M. *Meze základních práv v České republice*. Praha: Leges, 2018.
- MARŠÁLEK, P. Je soudobé právo v krizi? In: GERLOCH, A., ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, K. (eds.). *Právo v měnícím se světě*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020.

- MEZŘICKÝ, V. (ed.). *Perspektivy globalizace*. Praha: Portál, 2011.
- MIKEŠ, S. *Co je nového v právu*. Praha: Nová beseda, 2019.
- MUCHA, I. *Proměny práva a společnosti*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015.
- NODL, M. *Středověk v nás*. Praha: Argo, 2015.
- ONDŘEJEK, P. *Princip proporcionality a jeho role při interpretaci základních práv a svobod*. Praha: Leges, 2012.
- PAVLÍČEK, V., JIRÁSKOVÁ, V. a kol. *Ústavní právo a státověda. I. díl. Obecná státověda*. Praha: Leges, 2021.
- Pluralismus moci a práva*. Bratislava: SAV – Bratislavská vysoká škola práva, 2009.
- POKORNÝ, J. *Postmoderní jevy v právu*. Diplomová práce obhájená na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v r. 2021.
- POKORNÝ, V. *Postmoderní filozofie*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2014.
- PŘIBÁŇ, J. *Suverenita, právo a legitimita*. Praha: Karolinum, 1997.
- RYNEŠ, V. *Civilizace na prahu 21. století*. Praha: Pavel Káňa – Knihař, 2012.
- SARRAZIN, T. *Nepřátelské převzetí*. Voznice: LEDA, 2019.
- SARTORI, G. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*. Praha: Dokořán, 2005.
- SCRUTON, R. *Západ a ti druzí*. Brno: Barrister and Principal, 2016.
- SEIBT, F. *Lesk a bída středověku*. Praha: Mladá fronta, 2000.
- SELTENREICH, R. *Dokonale nedokonalý svět*. Praha: Auditorium 2017.
- SCHEU, H. Ch. (ed.). *Migrace a kulturní konflikty*. Praha: Auditorium, 2011.
- SMEKAL, H., POSPÍŠIL, I. et. al. *Soudcokracie, nebo judicializace politiky?* Brno: Masarykova univerzita, 2013.
- SOKOL, J. *Moc, peníze a právo*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.
- STELLNER, F. a kol. *Úvod do studia historie*. Praha: Karolinum, 2023.
- SUŠA, O. *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti*. Praha: Filosofie, 2010.
- ŠKOP, M. *Právo v postmoderní situaci*. Brno: Masarykova univerzita, 2008.
- ŠMIHULA, D. *Evolúcia práva*. Bratislava: Epos, 2013.
- ŠOLTYS, D. *Súčasná podoba právnej filozofie*. Praha: Leges, 2022.
- TRYZNA, J. *Právní principy a právní argumentace*. Praha: Auditorium, 2010.
- URBAN, L. *Sociologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006.
- VEČEŘA, M., MACHALOVÁ, T. *Evropeizace práva v právně teoretickém kontextu*. Brno: Masarykova univerzita, 2010.

- VEČEŘA, M., URBANOVÁ, M. *Sociologie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006.
- VONDRUŠKA, V. *Breviář pozitivní anarchie*. Brno: MOBA, 2016.
- WATSON, R. *Budoucnost*. Praha, Slovart, 2014.
- WELSCH, W. *Naše postmoderní moderna*. Praha: Zvon, 1994.
- WINTR, J. *Metody a zásady interpretace práva*. Praha: Auditorium, 2013.
- WINTR, J. Několik poznámek k předpovídání budoucího vývoje práva. In: GERLOCH, A., ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, K. (eds.). *Právo v měnícím se světě*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020.
- WINTR, J. Právně politická metoda evropské integrace a návrh evropské ústavy. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*. 2004, č. 1 – 2.
- ZAKARIA, F. *Budoucnost svobody*. Praha: Academia, 2004.
- ZOUBEK, V. *Právovéda a státověda*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010.
- ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, K., KÜHN, Z., BERAN, K., MARŠÁLEK, P., WINTR, J., ONDŘEJKA, P., TRYZNA, J. (eds.). *Právo jako multidimenzionální fenomén. Pocta Aleši Gerlochovi k 65. narozeninám*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020.
- ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, K. *Právní interpretace – mezi vysvětlováním a rozuměním*. Praha: Wolters Kluwer, 2019.
- ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, K. Právo, právníci a právní vzdělávání v době (ro)botizace. In: GERLOCH, A., ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, K. (eds.). *Právo v měnícím se světě*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020.

Reflexie vývoja a súčasných výziev právnej systematiky

Reflections on the Development and Present Challenges of the Legal Systematization

Doc. JUDr. Marta Breichová Lapčáková, PhD.¹

*Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Právnická fakulta,
Ústav teórie práva Gustava Radbrucha*

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá postulátom jednoty systému práva, ktorý považuje za konštantu v inak premenlivom svete práva. Predmetom záujmu je aj analýza jeho významu a genézy zrodu na pozadí jeho obsahových požiadaviek, ktoré sa premietajú do relevantnej judikatúry. Autorka si kladie otázku, nakoľko je princíp jednoty systému práva aktuálny v pozorovanej realite právneho pluralizmu, konkrétne v jeho špeciálnej európskej forme. Východisko vidí v zohľadnení tejto požiadavky spôsobom špecifickým pre viacúrovňový konštitucionalizmus.

Abstract: The contribution focuses on the postulate of the unity of the legal system, understood as a constant in the otherwise ever-changing world of law. Interesting is the analysis of its meaning and genesis of its birth on the background of its substantive requirements, projected unto the relevant jurisprudence. The author questions to which degree is the principle of the unity of the legal system relevant in the observed reality of legal pluralism, more precisely in its specific European format. She sees a solution in considering the requirement in a way that is specific to multilevel constitutionalism.

Kľúčové slová: systém práva, jednota systému práva, právny pluralizmus, viacúrovňový konštitucionalizmus.

Keywords: System of law, Unity of the legal system, Legal pluralism, Multi-level constitutionalism.

Úvod

Medzi notoricky známe a okrídlené vety patrí aj konštatovanie: „Jedinou nemennou konštantou je zmena“. Na potrebnosť, ba až nevyhnutnosť zmien (nielen) v teoretickej oblasti napokon poukazuje aj nasledujúci citát Georga Wilhelma Fridricha Hegela, filozofa, ktorý zrejme zatriasol ríšou predstáv až do takej miery a dôsledkov, ktoré

¹ E-mail: marta.lapcakova@upjs.sk

ani sám nedokázal predvídať. Hegel správne uvádza: „Teoretická práca – ako som sa mohol denne presvedčiť, pohne viacerými vecami ako praktická, pokiaľ je revolučne zmenená ríša predstáv, neobstojí ani skutočnosť.“

Nielen filozofický systém, ale aj právny systém je napokon premenlivý a plasticity sa meniaci v závislosti od zmeneného spoločenského kontextu. Ako upozorňuje Martin Hlouch: „Akokoľvek je právna systematika tradične vnímaná v určitých ohľadoch ako dogma, o ktorej sa v zásade nepochybuje (napr. rozdelenie systému práva na právo súkromné a verejné, delenie na právne odvetvia atď.), je si treba uvedomiť, že **pôvod týchto predstáv o práve**, ktoré sa viac či menej potvrdzujú v štruktúre a systematike jednotlivých segmentov platného pozitívneho práva rôznych právnych poriadkov, **je založený na diskurzívnom určitom uznaní právneho spoločenstva, že táto systematika pre vnímanie právneho poriadku platí. Základné poznatky o právnej systematike teda stoja na určitých tautológiách**, keď právo má určitý systém práve preto, že sme s takýmto systémom stotožnení a že sme ochotní ho v platnom pozitívnom práve vidieť.“²

Odlíšneho charakteru nie sú ani úvahy o **postuláte jednoty** právneho poriadku: „Veta, že právo je jednotný, systematický celok, býva niekedy formulovaná ako zákonný predpis, niekedy ako **axiom, ktorý nepotrebuje dôkaz**. Prianie tu anticipuje výsledok... akoby bolo dopredu rozhodnuté, že je právo systematický celok; je to ideálny cieľ, ku ktorému sa činnosť právnikov asymptoticky blíži.“³

Súčasťou „právneho sveta“ v rovine objektívneho sveta ideí je tak maxima **jednoty** systému práva, ktorá vystupuje ako **konštanta v inak premenlivých** rovinách objektívne existujúceho pozitívneho práva a subjektívneho právneho vedomia.⁴

1. Predstavy o systéme práva

1.1 Predstava jednoty právneho systému

Nie je preto prekvapujúce, že aj v súčasnej decentralizovanej realite sa argumentácia súdnych orgánov napriek chýbajúcej centrálnej normotvornej autorite naďalej podvedomo orientuje na **imaginárny celok právneho poriadku**.⁵ **Jednotu systému práva** obvykle zabezpečoval princíp **hierarchického usporiadania** a na ňu nadväzujúca **požiadavka logickej bezrozpornosti**. Bezrozpornosť právneho poriadku považuje Ústavný súd Slovenskej republiky za jeden zo znakov právneho štátu. „K vlastnos-

² HLOUCH, M. Systematické nástroje řešení střetu právních norem. In: MACHALOVÁ, T. a kol. *Aktuální otázky metodologie právního myšlení*. Praha, 2015, s. 148 – 149.

³ TILSCH, E. Občanské právo rakouské. Část obecná. Praha, 1910, s. 56. In: HLOUCH, M. c. d., s. 151.

⁴ K teórii troch svetov podľa Karla Raimunda Poppera pozri PAITLOVÁ, J. *Kritický racionalizmus H. Alberta a K. Poppera*. Praha, 2018, s. 154 a n.

⁵ CHRISTENSEN, R., LERCH, K. D. Dass das Ganze das Wahre ist, ist nicht ganz unwahr. *Juristenzeitung*. Jahrgang 62 (2007), Heft 9, s. 438 – 445, s. 441.

tiam obsiahnutým v medziach slovného spojenia ‚právny štát‘ patrí aj vzájomná bezrozpornosť právneho poriadku, lebo vzájomný nesúlad medzi právnymi predpismi oslabuje reálnu uplatniteľnosť a regulačnú účinnosť právnych noriem a taktiež právnú istotu ako atribút právneho štátu.“⁶

Ako uvádza Martin Hlouch, paradigma systému práva nie je odsúdená do právnej histórie, ale „iba“ „vstupuje do inej kvalitatívnej fázy svojho porozumenia“.⁷

Môžeme preto pristúpiť k modifikácii citátu obsiahnutého v úvode a konštatovať, že: „**Jedinou konštantou je postulát jednoty právneho systému.**“ Nielen zakladateľ modernej právnej metodológie F. C. von Savigny hovorí o vnútornej súvislosti, ktorou „sú všetky právne inštitúty právne pravidlá zviazané do jednej veľkej jednoty“.⁸ S touto požiadavkou sa stretávame od počiatkov našich úvah o práve. Dôkaz nachádzame v diele zakladateľa klasickej gréckej tragédie Aeschylesa (525 – 455 pred n. l.), ktorý v 5. storočí pred n. l. v tragédii Eumenides rieši tragické dôsledky kolízie dvoch právnych regulatívov. Kolíziu povinnosti pomstiť smrť otca a zákazu zabiť svojich rodičov (v danom prípade matku), napokon musí rozhodnúť porotný súd pod dohľadom bohynie Atény.

Nájsť optimálne riešenie kolízie právnych noriem nie je jednoduchá otázka a podľa Aeschylesa ju zrejme nemôžu správne rozhodnúť ani bohovia, keď do úst bohynie Atény vkladá nasledujúci výrok: „Jeden smrteľný sudca by to nikdy nemohol urovnať – ak by sa niekto odvážil. Dokonca ani ja nemám právo.“⁹ Súčasný veľký právny teoretik Róbert Alexy právom zaraďuje riešenie kolízií právnych noriem medzi zložité prípady.¹⁰ Ako zložitejšia, priam herkulovská úloha¹¹ vyznieva výzva, ktorá dnes stojí pred právnou vedou v podobe optimalizácie kolízií rôznych právnych svetov v podobe samostatných právnych systémov disponujúcich svojimi vlastnými ohniskovými normami a spravodlivostnými predstavami. „Tieto právne systémy majú vlastné kelsenovské základné normy i hartovské pravidlá uznania. Sú teda aspoň formálne samostatnými právnymi systémami i podľa prísnych kritérií normativizmu čistej právnej náuky.“¹²

Vo svete absentujúcej mocenskej hierarchie zrkadliacej sa v horizontálnom vzťahu suverénnych právnych systémov je tak v záujme zabezpečenia konštantnej maximy

⁶ PL. ÚS 22/06. Nález z 1. októbra 2008. ZNUÚS 2008, s. 234.

⁷ HLOUCH, M. c. d., s. 149.

⁸ SAVIGNY, F. C. *System des heutigen römischen Rechts*. Band 1, Berlin 1940, s. 214. In: HOLLÄNDER, P. *Pojmy v Sifyfovej krošni*. Bratislava, 2015, s. 205.

⁹ AESCHYLES. *Eumenides*. Dostupné na: eumenides-definitive.pdf (open.ac.uk). (Preklad Marta Breichová Lapčáková).

¹⁰ ALEXY, R. *Theorie der juristischen Argumentation. Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung*. Frankfurt am Main, 1991, s. 17 – 18.

¹¹ Porovnaj HOLLÄNDER, P. *Pojmy v Sifyfovej krošni*. Bratislava, 2015, s. 234.

¹² BÁRÁNY, E. Právny pluralizmus I. *Právny obzor*. 2007, 100, č. 3, s. 205 – 217, s. 210.

jednoty systému práva potrebné prístupíť k hľadaniu jednotiacich princípov mimo úvah formálneho rámca mocenských vzťahov.

1.2 Predstava viacúrovňového systému práva

Postulát jednoty systému práva bol v „klasickej“ právnej vede 19. a prevažnej časti 20. storočia realizovaný prostredníctvom stupňovitej výstavby právneho systému odvodzovanej od mocenského postavenia orgánu tvorby písaného práva. Stret vnútroštátneho a medzinárodného práva bol opäť v pôvodnej monistickej teórii riešený uprednostnením buď vnútroštátneho právneho systému (19. storočia), alebo uznávaním prednosti medzinárodného práva, k čomu sa prikláňal aj „klasik“ právneho pozitívizmu Hans Kelsen. Hans Kelsen však tvoril svoju „Čistú právnu náuku“ za odlišného sociálneho kontextu a odlišnej povahy medzinárodného práva.

Súčasná situácia je v porovnaní s prvou polovicou 20. storočia výrazne odlišná. Navyše ako monistická, tak aj dualistická teória práva predstavovali isté teórie, ktorých reálna podoba mala mnoho tvárí a podôb. Procesy europeizácie a globalizácie nás zároveň podnecujú k prehodnocovaniu základných atribútov štátu, od čoho vedie iba malý krok k rekonceptualizácii podoby vnútroštátneho systému práva a jeho vzťahu k medzinárodnému právu. Tieto pohyby neobchádzajú ani Slovenskú republiku. Aj v stredoeurópskom regióne dochádza k prehlbovaniu integrácie a kooperácie, na čo musí nevyhnutne reagovať aj podoba vnútroštátneho systému práva.

Tradičné klasifikačné kritérium stupňa právnej sily a štandardné dualistické či monistické teórie vzťahu medzinárodného práva a vnútroštátneho práva už nezodpovedajú pozorovanej realite v kontexte prístupov k riešeniu kolízií medzi právnymi systémami.¹³ Medzi aktuálne výzvy právnej vedy musíme v súčasnosti zaradiť **prehodnotenie nášho pohľadu na podobu vnútroštátneho systému práva a spôsob jeho interakcie s európskym právom a všeobecným medzinárodným právom**. Komplementaritu medzi právnymi systémami dokazuje najmä vzájomná interakcia medzi Súdnyim dvorom Európskej únie, ESLP, OSN a ústavnými súdmi členských štátov.¹⁴ „Aj z týchto dôvodov sa úvahy o pluralizme právnych poriadkov stávajú v podmienkach európskeho regiónu užitočné, či dokonca nevyhnutné.“¹⁵

Je preto nevyhnutné načrtnúť novú podobu systémových väzieb medzi vnútroštátnym, európskym a všeobecným medzinárodným právom, ktorá sa následne prejaví aj pri aplikácii noriem na vnútroštátnej úrovni v mene zabezpečenia jednoty právneho systému. Bezrozpornosť právneho systému tu vystupuje ako základná a nevyhnutná podmienka jeho efektívneho pôsobenia, ktorú narúšajú **integračné**

¹³ Porovnaj napr. LALÍK, T. Záväznosť rozhodnutí ESELP a dekonštrukcia ústavného systému. *Právnik*. 2013, č. 1, s. 58 a n.; MIKOVÁ, V. Systém prameňov práva v premenách času. In: MADLEŇÁKOVÁ, L., VIČAROVÁ HEFNEROVÁ, H. (eds.). *Právo v proměnách času*. Praha, 2017, s. 291 – 297.

¹⁴ ELBERT, L. Regionalizmus ako nástroj zmeny vo vzťahu medzinárodného a vnútroštátneho práva (Pluralizmus na obzore). I. časť. *Právny obzor*. 2015, roč. 98, č. 5, s. 468 – 479, s. 469.

¹⁵ Tamže, s. 469.

a globalizačné procesy. V praxi je takto evidentné vzájomné prelínanie systému vnútroštátneho práva, európskeho práva a medzinárodného práva pri absentujúcich jednoznačne vymedzených a bezpodmienečne akceptovaných pravidlách ich vzájomného pôsobenia.¹⁶

Praktické problémy spôsobuje najmä kolízia zakladajúcich medzinárodných zmlúv jednotlivých nadnárodných a medzinárodných organizácií predstavujúcich ich „ústavy“ v materiálnom zmysle s formálnymi ústavami jednotlivých členských štátov. Odlišný prístup k aplikácii týchto medzinárodných zmlúv je spôsobený odlišnými systémovými právnymi princípmi, na ktorých sú založené jednotlivé úrovne právnych systémov pozitívneho práva. Pokým medzinárodné právo vychádza zo zásady *pacta sunt servanda* a právo EÚ z neho odvodeného princípu prednosti, vnútroštátne sudy zohľadňujú vnútroštátny stupeň právnej sily medzinárodných zmlúv určený daným vnútroštátnym právnym poriadkom.

Pri vzájomnom paralelnom pôsobení systému vnútroštátneho práva, medzinárodného práva a práva Európskej únie však o týchto vertikálne hierarchicky usporiadaných vzťahoch na základe stupňa právnej sily uvažovať nemôžeme. Každý z jednotlivých menovaných systémov má totiž vlastný vrchol pyramídy prameňov práva, pričom o stupni právnej sily môžeme uvažovať iba v rámci jedného systému práva.¹⁷ Táto skutočnosť spôsobuje nielen v Slovenskej republike významné aplikačné problémy a stáva sa dôvodom pre formuláciu jednotlivých pluralistických teórií. Ako upozorňuje Jiří Přibáň: „V rámci EÚ sa právny pluralizmus bežne spája s ústavným pluralizmom a konfliktmi vznikajúcimi medzi politickými a právnymi inštitúciami EÚ a členskými štátmi. Autonómia systému európskeho práva a jeho princípov nadradenosti a priamej pôsobnosti, ktoré definoval Európsky súdny dvor, podporuje predstavy o existencii základnej normy práva EÚ, ktorá má byť údajne nadradená základným normám ústavných systémov členských štátov. Nadradenosť základnej normy práva EÚ však spochybnili ústavné sudy členských štátov, ktoré, naopak, judikovali, že základná norma a ústavná suverenita členských štátov nie je európskou právnou integráciou spochybnená. EÚ sa tak vyvinula na **hybridný pluralistický model, ktorý odporuje monistickej koncepcii jednej exkluzívnej základnej normy**, ale zároveň sa vymyká bežným dualistickým koncepciami medzinárodného práva.“¹⁸

Problematika aplikačnej prednosti sa stáva odrazovým mostíkom najmä pre teóriu viacúrovňového konštitucionalizmu a na ňu nadväzujúce pluralistické teórie aplikácie právnych princípov.

¹⁶ BĀRĀNY, E. Ústavný súd v prostredí viacerých právnych systémov. In: OROSZ, L., GRABOWSKA, S., MAJERČĀK, T. (eds.). *Ústavné dni, tretie funkčné obdobie Ústavného súdu Slovenskej republiky – VII. ústavné dni*. Košice, 2019, s. 88.

¹⁷ Pozri napr. DOBROVIČOVĀ, G. Charta základných práv Európskej únie a právny poriadok Slovenskej republiky. In: JĀNOŠÍKOVĀ, M., KUBĀLA, J. (eds.). *Charta základných práv Európskej únie a výzvy s ňou spojené*. Košice, 2015, s. 8 – 17.

¹⁸ PŘIBĀŇ, J. Ranní červánky globálního konstitucionalismu: o „radostné“ právní vědě v postnacionální společnosti. *Právnik*. 2013, č. 2, s. 114.

2. Ústavný pluralizmus

2.1 Európska verzia ústavného pluralizmu

V európskych podmienkach sa tak najmä vplyvom Európskej únie začína podľa slov Eduarda Bárányho rozvíjať „**zvláštna európska verzia právneho pluralizmu**“,¹⁹ ktorá sa snaží z teoretickej stránky ozrejmiť a konceptualizovať pozorovanú realitu. „Európskou právnou realitou je koexistencia autonómnych právnych poriadkov, z ktorých si každý nárokuje konečnú právnu autoritu vyjadrenú na supranacionálnej strane princípom nadradenosti práva EÚ a dovoľávaním sa suverenity štátov.“²⁰

Jednou z dominantných sa postupne stáva európska verzia ústavného pluralizmu známa pod pojmom „viacúrovňový konštitucionalizmus“. Zrodila sa z pera Ingolfa Perniceho na pozadí jeho analýz rozhodovacej činnosti Ústavného súdu Spolkovej republiky Nemecko, najmä známeho judikátu „Maastricht“ z roku 1993,²¹ ktorý sleduje línie judikátov „Solange I“ a „Solange II“. Nosné línie nemeckého prístupu k riešeniu kolízií medzi základným zákonom a právom Európskej únie preberajú do svojej judikatúry ústavné sudy ďalších členských štátov, čo následne podmieňuje rozšírenie a prehĺbenie teórie viacúrovňového konštitucionalizmu. Silnú pozíciu nadobúda napr. aj v Taliansku,²² čo môžeme vnímať ako reakciu odbornej verejnosti na judikatúru talianskeho ústavného súdu v prípadoch „Frontini“,²³ „Granital“²⁴ či „Fragd“.²⁵

Teória viacúrovňového konštitucionalizmu sa následne prehlbuje nielen úrovňou svojho kvalitatívneho spracovania, ale aj rozšírením svojho pôsobenia na úroveň všeobecného medzinárodného práva (či na vnútroštátnej regionálnej úrovni).²⁶

¹⁹ BÁRÁNY, E. Právny pluralizmus I. *Právny obzor*. 2007, roč. 100, č. 3, s. 210. (Zvýraznené Martou Breichovou Lapčákovou).

²⁰ AVBEJ, M. The EU and the Many Faces of Legal Pluralism: Toward a Coherent or Uniform EU Legal Order. In: BÁRÁNY, E. Právny pluralizmus I. *Právny obzor*. 100 (2007), č. 3, s. 210.

²¹ PERNICE, I. Constitutional Law Implications for a State Participating in a Process of Regional Integration. German Constitution and Multilevel Constitutionalism. In: RIEDEL, E. (ed.). *German Reports on Public Law Presented to the XV International Congress on Comparative Law*. Bristol, 26 July to 1 August 1998, 1998, s. 40 – 65; PERNICE, I. *Multilevel Constitutionalism and the Treaty of Amsterdam: European Constitution-Making Revised*. CMLRev. 36 (1999), s. 703 – 750.

²² K podrobnému zoznam diel autorov teórie viacúrovňového konštitucionalizmu pozri PERNICE, I. Theorie und Praxis des Europäischen Verfassungsverbund. In: CALLIES, Ch. (ed.). *Verfassungswandel im europäischen Staaten – und Verfassungsverbund. Göttinger Gespräche zum deutschen und europäischen Verfassungsrecht*, 2007, s. 61 – 92. Dostupné na: Theorie und Praxis des Europäischen Verfassungsverbundes - Docsity (s. 3, pozn. č. 7) (5. 3. 2020).

²³ Foro italiano. 1974, Vol. I, 314.

²⁴ Giurisprudenza costituzionale. 1984, Vol. I, 1098.

²⁵ Giurisprudenza costituzionale. 1989, Vol. I, 1001.

²⁶ COTTIER, T., MAYA, H. The Prospects of 21st Century Constitutionalism. In: BOGDANDY A. WOLFRUM, R. (eds.). *Max Planck Yearbook of United Nations Law*. 2003, Volume 7, s. 263 – 328, s. 313, s. 299 a n.

Konštatovanie Ludmily Elbert o potrebnosti a užitočnosti právneho pluralizmu v európskom právnom priestore spolu s konštatovaním Eduarda Bárányho o existencii osobitého európskeho právneho pluralizmu tak vnímame ako oprávnené.

Záver

Súčasný vývoj diskurzívneho hľadania odpovedí na otázku podoby systému práva osciluje okolo konštanty jednoty systému práva. Tá sa stáva východiskom právno-filozofických úvah na pozadí turbulentného vývoja vnútroštátneho, európskeho a medzinárodného práva. Potreba jednoty systému práva sa tak nevytráca, ale vstupuje do svojej novej kvalitatívnej fázy vyznačujúcej sa hľadaním spôsobov jej zabezpečenia v zmenených podmienkach globalizačných procesov. V dôsledku reakcie na zmenené politickoprávne reálie sa prehodnocuje užitočnosť doterajších právno-teoretických konceptov a vznikajú nové pluralistické teórie. Osobitý význam v našich geografických podmienkach nadobúda európska verzia právneho pluralizmu, pričom medzi nádejné možno zaradiť teoretické koncepty spadajúce do rámca viacúrovňového konštitucionalizmu.

Bibliografia:

AESCHYLES, *Eumenides*. (1. 10. 2021). Dostupné na: [eumenides-definitive.pdf \(open.ac.uk\)](#)

ALEXY, R. Theorie der juristischen Argumentation. *Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung*. Frankfurt am Main, 1991.

BÁRÁNY, E. Právny pluralizmus I. *Právny obzor*. 2007, roč. 100, č. 3, s. 205 – 217.

BÁRÁNY, E. Ústavný súd v prostredí viacerých právnych systémov. In: OROSZ, L., GRABOWSKA, S., MAJERČÁK, T. (eds.). *Ústavné dni, tretie funkčné obdobie Ústavného súdu Slovenskej republiky – VII. ústavné dni*. Košice, 2019.

BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M. *Nezrušiteľné ústavné princípy vo viacúrovňovom právnom systéme*. Košice, 2020.

COTTIER, T., MAYA, H. The Prospects of 21st Century Constitutionalism. In: BOGDANDY A. WOLFRUM, R. (eds.). *Max Planck Yearbook of United Nations Law*. 2003, Volume 7, s. 263 – 328.

DOBROVIČOVÁ, G. Charta základných práv Európskej únie a právny poriadok Slovenskej republiky. In: JÁNOŠÍKOVÁ, M., KUBALA, J. (eds.). *Charta základných práv Európskej únie a výzvy s ňou spojené*. Košice, 2015, s. 8 – 17.

ELBERT, L. Regionalizmus ako nástroj zmeny vo vzťahu medzinárodného a vnútroštátneho práva (Pluralizmus na obzore). I. časť. *Právny obzor*. 2015, 98, č. 5, s. 468 – 479.

HLOUCH, M. Systematické nástroje řešení střetu právních norem. In: MACHALOVÁ, T. a kol. *Aktuální otázky metodologie právního myšlení*. Praha, 2015.

HOLLÄNDER, P. *Pojmy v Sisyfovej krošni*. Bratislava, 2015.

CHRISTENSEN, R., LERCH, K. D. Dass das Ganze das Wahre ist, ist nicht ganz unwahr. *Juristenzeitung*. Jahrgang. 62 (2007), Heft 9, s. 438 – 445.

ĽALÍK, T. Závaznosť rozhodnutí ESLP a dekonštrukcia ústavného systému. *Právnik*. 2013, č. 1, s. 58 a n.

MIKOVÁ, V. Systém prameňov práva v premenách času. In: MADLEŇÁKOVÁ, L., VIČAROVÁ HEFNEROVÁ, H. (eds.). *Právo v proměnách času*. Praha, 2017, s. 291 – 297.

PAITLOVÁ, J. *Kritický racionalizmus H. Alberta a K. Poppera*. Praha, 2018.

PERNICE, I. Constitutional Law Implications for a State Participating in a Process of Regional Integration. German Constitution and “Multilevel Constitutionalism”. In: RIEDEL, E. (ed.). *German Reports on Public Law Presented to the XV. International Congress on Comparative Law*. Bristol, 26 July to 1 August 1998, 1998, s. 40 – 65.

PERNICE, I. Multilevel Constitutionalism and the Treaty of Amsterdam: European Constitution-Making Revised. *CMLRev.* 36 (1999), s. 703 – 750.

PERNICE, I. Theorie und Praxis des Europäischen Verfassungsverbund. In: CALLIES, Ch. (ed.). *Verfassungswandel im europäischen Staaten – und Verfassungsverbund*. Göttinger Gespräche zum deutschen und europäischen Verfassungsrecht, 2007, s. 61 – 92 (s. 3, pozn. č. 7) (5. 3. 2020). Dostupné na: Theorie und Praxis des Europäischen Verfassungsverbundes – Docsity

PŘIBÁŇ, J. Ranní červánky globálního konstitucionalismu: o „radostné“ právní vědě v post-nacionální společnosti. *Právnik*. 2013, č. 2, s. 114.

Koncept „živého práva“ a semináře „živé právo“ Eugena Ehrlicha¹

The Concept of “Living Law” and the “Living Law” Seminars of Eugen Ehrlich

Mgr. Mgr. et Bc. Andrea Kluknavská, PhD., LL.M., univ.doc.²

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Právnická fakulta, Katedra ústavného práva a teórie práva

Prof. JUDr. Juraj Hamulák, PhD.³

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia

Abstrakt: V centre pozornosti autorov stojí koncept „živého práva“ Eugena Ehrlicha, významného rakúskeho právnik, romanistu a predstaviteľa hnutia voľného práva, podľa ktorého príbeh práva nekončí štátom a jeho úradníkmi, pretože tam ani nezačína. Právo tvorené štátom má byť len jedným zo zložitých premenných v komplexe vzájomne pôsobiacich sociálnych faktorov. Zároveň tento svoj teoretický koncept následne prepojil i s nutnosťou využitia empirickej metódy pri výučbe práva ako práva živého.

Abstract: The authors focus on the concept of “living law” of Eugen Ehrlich, a notable Austrian lawyer, romanist, and representative of the free law movement, according to whom the story of law does not end with the state and its officials, because, according to him, it does not even begin there. The law created by the state should be only one of the complex variables in the complex of interacting social factors. At the same time, he subsequently connected this theoretical concept with the necessity of using the empirical method when teaching law as living law.

Kľúčové slová: Eugen Ehrlich, sociologická teória, „živé právo“, empirická metóda, semináre „živého práva“.

Keywords: Eugen Ehrlich, Sociological theory, “Living law”, Empirical method, “Living law” seminars.

¹ Predkladaný príspevok je výstupom grantového projektu VEGA č. 1/0619/21 pod názvom Hodnoty a právo.

² E-mail: kluknavska.andrea@umb.sk

³ E-mail: juraj.hamulak@flaw.uniba.sk

Úvod

Eugen Ehrlich⁴ bol významný rakúsky právnik a romanista, predstaviteľ hnutia voľného práva, ktorý je považovaný za jedného zo zakladateľov právnej sociológie. Svoje najplodnejšie roky prežil na Černovskej univerzite a vrcholom tohto jeho vedeckého pôsobenia bolo sformulovanie koncepcie „živého práva“. Jeho koncept „živého práva“ bol reakciou na právnu dogmu jeho doby, i keď v čase vydania „Základov sociológie práva“ asi nebol nijako zvlášť originálny. Ehrlich pri koncepte „živého práva“ nechápe „živé právo“ v zmysle „života“, ako ho chápala tzv. filozofia života, ani v kontexte termínu, ktorý označoval literatúru autorov ako Herbert Spencer, Henri Bergson, Friedrich. Nietzsche, Wilhelm Dilthey či Georg Simmel.⁵

Eugen Ehrlich za „právo“ považuje organizáciu ľudských spoločností, z čoho môžeme vyvodiť, že neexistuje žiadne individuálne právo jednotlivca, pretože jednotlivec existuje vždy len ako člen jedného z nespočetných združení (spoločností).⁶ Právo v jeho chápaní je právom „sociálnym“. Živé právo sa tak stalo teoretickým základom jeho prác a zároveň ho využil i ako praktický základ založením seminára „živého práva“ pre praktizujúcich právnikov.

1. Ehrlichov prístup k právu a „živé právo“

Pre Eugena Ehrlicha sa Bukovina stala kľúčovou pre jeho vedecké životné dielo a jeho pôsobenie v rodnom meste ovplyvnilo jeho myšlienky o „živom práve“. Ak sa pozrieme bližšie na situáciu Bukoviny, zistíme, že tu žili spolu Arméni, Nemci, Židia, Rumuni, Rusi (Lipovanci), Slováci, Ukrajinci (Rusíni), Maďari a Rómovia, ktorým vo svojej podstate vládla malá skupina byrokratov s nemeckým vzdelaním a pre všetkých platil rovnaký (rakúsky) zákon.⁷ Totižto od 1. januára 1812 nadobu-

⁴ Eugen Ehrlich sa narodil 14. septembra 1862 do rodiny právnikovi ako Elias Ehrlich v Černoviciach (dnes je severná časť Bukoviny s bývalým hlavným mestom Černovice súčasťou Ukrajiny, južná časť je súčasťou Rumunska). Po štúdiách v Sambore (Galícia) a vo Viedni získal doktorát práv vo Viedni a v roku 1894 sa habilitoval z rímskeho práva. V roku 1896/97 bol vymenovaný za mimoriadneho profesora a v roku 1899 za riadneho profesora rímskeho práva na Černovskej univerzite, ktorej bol v rokoch 1906/07 rektorom. Práve tu v rodnom meste prežil najplodnejšie roky svojho života, avšak určite nie v izolácii, pretože často cestoval po Európe a ovládal takmer všetky európske jazyky. Po vypuknutí prvej svetovej vojny musel z Bukoviny utiecť a usadil sa vo Viedni. Na univerzitu v Černoviciach sa už nevrátil, nebolo mu to dovolené najmä pre jeho prohabsbursko-uhorské postoje. Zomrel v roku 1922 vo Viedni.

⁵ PORSCHE-LUDWIG, M. *Ehrlich interkulturell gelesen* (E-Book). Nordhausen: Traugott Bautz, 2011, s. 31.

⁶ EHRlich, E. *Grundlegung der Soziologie des Rechts*. München, Leipzig: Duncker & Humblot, 1913, s. 34.

⁷ REHBINDER, M. Eugen Ehrlich, dem Begründer der deutschen Rechtssoziologie, zum 100. Geburtstag. *Juristen Zeitung* [online]. 1962, 17. Jahrg., Nr. 19, s. 613 [cit. 2022-05-22]. Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/20806702>

dol účinnosť Všeobecný občiansky zákonník pre všetky nemecké dedičné krajiny rakúskej monarchie (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie – ABGB, 1811), ktorý platil na celom teritóriu habsburskej monarchie.⁸ Lenže právna realita v rakúskej monarchii na konci 19. storočia bola úplne iná, pretože i napriek dlhej platnosti ABGB bol tento zákonník všetko, len nie akceptovaný všetkými skupinami obyvateľstva.⁹ Pre romanistu Eugena Ehrlicha bol tento rozpor úplne neznámy klasickej rímskej judikatúre, pravdepodobným impulzom k preskúmaniu reálneho, živého práva, čím sa však postavil prevládajúcemu pozitivizmu svojej doby.

Najprv sa domnieval, že právnu realitu dokáže uchopiť len pomocou súdnych rozhodnutí. Jeho spis „Die stillschweigende Willenserklärung“ (Mlčky prejav vôle), ktorý publikoval v Berlíne roku 1893, bol toho dôkazom, keď na tento účel spracoval viac ako 600 zväzkov rakúskych, nemeckých a francúzskych zbierok rozhodnutí, ale čoskoro pochopil, že analýzu skutkových okolností súdnych rozhodnutí je potrebné doplniť priamym pozorovaním života. Práve v súvislosti s týmto zámerom súviselo i zriadenie kurzu „živého práva“.

Nedostatok finančných prostriedkov, spolupracovníkov, ale i organizačné problémy viedli k neúspechu jeho projektu empirického výskumu v Bukovine, čo prispelo k tomu, že Ehrlich popieral akúkoľvek heuristickú hodnotu empirického výskumu práva.¹⁰ Vtedajší svet sa však stále nezmenil a právnická obec Rakúsko-Uhorska stále ignorovala nové komponenty, ktoré chcel Ehrlich pridať do náuky hnutia voľného práva, a preto je asi vysvetliteľný jeho drsný, ironický a do istej miery i kategorický tón jeho najvýznamnejšej práce, ktorá vyšla v roku 1913 vo vydavateľstve Duncker & Humblot pod názvom „Grundlegung der Soziologie des Rechtes“ (Základy sociológie práva), v ktorej v predhovore píše: „Často sa tvrdí, že kniha musí byť taká, aby sa jej význam dal zhrnúť do jedinej vety. Ak by sa súčasné dielo malo podrobiť takejto skúške, veta by znela asi takto: Ťažisko právneho vývoja v našej dobe, tak ako vo všetkých dobách, neleží ani v zákonodarstve, ani v judesprudencii, ani v súdnictve, ale v samotnej spoločnosti.“¹¹

⁸ K AGBG pozri bližšie napr. VOJÁČEK, L., TAUCHEN, J., SCHELLE, K. *Proměny soukromného práva. Sborník příspěvků z konference ke 200. výročí vydání ABGB*. Brno: Masarykova univerzita, 2011.

⁹ REHBINDER, M. Eugen Ehrlich, dem Begründer der deutschen Rechtssoziologie, zum 100. Geburtstag. *Juristen Zeitung* [online]. 1962, 17. Jahrg., Nr. 19, s. 613 [cit. 2022-05-22]. Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/20806702>

¹⁰ OSINA, P. Eugen Ehrlich – zakladatel právní sociologie. *Právnik* [online]. 5/2022, s. 414 [cit. 2023-10-30]. Dostupné na: <https://www.ilaw.cas.cz/casopisy-a-knihy/casopisy/casopis-pravnik/archiv/2022/2022-5.html>

¹¹ „Es wird oft behauptet, ein Buch müsse so sein, dass man seinen Sinn in einem einzigen Satze zusammenfassen könne. Wenn die vorliegende Schrift einer solchen Probe unterworfen werden sollte, so würde der Satz etwa lauten: der Schwerpunkt der Rechtsentwicklung liege auch in unserer Zeit, wie zu allen Zeiten, weder in der Gesetzgebung noch in der Jurisprudenz oder in der Rechtsprechung, sondern in der Gesellschaft selbst. Vielleicht ist in diesem Satze der Sinn jeder Grund-

Pre Ehrlicha príbeh práva nekončí štátom a jeho úradníkmi práve preto, že podľa neho tam ani nezačína. Právo je primárne spoločenským javom. Tvrdí, že právo je spoločenským fenoménom, a teda, že každý typ judikatúry patrí do spoločenských vied, že skutočná právna veda je súčasťou teoretickej sociálnej vedy, sociológie.¹²

Podľa Ehrlicha je živý pohľad na medziludské vzťahy právnej povahy a s tým spojené normy rozhodovania práve tým, čo je na práve vedecké. V tomto rozsahu je podľa neho právna veda vlastne morfológiou právnych štruktúr spoločenského života.¹³

Zároveň kriticky poukazuje na vtedajšiu právnu vedu, ktorá sa podľa neho od počiatku zaoberá len právnymi zásadami, ktoré patria do konkrétneho pozitívneho práva, v ktorých dominuje určitý pozitívny zákon, a upozorňuje na to, že ľudské podmienky, z ktorých musí právo vychádzať, sú nezávislé od právnych princípov. Tvrdí, že štát a jeho orgány, ľudia, majetok, skutočné práva, zmluvy, dedenie možno nájsť všade i pri národoch s približne rovnakou kultúrou a rovnakou úrovňou ekonomického rozvoja aj v takej konfigurácii, ktorá okrem rozdielov má vždy niekoľko spoločných znakov.¹⁴ Je teda celkom možné prezentovať všetky tieto právne vzťahy bez zohľadnenia pozitívneho práva. Z tohto dôvodu podľa neho je určite možná všeobecná judikatúra, ktorá rovnako ako ekonómia nevychádza zo spoločnosti ovládanej konkrétnym právom, ale z ľudskej spoločnosti ako takej. „Zhrnúť, čo majú právne vzťahy spoločné bez toho, aby sme brali do úvahy pozitívne práva, ktoré sa na ne vzťahujú, skúmať rozdiely podľa ich príčin a ich účinkov, to je prvou úlohou sociologickej vedy práva. V oblasti verejného práva, štátneho, správneho, trestného a procesného práva sa v tomto smere udialo už veľa: len v súkromnom práve chýba takmer všetko.“¹⁵

Podľa Ehrlicha je práve toto živým zákonom (právom) na rozdiel od zákona, ktorý platí len na súdoch a úradoch. „Živé právo je právo, ktoré nie je definované v právnych zásadách, ale ktoré napriek tomu riadi život.“¹⁶

Z uvedeného teda môžeme v jeho koncepte identifikovať tri druhy práva, ktoré rozlišuje. Prvé dva druhy práva sú úzko spojené so štátom, a preto sú ako také, podľa Ehrlicha, všeobecne uznávané prívržencami „vulgárneho“ chápania práva.¹⁷ Ide o štátne právo (Staatsrecht) vznikajúce len prostredníctvom štátu. Druhým druhom je právo právnikov (Juristenrecht) vytvorené sudcami a právnymi vedcami. Avšak

legung einer Soziologie des Rechts enthalten. Paris, am ersten Weihnachtstage 1912.“ EHRlich, E. *Grundlegung der Soziologie des Rechts*. München, Leipzig: Duncker & Humblot, 1913.

¹² EHRlich, E. *Grundlegung der Soziologie des Rechts*. München, Leipzig: Duncker & Humblot, 1913, s. 33.

¹³ Tamže, s. 402.

¹⁴ Tamže, s. 402 a nasl.

¹⁵ Tamže, s. 402 f.

¹⁶ Tamže, s. 415.

¹⁷ OSINA, P. Eugen Ehrlich – zakladatel právní sociologie. *Právník* [online]. 5/2022, s. 414 [cit. 2023-10-30]. Dostupné na: <https://www.ilaw.cas.cz/casopisy-a-knihy/casopisy/casopis-pravnik/archiv/2022/2022-5.html>

najdôležitejším tretím druhom práva je právo spoločenské, o ktorom tvrdil, že existuje nezávisle, mimo štátu a za ktorého zdroj považoval právnu skutočnosť (Rechtstatsachen).

Podľa Ehrlicha je teda právo tvorené štátom a právnikmi iba sekundárne, je len jedným zo závislých premenných v zložitom komplexe vzájomne pôsobiacich sociálnych faktorov. Právo teda chápe ako vnútorný spoločenský poriadok, ako vymedzené pravidlá správania ľudí vo vzájomných vzťahoch, ktorých súčasťou sú aj tie, ktoré zabezpečujú štátne donútenie. Právo totiž získava svoju silu z ľudskej spoločnosti ako „živé právo“.

Ako je z uvedeného zrejme, Ehrlichovým teoretickým východiskom je „spoločnosť“, čím pôvodný Comteov koncept¹⁸ „sociológie“ ako vedy o tom, ako ľudia spolu žijú, modifikuje tak, že „spoločnosť“ nepovažuje za súhrn jednotlivcov, ale skôr súhrn ľudske organizovaných združení alebo skupín.¹⁹ Práve toto sociologické východisko tvorí základ Ehrlichovej koncepcie práva ako organizácie ľudských združení alebo spolkov (Verbände), pričom „individualita“ je *eo ipso* Ehrlichovej právnej sociológii cudzia a jednotlivec vystupuje v jeho koncepte len vo forme reflexu zo strany asociácií a len ako člen rôznych združení (napr. strany, cirkev, rodina atď.).²⁰ Práve preto sú Ehrlichovmu mysleniu cudzie aj právne klasifikácie súvisiace s jednotlivcom, ako sú tie vo verejnom a súkromnom práve.²¹ Celé právo sumarizuje pod pojem „sociálne právo“.

Vzájomná závislosť spomínaných troch normatívnych oblastí pozostávajúcich z noriem konania, noriem rozhodovania a štátneho práva, v kontraste medzi sociálnym právom a štátnym právom je to, čo je podľa Ehrlicha „živé právo“, teda právo, ktoré sa neprejavuje v tzv. právnych vetách, ale dominuje životu.

Je teda zrejme, že Ehrlich vo svojej práci dáva jednoznačne prednosť spoločenskému právu pred právom štátnym, čo nás privádza priamo k otázke postavenia štátneho práva v systéme práva, ale najmä k otázke platnosti štátneho práva v prípade rozporu medzi spoločenským právom a štátnym právom. Podľa Ehrlichovho chápania a zdôrazňovania dominancie spoločenského práva je odpoveď pravdepodobne jasná, a to, že štátne právo malo spoločenskému ustúpiť. Tieto myšlienky však spochybňovali základy práva a európskej právnej teórie, za čo bol okrem iného Eugen Ehrlich ostro kritizovaný a často odbornou a vedeckou literatúrou opomínaný, pretože bol v podstate iba jedným z mnohých profesorov rakúsko-uhorskej monarchie s neortodoxnými názormi.

¹⁸ Pozri bližšie PETRUSEK, M. a kol. *Dějiny sociologie*. Praha: Grada Publishing, 2011, s. 15 – 22.

¹⁹ EHRlich, E. *Grundlegung der Soziologie des Rechts*. München, Leipzig: Duncker & Humblot, 1913, s. 21.

²⁰ Tamže, s. 34.

²¹ PORSCHE-LUDWIG, M. *Ehrlich interkulturell gelesen* (E-Book). Nordhausen: Traugott Bautz, 2011, s. 34 – 34.

Ehrlich bol celosvetovo opätovne objavený až niekoľko desaťročí po smrti a dnes sú Ehrlichove diela opakovane vydávané. K najnovším patrí publikácia o 352 stranách, ktorá vznikla v spolupráci akademikov z čiernovickej a zürišskej univerzity (Manfred Rehbinder) pod názvom Eugen Ehrlich: Bibliographic index, ktorá je sprievodcom dostupnými materiálmi obsahujúcimi informácie o živote, vedeckej, vzdelávacej, legislatívnej a spoločenskej činnosti rakúskeho právnik a univerzitného profesora v období rokov 1896 – 1918.²²

Záverom možno iba vyjadriť pranie, aby aspoň Ehrlichovo základné dielo „Grundlegung der Soziologie des Rechtes“ (Základy sociológie práva) našlo svojho prekladateľa do slovenčiny a ochotného vydavateľa.

2. Semináře „živého práva“

Ehrlichovo pôsobenie na Černovskej univerzite prinieslo spoločne s jeho vedeckou činnosťou i záujem o zmeny vo vzdelávaní študentov a praktizujúcich právnikov, práve aplikovaním novej „empirickej metódy“ v súvislosti s jeho konceptom „živého práva“, ktoré oznámil počas svojho rektorského prejavu v roku 1906, a tak už od roku 1909 bol do učebných osnov zavedený nový program pod názvom „Živé právo“.

Práve otázkou zmeny právneho vzdelávania a ďalšieho vzdelávania, ktoré je potrebné pre prax „praktizujúcich“ právnikov, sa zaoberal Eugen Ehrlich počas svojho pôsobenia na Černovskej univerzite. Zároveň si uvedomoval, že s otázkou ďalšieho vzdelávania súvisí i existencia inštitúcie, ktorá by takéto ďalšie vzdelávanie zabezpečovala, a práve jemu sa v Bukovine podarilo takúto inštitúciu zriadiť.

Eugen Ehrlich v kontexte uvedeného pripravil program pod názvom „Freie Rechtsfindung und freie Rechtswissenschaft“ a od zimného semestra 1909 do roku 1914, keď bola Bukovina vojensky obsadená, organizoval semináře pre študentov a praktizujúcich právnikov spoločne s prof. Ottom Freiherr von Dungenom. Semináře boli určené jednak pre študentov, ale najmä pre advokátov, kandidátov na advokátov a pre notárov. Počas výučby využíval novú indukčnú vyučovaciu a vedeckú metódu, ktorú neskôr Arthur Nussmann označil ako „Rechtstatsachenforschung“.²³

Po vlastných prípravných prácach, ktoré sa týkali zberu, evidencie a analýzy poľnohospodárskych nájomných zmlúv a zmlúv o odvoze dreva uzatvorených v rôznych častiach Bukoviny, sa mu podarilo proti istému odporu zorganizovať od zimného semestra 1909/10 seminár pre živé právo.²⁴ V rámci tohto seminára, ktorý bol medzi študentmi veľmi obľúbený, sa pomocou dotazníkov realizovalo to, čo Ehrlich nazýval

²² TOMŠČÍKOVÁ, S. (ed.). *Eugen Ehrlich: Bibliographic Index*. Wilmington: Vernon Press, 2018.

²³ REHBINDER, M. Eugen Ehrlich, dem Begründer der deutschen Rechtssoziologie, zum 100. Geburtstag. *Juristen Zeitung* [online]. 1962, 17. Jahrg., Nr. 19, s. 614 [cit. 2022-05-22]. Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/20806702>

²⁴ EHRLICH, E. *Recht und Leben. Gesammelte Schriften zur Rechtstatsachenforschung und zur Freirechtlehre*. Berlin: Duncker & Humblot, 1967, s. 61 – 79.

„právne záznamy“, t. j. zistenia o všetkých právnych vzťahoch hospodárskeho subjektu, ako je farma, továrň a pod. Okrem toho boli organizované vedecké exkurzie spolu s ekonómom, počas ktorých sa zameriavalo napr. na organizáciu továrne, no-
vín, stavby či obchodu a na právnu relevanciu individuálnych procesov a úkonov, na právnu organizáciu. Účastníci týchto exkurzií sa venovali celkovému chodu a organi-
zácii subjektu, ktorý navštívili. Venovali sa objednávkam, rôznym formulárom, rôz-
nym typom zmlúv či faktúram, ktoré mali napomôcť pochopeniu, ako funguje prá-
vo v praxi, čím mali účastníci získať pohľad do právnych vzťahov v oblasti právnych
vzťahov podniku, pracovnoprávnej a hospodárskej oblasti vrátane pracovnoprávnej
a všeobecnej zodpovednosti cez susedské vzťahy, spory, štrajky až po poistenie.

Vidiecke usadlosti, veľké obchodné domy a banky mali byť možné podľa Ehrli-
cha preskúmať rovnakým spôsobom. Podľa neho by sa mohlo diskutovať o zmen-
kách, šekoch, trezoroch, úverových otázkach. Zdôrazňuje však, že tieto exkurzie nie
sú o technickej, ale o právnej a organizačnej stránke, pretože právo je predovšetkým
organizácia.²⁵

Podľa Ehrlicha porozumieť právnej organizácii určitého subjektu znamená po-
rozumieť i právnemu obsahu vzťahov, ktoré do takejto organizácie vstupujú, a jeden
takýto seminár, jedna takáto exkurzia nahradí teoretické prednášky za celý semester
a študenti pochopia všetky relevantné hospodárske, sociologické a psychologické
otázky relevantné v kontexte práva.²⁶

Žiaľ, Ehrlichovi chýbali zdroje a vedecký personál, takže nemohol ísť nad rámec
zbierky protokolov takýchto prieskumov a zbierky listín pre množstvo zmluvných
typov, a tak sa musel uspokojiť s pedagogickým ziskom, a to tréňovaním zmyslu pre
realitu svojich žiakov.

Napriek tomu sa mu na základe rozsiahleho štúdia podarilo zostaviť množstvo
právo-historického a porovnávacieho právneho materiálu a na základe seminárnej
práce ho použiť na svoje teoretické úvahy, ktoré pretavil do svojho konceptu „živé-
ho práva“.

I napriek neúspechu výučby pomocou empirickej metódy formuluje Ehrlich po-
žiadavky pre budúcnosť právneho vzdelávania takto:

1. na právnických fakultách majú byť zriadené katedry ekonomických teórií, šta-
tistiky, sociológie a sociálnej psychológie;
2. na právnických fakultách majú byť zriadené možnosti pre psychologické pred-
nášky a cvičenia v otázkach týkajúcich sa práva a právnikov, ako aj prednášky
a cvičenia z forenznnej psychológie;
3. na právnických fakultách majú byť zriadené semináre „živého práva“.²⁷

²⁵ Tamže.

²⁶ PORSCHE-LUDWIG, M. *Ehrlich interkulturell gelesen* (E-Book). Nordhausen: Traugott Bautz, 2011, s. 100 – 102.

²⁷ EHRlich, E. *Recht und Leben. Gesammelte Schriften zur Rechtstatsachenforschung und zur Frei-
rechtlehre*. Berlin: Duncker & Humblot, 1967, s. 79.

Jeho očakávania, ktoré v jeho dobe boli iba priáním, sú dnes štandardným obsahom či už všeobecného právneho vzdelávania – na právnických fakultách sa vyučujú ekonomické predmety, právna sociológia, sociálna psychológia rovnako i klinické právne vzdelávanie, tak i ďalšieho vzdelávania právnikov, pretože ako dnes veľmi dobre vieme, právnické vzdelávanie nekončí ukončením magisterského štúdia, ale predpokladá, že zručnosti a kompetencie získané počas štúdia umožnia absolventovi prepájať vedomosti z rôznych odvetví práva s hlbším prehodnocovaním hodnôt a etického rozmeru pôsobenia v rámci právnických profesií a majú mu umožniť kontinuálne sa naďalej na ich základe rozvíjať, vzdelávať, aby mohol riadne a odborne vykonávať svoju profesiu v praxi.

Záver

Sociologický prístup k právu Eugena Ehrlicha je i v súčasnosti aktuálnou a diskutovanou problematikou v kontexte moderných prístupov k právu, a to i napriek neustálej kritike, sa jeho dielo stalo inšpiráciou pre ďalších predstaviteľov sociologických teórií.²⁸ Zároveň môžeme považovať jeho koncept „živého práva“ za jeho reakciu na vtedajšiu situáciu v právnickej obci Rakúsko-Uhorska, ktorá ignorovala spoločenské zmeny a pod vplyvom vtedajšieho dominantného postavenia pozitivismu nové komponenty, ktoré chcel Ehrlich pridať do náuky hnutia voľného práva, odmietala. Prívetivejšie reaguje na jeho dielo „Základy sociológie práva“ odborná verejnosť v štátoch s precedentným právom. Zároveň aplikuje „živé právo“ a novú metódu výučby práva pomocou empirickej metódy na Černovskej univerzite a i napriek neúspechu formuluje svoje tézy ako vízie pre právne vzdelávanie budúcnosti zavedením predmetov so zameraním na ekonomické vedy, sociológiu či psychológiu, lebo ako tvrdí, právnik musí byť aj ekonómom, sociológom i psychológom, v čom sa s ním stotožňujeme, veď advokát pri príprave znenia zmluvy pre klienta musí zohľadniť nielen text právnych predpisov a noriem, ktoré regulujú danú oblasť spoločenského života, ale na druhej strane musí tiež predvídať rôzne možné mimoprávne okolnosti, ktoré môžu počas trvania zmluvného vzťahu vzniknúť, musí počítať s rôznymi alternatívami motívov a cieľov konania a správania zmluvných strán a predvídať vopred ich (najvhodnejšie) riešenie v texte zmluvy. Robí tak pritom často práve na základe svojej empirickej skúsenosti z predchádzajúcej právnej praxe alebo aspoň z literatúry a skorších známych prípadov. To všetko sú pritom poznatky, ktoré už patria do externého, vonkajšieho pohľadu na právo využívajúceho skôr metodo-

²⁸ Pozri bližšie aj PŘIBÁŇ, J. Od sociologie práva k ústavnímu pluralismu: Eugen Ehrlich a teorie společenského konstitucionalismu. *Právnik* [online]. 5/2022, s. 369 – 410 [cit. 2023-10-30]. Dostupné na: <https://www.ilaw.cas.cz/casopisy-a-knihy/casopisy/casopis-pravnik/archiv/2022/2022-5.html>

lógiu iných vied – napríklad empirickú metodológiu sociologických, psychologických či ekonomických vied.²⁹

Bibliografia:

EHRlich, E. *Grundlegung der Soziologie des Rechts*. München, Leipzig: Duncker & Humblot, 1913.

EHRlich, E. *Recht und Leben. Gesammelte Schriften zur Rechtsstatsachenforschung und zur Freirechtlehre*. Berlin: Duncker & Humblot, 1967.

GÁBRIŠ, T. Právo a veda – miesto teórie práva v systéme vied. In: *Aktuálne otázky teórie práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018.

OSINA, P. Eugen Ehrlich – zakladateľ právni sociologie. *Právnik* [online]. 5/2022 [cit. 2023-10-30]. Dostupné na: <https://www.ilaw.cas.cz/casopisy-a-knihy/casopisy/casopis-pravnik/archiv/2022/2022-5.html>

PETRUSEK, M. a kol. *Dějiny sociologie*. Praha: Grada Publishing, 2011.

PORSCHÉ-LUDWIG, M. *Ehrlich interkulturell gelesen* (E-Book). Nordhausen: Traugott Bautz, 2011.

PŘIBÁŇ, J. Od sociologie práva k ústavnímu pluralismu: Eugen Ehrlich a teorie společenského konstitucionalismu. *Právnik* [online]. 5/2022 [cit. 2023-10-30]. Dostupné na: <https://www.ilaw.cas.cz/casopisy-a-knihy/casopisy/casopis-pravnik/archiv/2022/2022-5.html>

REHBINDER, M. Eugen Ehrlich, dem Begründer der deutschen Rechtssoziologie, zum 100. Geburtstag. *Juristen Zeitung* [online]. 1962, 17. Jahrg., Nr. 19 [cit. 2022-05-22]. Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/20806702>

TOMŠČÍKOVÁ, S. (ed.). *Eugen Ehrlich: Bibliographic index*. Wilmington: Vernon Press, 2018.

VOJÁČEK, L., TAUCHEN, J., SCHELLE, K. *Proměny soukromného práva. Sborník příspěvků z konference ke 200. výročí vydání ABGB*. Brno: Masarykova univerzita, 2011.

²⁹ GÁBRIŠ, T. Právo a veda – miesto teórie práva v systéme vied. In: *Aktuálne otázky teórie práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 19.

K podstate kúpnej zmluvy v predklasickom a klasickom období rímskej jurisprudencie¹

On the Nature of the Purchase Contract in the Pre-classical and Classical Periods of Roman Jurisprudence

*Doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD. et Ph.D.*²

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra dejín práva

*JUDr. et PhDr. Marek Prudovič*³

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra dejín práva

Abstrakt: Predkladaný príspevok skúma vývoj kúpnej zmluvy (*emptio venditio*) v rímskom práve. Zameriava sa najmä na jej pôvodnú podobu v predklasickom období a jej podstatu. Ďalej skúma jej vývojové zmeny v klasickom období, a to najmä pod vplyvom honorárneho práva. S využitím historickej metódy a metódy analýzy a komparácie podáva ucelený obraz o podstate kúpnej zmluvy v týchto obdobiach. Zároveň sleduje aj jej prerod z pôvodne skôr reálnej na konsenzuálnu formu. V závere príspevok komparuje podstatu kúpnej zmluvy v skúmaných obdobiach.

Abstract: The paper examines the development of the purchase contract (*emptio venditio*) in Roman law. It mainly focuses on the original form in the pre-classical period and its essence. Furthermore, it examines its developmental changes in the classical period, especially under the influence of honorary law. Using the historical method and the method of analysis and comparatist, it provides a complete picture of the essence of the purchase contract in these periods. At the same time, it follows its transformation from an originally rather real to a consensual form. In the end, the paper compares the essence of the purchase contract in the examined periods.

Kľúčové slová: kúpna zmluva, *emptio venditio*, rímske právo, predklasické obdobie, klasické obdobie.

Keywords: Contract of sale, *Emptio venditio*, Roman law, Pre-classical period, Classical period.

¹ Výstup bol spracovaný v rámci riešenia grantového projektu APVV č. APVV-22-0079 Premeny právnej vedy – historické a súčasné podoby právnej vedy a vedeckosti práva.

² E-mail: petervysny@hotmail.com

³ E-mail: marek@prudovic.sk

Úvod

„Žiadny literát, umelec, teológ, filozof a právnik neuchopil pero skôr, než sa sklonil nad textami doslova vyrvanými z lona stredovekých kláštorov a požiadal o radu starých Rimanov.“⁴

V právnej vede a právnej historiografii panuje všeobecná zhoda, že vplyv rímskeho práva na recentné súkromné právo krajín patriacich k európskemu kontinentálnemu právnemu systému bol výrazný, rozsiahly a mnohoraký. Na druhej strane sa ešte stále neuzavreli diskusie o celkovej povahe, konkrétnom obsahu a miere tohto vplyvu, čo nesporne súvisí, popri iných okolnostiach, aj s mnohoznačnosťou samotného pojmu „rímske právo“. Ním totiž v rôznych historických prostrediach a z rôznych perspektív možno rozumieť odlišné právne kultúry, veľmi zjednodušene povedané, počnúc jednotlivými vývojovými štádiami antického rímskeho práva, pokračujúc vrcholno- a neskorostredovekým a ešte aj v ranom novoveku sa rozvíjajúcim *ius commune* a končiac rôzne prepracovanými rímskoprávnymi základmi moderných odvetvových právnych kódexov, najmä civilných.⁵

Mnohoznačnosť rímskeho (súkromného) práva je teda výsledkom jeho postupných dejinných premien, nezriedka zásadných a rozsiahlych. Z toho jednoznačne vyplýva potreba skúmania tohto práva (aj) historickou metódou. Jej použitie má v právnej romanistike bohatú tradíciu,⁶ na ktorú by sme chceli v krátkosti nadviazať v tomto príspevku s charakterom prípadovej štúdie. Zaoberáme sa v ňom vývojom podstaty jedného z najvýznamnejších inštitútov rímskeho súkromného/záväzkového práva – kúpnej zmluvy (*emptio venditio*) v časovom rámci ohraničenom predklasickým (264 – 146 pred Kr.) a nasledujúcim, klasickým (koniec 1. storočia pred Kr., polovica 3. storočia po Kr.) obdobím rímskej jurisprudencie. V príspevku zároveň ukazujeme, že vývoj podstaty kúpnej zmluvy sa v klasickom období zavŕšil podobou, ktorá v určitých podstatných smeroch pretrvala do súčasnosti.

⁴ DAHLHEIM, W. *U kolébky Evropy: Odkaz antického Ríma*. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 16.

⁵ K vývoju rímskeho práva a jeho vplyvom na stredoveké, ranonovoveké a moderné právo pozri napr. BERNAL, B., LEDESMA, J. de J. *Historia del derecho romano y de los derechos neorromanos: Desde los orígenes hasta la alta edad media*. México: Porrúa, 2016. COING, H. *Europäisches Privatrecht 1500 bis 1800 Band I: Alteres Gemeines Recht*. München: C. H. Beck, 1985. COING, H. *Europäisches Privatrecht 1500 bis 1800 Band II: 19. Jahrhundert*. München: C. H. Beck, 1989. SCHIAVONE, A. *The invention of law in the West*. Cambridge, Massachusetts, London, England: The Belknap Press of Harvard University Press, 2012.

⁶ Porovnaj napr. ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations: Roman Foundation of the Civilian Tradition*. Oxford: Oxford University Press, 1996.

1. Expozícia problematiky, výskumná otázka a metodika

Kúpna zmluva vo svojom elementárnom význame určitého nástroja umožňujúceho, ako aj zefektívňujúceho obchodovanie nepochybne patrí k tzv. humánnym univerzáliám,⁷ teda k sociálnym vzťahom a ustanovizniam spoločným celému ľudstvu od jeho pravekých začiatkov až po súčasnosť.

Kúpna zmluva je komplexnejší pojem ako obchod v jeho základnom, skôr spoločensko-ekonomickom ako juristickom význame vymieňania tovarov za peniaze. Poskytuje totiž tak predávajúcemu, ako aj kupujúcemu určitý okruh práv a povinností, ktorými sa riadia nielen odovzdanie predanej veci (kupujúcemu) a zaplatenie kúpnej ceny (predávajúcemu), ale aj celý rad ďalších situácií, ktoré sa môžu vyskytnúť pri predaji/kúpe vecí (napr. zodpovednosť za právne a fyzické vady predmetu kúpnej zmluvy). Práva a povinnosti predávajúceho a kupujúceho sú vo vzájomnej rovnováhe zvýrazňujúcej ich rovnosť. Konkrétny obsah kúpnej zmluvy je pre jej obidva subjekty záväzný, čo zvyšuje ich právnu istotu, keďže predávajúcemu a kupujúcemu patria nielen príslušné pohľadávky, ale aj vymožitelný nárok na ich uspokojenie druhou zmluvnou stranou. Kúpna zmluva je konsenzuálny kontrakt, a preto na jej vznik postačuje zjednotenie sa (konsenzus) kontrahentov s ohľadom na jej podstatné náležitosti (*essentialia negotii*), ktorými sú predmet predaja/kúpy a kúpna cena.

Kúpnu zmluvu možno definovať ako súkromnoprávny „*dvojstranný, konsenzuálny právny úkon, ktorým sa predávajúci zaväzuje odovzdať kupujúcemu predmet kúpy a kupujúci sa zaväzuje predmet kúpy prevziať a zaplatiť zaň predávajúcemu kúpnu cenu*“.⁸ Kúpna zmluva má synalagmatický charakter, teda každá z jej strán je dlžníkom a veriteľom súčasne, čo v praxi znamená, že každá zo zúčastnených strán má povinnosť voči druhej strane realizovať príslušný druh plnenia.⁹ Účelom kúpnej zmluvy je prevod vlastníctva (v rímskom práve však postačoval prevod držby predanej veci z predávajúceho na kupujúceho), ktorý je možné realizovať buď translačným účinkom, teda skutočnosťou, že prevod vlastníctva je spojený so samotnou účinnosťou kúpnej zmluvy, alebo môže mať len záväzný účinok, v rámci ktorého je najskôr uzatvorený iba záväzok a k samotnému naplneniu dochádza až po naplnení ďalšej právnej skutočnosti, ku ktorej je nevyhnutné pristúpiť.¹⁰

Práve uvedené, dodnes aktuálne chápanie kúpnej zmluvy však bolo záležitosťou dlhodobého vývoja. Vo všeobecnosti platí, že kúpna zmluva sa vyvinula z výmeny, teda z bezprostredného zamieňania vecí za iné veci,¹¹ od ktorého treba odlišovať pô-

⁷ BROWN, D. E. *Human Universals*. Boston: McGraw Hill, 1991.

⁸ ŠTEVČEK, M. et al. *Občiansky zákonník*. 2. vyd. Bratislava: C. H. Beck, 2019, s. 2227.

⁹ FIALA, J. et al. *Lexikón. Občianske právo*. 2 vyd. Ostrava: Sagit, 2001, s. 395.

¹⁰ HENDRYCH, D. et al. *Právny slovník*. 3. podstatne rozšírené vydanie. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 461.

¹¹ RIBAS ALBA, J. Ma. *Prehistoria del derecho. Sobre una "genética" de los sistemas jurídicos y políticos desde el Paleolítico*. Córdoba: Almuzara, 2015, s. 163 – 166.

vodnú, recipročnú formu darovania spočívajúcu v tom, že obdarovaný sa darcovi (v zásade povinne) revanšoval primeraným protiplnením, ktoré mu však nemusel poskytnúť ihneď po prijatí daru.¹²

V praveku sa výmena vecí vyvíjala v zásade takto: náhodnú, resp. občasnú výmenu naturálií, realizovanú na základe *ad hoc* dohôd jednotlivcov majúcich záujem o vzájomnú výmenu konkrétnych vecí, časom nahradila pravidelnejšie, organizovanejšie (napr. na vyhradených miestach – trhoviskách) i rozsiahlejšie, t. j. s väčším okruhom tovarov (poľnohospodárske produkty, dobytok, nerastné suroviny, remeselné výrobky, umelecké či náboženské predmety, zbrane a pod.) uskutočňovaná výmena, ku ktorej počnúc (staršou) dobou bronzovou pristúpil obchod, praktizovaný už aj špecialistami – profesionálnymi obchodníkmi a spočívajúci v predaji/kúpe tovarov za tzv. predmonetárne (predmincovné) platidlá, ktorými boli napr. rôzne veľké kruhy i iné predmety z bronzu. Predmonetárne platidlo bolo tovarom, s ktorého hodnotou sa porovnávala hodnota iných tovarov. Išlo teda o tovar, pomocou ktorého bolo možné vyjadriť hodnotu iných tovarov. Od mincí sa predmonetárne platidlá odlišovali absenciou fixných metrologických atribútov (predmonetárne platidlá mohli mať rôzne tvary, nemuseli mať rovnaké rozmery či hmotnosť a pod.) a oficiálneho (obrazového, písomného) označenia, akým boli v prípade mincí napr. znak, podobizeň či meno panovníka.¹³

V období praveku možno o kúpnej zmluve hovoriť až po rozšírení predmonetárnych platidiel (predtým mohla existovať iba zámenná zmluva), a aj to len s istou zdržanlivosťou – praveká kúpna zmluva totiž spočívala iba v tom, že predávajúci a kupujúci si „z ruky do ruky“ navzájom fyzicky odovzdali predmet kúpy a predmonetárne platidlo, čím kúpna zmluva zároveň vznikla, zrealizovala sa i zanikla. Zostáva dodať, že išlo o reálny kontrakt, ktorý nebol synalagmatickou obligáciou.

Významnou novotou v obchodnom živote starovekého Predného východu a antických gréckych mestských štátov bolo, že tovary sa tu časom začali vymieňať už aj za skutočné peniaze, t. j. za mince, vďaka čomu sa tamojšie obchodovanie posunulo na kvalitatívne vyššiu úroveň. Na druhej strane si kúpna zmluva v týchto historických prostrediach zachovala reálny charakter.¹⁴ Okrem toho stále ešte nebola synalagmatickou obligáciou: na Prednom východe sa kúpna zmluva stávala obojstranne, teda pre predávajúceho i kupujúceho záväznou až potom, čo jeden z nich (reálne)

¹² Pôvodne odplatným charakterom darovania sa systematicky zaoberal M. Mauss vo svojej známej *Eseji o dare (Essai sur le done)* z roku 1925. K tomu výstižne KANOVSKÝ, M. *Kultúrna a sociálna antropológia. Osobnosti a teórie*. Bratislava: Chronos, 2004, s. 85 a nasl.

¹³ PODBORSKÝ, V. *Dějiny pravěku a rané doby dějinné*. Brno: Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 1997, s. 117. ZUBÁČKA, I. *Základy pomocných vied historických*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, Katedra histórie, 2002, s. 144 – 145, 149 – 151.

¹⁴ COHEN, E. E. *Commercial Law*. In: GAGARIN, M., COHEN, D. (eds.). *The Cambridge Companion to Ancient Greek Law*. New York: Cambridge University Press, 2005, s. 293. **Abstract:** In the study, The Character of Ancient Near Eastern Law. In: WESTBROOK, R. (ed.). *A History of Ancient Near Eastern Law. Volume One*. Leiden, Boston: Brill, 2003, s. 66.

splnil, pričom však jeho plnenie, ako aj/alebo protiplnenie druhého boli ešte často podmienené jeho a/alebo ich predchádzajúcim zaviazaním sa na plnenie osobitnou prísahou;¹⁵ v Athénach i iných gréckych mestských štátoch kúpna zmluva spočívala v simultánnom odovzdaní predanej veci (predávajúcim kupujúcemu) a zaplatení (celej) kúpnej ceny (kupujúcim predávajúcemu), čím kúpna zmluva zároveň vznikla, zrealizovala sa i zanikla, a to bez toho, žeby medzi kontrahentmi existovali iné vzájomné nároky ako nárok na okamžité odovzдание predanej veci (patril kupujúcemu) a nárok na okamžité zaplatenie (celej) kúpnej ceny (patril predávajúcemu).¹⁶

Aj v antickom rímskom práve bola kúpna zmluva (*emptio venditio*) pôvodne reálnym kontraktom, no neskôr (v klasickom období) sa jej charakter zásadne zmenil – stala sa konsenzuálnym kontraktom,¹⁷ v dôsledku čoho sa začalo jasne rozlišovať medzi (uzavretou, platnou) kúpnou zmluvou ako takou, teda určitým záväzkovo-právnym vzťahom (s povahou synalagmatickej obligácie), a realizáciou kúpnej zmluvy, teda vzájomnými reálnymi plneniami predávajúceho a kupujúceho s vecnoprávnymi účinkami.

V príspevku stručne skúmame pôvodnú (predklasické obdobie vývoja rímskej jurisprudencie) a neskoršiu (klasické obdobie vývoja rímskej jurisprudencie) podstatu kúpnej zmluvy, resp. transformáciu kúpnej zmluvy z reálneho na konsenzuálny kontrakt, pričom sa pokúšame zodpovedať výskumnú otázku, čím sa odlišovala podstata kúpnej zmluvy v predklasickom období od podstaty, ktorú mala v klasickom období. Zodpovedanie výskumnej otázky predpokladá: 1. charakterizovať podstatu kúpnej zmluvy postupne v oboch skúmaných obdobiach vývoja rímskej jurisprudencie, t. j. v predklasickom období a klasickom období; 2. vymedziť (komparatívnou metódou), ako aj vysvetliť odlišnosti v podstate kúpnej zmluvy v týchto obdobiach; 3. identifikovať príčiny transformácie podstaty kúpnej zmluvy – predpokladáme, že boli právne/právnovedecké i metaprávne – a vystihnúť jej celkový význam (prínos).

Výklad problematiky príspevku je založený na príslušných prameňoch rímskeho práva a dostupnej odbornej literatúre. Jej štúdiom sme zistili, že s ohľadom na proces transformácie rímskej kúpnej zmluvy z reálneho na konsenzuálny kontrakt neexistujú výraznejšie názorové rozdiely bádateľov, čo nepochybne súvisí s tým, že nové pramene rímskeho práva už veľmi dlhodobo nepribúdajú. Istým východiskom z problematickej situácie právnej romanistiky spočívajúcej v tom, že musí pracovať s uzavretým okruhom všeobecne známych a komplexne preskúmaných prameňov, môže byť podľa nášho názoru analýza/interpretácia týchto prameňov s využitím niektorých neprávnych vied, napr. antropológie, o čo sa však v tomto príspevku vzhľadom na jeho limitovaný rozsah neusilujeme.

¹⁵ WESTBROOK, R. ref. 12, s. 66.

¹⁶ COHEN, E. E. ref. 12, s. 293.

¹⁷ Porovnaj napr. REBRO, K., BLAHO, P. *Rímske právo*. 4. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 365 a nasl.

2. *Emptio venditio* v predklasickom období vývoja rímskeho práva

V predklasickom období¹⁸ bola *emptio venditio* charakterizovaná jediným znakom, a tým bola skutočnosť, že ide o výmenu vecí za ich finančný ekvivalent, teda peniaze.¹⁹ Takáto zmluva mala následne vzhľadom na uvedenú daň podobu zmluvy reálnej, keďže vzájomná výmena predmetu kúpy a kúpnej ceny bez ohľadu na ich formu sa realizovala súčasne, teda v danom reálnom čase a na reálnom mieste. Recipročný vzťah medzi predmetom kúpy a vyjadrením jeho ceny v peniazoch bolo práve tým, čo kúpnu zmluvu odlišovalo od (dobovo taktiež existujúcej) zámennej zmluvy spočívajúcej vo výmene vecí za iné veci.²⁰

Práve uvedený rozdiel medzi kúpnu a zámennou zmluvou – druhá zmluva sa v rímskom práve formálne označuje iba ako „výmena“ (*permutatio*) – sa v priebehu 1., 2. storočia stal predmetom sporu medzi dvoma rímskymi právnickými školami, a to medzi tzv. prokuliánmi a tzv. sabiniánmi.²¹ Prokuliáni zastávali názor, že odlišiť predávajúceho od kupujúceho je možné iba v prípade, ak je cena veci stanovená výhradne v peniazoch. Sabiniáni sa zaoberali aj prípadmi, keď cena veci nie je vyjadrená v peniazoch, a navrhovali, aby sa za predávajúceho považoval ten, kto predmetnú vec vystavil na predaj. Takéto riešenie by však v praxi nebolo uplatniteľné, pretože by bolo nespravodlivé rozlišovať medzi povinnosťami oboch strán, keďže by stále išlo o výmenu, v ktorej by obe strany mali mať rovnaké postavenie.²² Keďže väčšina právnikov tej doby sa priklonila k názoru prokuliánov, bolo možné konštituovať zmluvu *emptio venditio* a na tomto základe bol zavŕšený proces odlišenia kúpy od historicky staršej výmeny.²³

Práve takýto vývoj zmluvy *emptio venditio* je možné dokumentovať na fragmente z Digest, podľa ktorého: „*Pôvod nákupu a predaja je odvodený od výmeny, pretože pôvodne boli peniaze neznáme a neexistoval názov obchodu ani cena ničoho, ale každý podľa potrieb času a okolností vymieňal predmety, ktoré boli pre neho zbytočné, za iné veci, ktoré potreboval; lebo často sa stáva, že čoho má jeden človek hojnosť, inému chýba. Ale vzhľadom na skutočnosť, že nie vždy alebo okamžite sa stalo, že ty si mal to, čo ja som chcel, alebo na druhej strane, že som mal to, čo si bol ochotný vziať, bola ako prostriedok výmeny zvolená látka trvalej a známej hodnoty a rovnakosti, ktorá obišla*

¹⁸ Obdobie do konca 2. storočia pred našim letopočtom.

¹⁹ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva*. 7. vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1929, s. 337.

²⁰ Pozri ZULUETA, F. D. *The Roman Law of Sale*. Oxford: Clarendon Press, 1945, s. 17.

²¹ Ako prokuliáni sa označujú priaznivci Proculovej školy práva, ktorá pôsobí v Ríme od 1. st. až do polovice 2. st. V tom istom čase existovala v Ríme ďalšia právnická škola sabiniánov, ktorú založil Caelius Sabinus. Tieto dve školy mali na niektoré právne otázky významne odlišné stanoviská.

²² Pozri ZULUETA, F. D. ref. 18, s. 17 – 18.

²³ DAJCZAK, W. et al. *Právo římské: Základy soukromého práva*. Olomouc: Iuridicum Olomoucense, 2013, s. 322.

*ťažkosti plynúce z výmeny, a tento materiál, opečiatkovaný verejnou autoritou, predstavoval užitočnosť a majetok; ani nie tak pre samotný materiál, ale pre jeho hodnotu, a tieto dva objekty už neboli určené ako komodity, ale jeden sa nazýval cenou toho druhého.*²⁴

Takéto vymedzenie *emptio venditio* však umožňuje dvojaký prístup k plneniu zmluvy. V prvom prípade dochádza k bezodkladnému recipročnému odovzdaniu veci a peňazí, čo znamená, že predávajúci a kupujúci vzájomne plnia naraz (simultánne). Práve tento princíp kúpnej zmluvy sa čiastočne zachoval aj v neskoršom období, a to z toho dôvodu, že pokiaľ nie sú stanovené iné podmienky, ide o zmluvu s plnením *manus capere*.²⁵ Takto koncipovaná kúpna zmluva nemala žiadne záväzné účinky okrem tých, čo vyplývali z mancipácie.²⁶ Mancipácia patrila medzi akty rímskeho civilného práva a práve z toho dôvodu bola prístupná výlučne rímskym občanom. Mala prísne formálny charakter a pre účinný prevod kviritského vlastníctva²⁷ museli byť zachované prísne stanovené podmienky; a v prípade, že nebola dodržaná niektorá z nich, vlastníctvo neprešlo na nadobúdateľa. Išlo najmä o povinnosť predávajúceho zaručiť kupujúcemu, že mu predmet kúpy nebude odňatý treťou osobou vecne oprávnenou k predmetu kúpy a zároveň o jeho povinnosť stáť si za autenticitou toho, čo vyhlásil mancipačnou nunkupáciou.²⁸ V druhom prípade musela zmluva garantovať okrem prevodu vlastníctva aj iné povinné plnenia, a to primárne povinnosť predávajúceho obhajovať kupujúceho na súde v prípade, ak došlo k podaniu žaloby treťou stranou o vrátenie predanej veci a zároveň prevziať procesnú záruku v tom zmysle, že kupujúci nakoniec odovzdá vec víťaznému žalobcovi. V prípade, že to kupujúci odmietol urobiť, bol predávajúci povinný zaplatiť *litis aestimatio*²⁹ v tom zmysle, ako ho charakterizoval Gaius.³⁰ V prípade, že predávajúci kupujúceho odmietol zastupovať v súdnom konaní a kupujúci spor prehral, predávajúci bol povinný zaplatiť kupujúcemu dvojnásobok kúpnej ceny.³¹

²⁴ Paul. D. 18, 1, 1, pr.

²⁵ Z lat. = uchopiť do ruky, z ruky do ruky.

²⁶ Z lat. *mancipatio* = výmenný úkon, pri ktorom si účastníci zmluvy navzájom vymieňali plnenia. Využívala sa najmä v ranom kráľovskom období a za republiky, keď sa v Ríme ešte nepoužívali razené mince a látky (kovy) sa museli vážiť.

²⁷ Vlastníctvo charakterizované tromi znakmi: išlo o civilné vlastníctvo (podľa *ius civile* jediné vlastnícke právo v pravom zmysle slova), bolo prísne formálne a bolo prístupné len rímskym občanom

²⁸ Pozri KINCL, J., SKŘEJPEK, M., URFUS, V. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 170 – 172 alebo REBRO, K., BLAHO, P. *Rímske právo*. 4. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 217.

²⁹ Z lat. = hodnota nesplneného záväzku žalovaného ocenenú sudcom v peniazoch.

³⁰ Zásada odsúdenia na pokutu spojenú s formulovým procesom si v občianskom súdnom konaní vyžadovala, aby všetky žaloby, ktoré nie sú zamerané na pevnú sumu, boli vyjadrené v peňažnej hodnote (Gai. Inst. 4. 48.).

³¹ Pozri HEYROVSKÝ L. ref. 17, s. 337 – 338; alebo VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. Praha: Melantrich, 1935, s. 34 – 35 alebo REBRO, K. ref. 26, s. 256 – 284.

3. *Emptio venditio* v klasickom období

V klasickom období sa výrazne utvárala a menila rímska jurisprudencia, pričom hovoríme o jej zlatom období. Tieto zmeny sa vo významnej miere dotýkali aj *emptio venditio*, a to v tom zmysle, že už nepodliehala mancipácii a jej striktným pravidlám, ale nadobudla menej formálny charakter zmluvy konsenzuálneho typu. Hlavným prínosom bolo, že vlastníctvo nevnímala len v duchu jeho kviritskej podoby, ale jej účastníkmi mohli byť tak rímski občania, ako aj cudzinci.

Práve možnosť využívať inštitúty rímskeho práva aj cudzincami, v dôsledku snahy zvýšiť ich zainteresovanosť na ekonomických transakciách, bola dôvodom zmeny aj pri tvorbe práva, na ktorej sa v stále väčšej miere zúčastňovali magistráti. Z pohľadu rímskej jurisprudencie sa do popredia dostala snaha o potlačenie formálnosti v právnych úkonoch. Zároveň sa prejavovala tendencia zvýšiť význam neformálnych právnych úkonov, a to tak z hľadiska účinkov, ako aj ochrany, v podstate na úroveň formálnych aktov.³²

Mohli by sme konštatovať, že hlavný podiel na zmene charakteru kúpnej zmluvy na zmluvu konsenzuálnu v klasickom období mali tri faktory, a to: magistráti, rímska jurisprudencia vo význame okrem iného podávania rešpektovaných dobrozdanií ku konkrétnym prípadom dobovými právnickými autoritami³³ a poznatky z činnosti cudzineckých prétorov, angažujúcich sa v súdnom riešení sporov rímskych občanov a cudzincov, prípadne iba cudzincov.

Pre ekonomickú sféru života starorímskej spoločnosti mala takáto zmena v charaktere zmluvy *emptio venditio* v praxi ten význam, že odstránila používanie časovo náročných, ale hlavne až rigorózne formálnych aktov *mancipatio* a *in iure cessio* pri prevode vlastníckych práv. Teda prevod vlastníctva vyžadoval len naplnenie dvoch podmienok, a to uzavretie konsenzuálnej zmluvy a zaplatenie kúpnej ceny. Zložité formálne akty na prevod vlastníctva už neboli potrebné a k zmene vlastníctva teda prišlo pri nemancipačných veciach tradíciou.³⁴ Rozdiel medzi týmito možnosťami prevodu vlastníctva sa začal stierať už za Diokleciána a predklasický spôsob bol minimálne využívaný v praxi klasického obdobia, až bol výslovne zrušený Justinianom, ktorý takéto rozdelenie považoval za zastarané.³⁵

Zmena v charaktere kúpnej zmluvy sa prejavuje aj v tom, že je niektorými romanistami označovaná aj ako kontrakt, prostredníctvom ktorého dochádza k vzá-

³² HEYROVSKÝ L. ref. 17, s. 337 – 338; alebo VÁŽNÝ, J. ref. 29, s. 34 – 35, alebo REBRO, K. ref. 26, s. 256 – 284.

³³ Výstižnú charakteristiku rímskej jurisprudencie a právnej kultúry klasického obdobia podávajú BERNAL, B. ref. 3, s. 167 a nasl.

³⁴ DAJCZAK, W. ref. 21, s. 323.

³⁵ ALVIRA, J. P. *Manual de Derecho romano según el orden de las Instituciones de Justiniano*. Madrid: vlastným nákladom, 2021, s. 102 – 103.

jomnému záväzku dvoch strán, z ktorých jeden, venditor,³⁶ sa zaväzuje postúpiť vec druhému, teda emptorovi,³⁷ ktorý sa mu zaväzuje zaplatiť dohodnutú peňažnú cenu.³⁸ Na nespochybniteľnosť existencie (platnosti) kúpnej zmluvy teda postačuje konsenzus o podstatných náležitostiach medzi zmluvnými stranami, pričom pristúpenie k plneniu jednej z nich nepodmieňuje platnosť zmluvy, hoci žiadna strana nie je povinná plniť, ak druhá strana neplní súčasne. V podstate ide o prostriedok nápravy, ktorý umožňuje zmluvnej strane odložiť svoje vlastné plnenie spolu s právom účinne sa brániť proti nároku na takéto plnenie, kým druhá strana riadne nesplní svoje povinnosti vyplývajúce zo zmluvy. Ak teda osoba, ktorá nesplnila alebo nie je ochotná plniť súčasne, požaduje vzájomné plnenie, proti jej žalobe možno namietat námietkou, ktorá sa v *ius commune* nazýva *exceptio non adimpleti contractus*.³⁹

Skutočnosť, že v klasickom období sa *emptio venditio* svojím charakterom zmenila na konsenzuálnu kúpnu zmluvu, môžeme dokladovať na fragmente Gaiových *Institúcií*, podľa ktorých: „Zmluva o kúpe a predaji sa uzatvára (vtedy), keď dôjde k dohode o trhovej cene, aj keď by cena ešte nebola zaplatená a nebol by daný ani žiadny záväzok. Pretože to, čo sa dáva ako záväzok, je (iba) dôkaz o uzavretí zmluvy o kúpe a predaji.“⁴⁰

Aj v tomto období si *emptio venditio* zachovala synalagmatický charakter, keďže ide o zmluvu so vzájomne podmienenými záväzkami dvoch strán. Teda aj v tomto období z takejto kúpnej zmluvy vyplýva, že zúčastnené strany sú vo vzťahu k svojim právam a povinnostiam zároveň dlžníkom aj veriteľom, teda z takejto zmluvy vyplývajú vzájomné pohľadávky. Zároveň platí, že pokiaľ nebolo dohodnuté inak, boli nároky vzájomne viazané, t. j. strana, ktorej sa malo plniť, mohla plnenie odoprieť až do doby, keď bola pripravená plniť druhá strana. Zo synalagmatických zmlúv vyplýval nárok pre každú zo strán na uplatnenie svojich práv vyplývajúcich z tejto povinnosti a jej synalagmatická povaha je zachovaná aj v tom prípade, ak je záväzok jednej zo strán iba naturálnym záväzkom.⁴¹

Záver

Charakteristickým znakom *emptio venditio* v jej vývoji je skutočnosť, že v predklasickom aj klasickom období ide o kúpnu zmluvu, ktorá už svojim vymedzením do-

³⁶ Z lat. = predávajúci.

³⁷ Z lat. = kupujúci.

³⁸ Pozri HEYROVSKÝ, L. ref. 17, s. 337 – 338 alebo ARNDTS, K. L. *Učební kniha Pandekt*, Praha: Wolters Kluwer, 2010, s. 297, alebo SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského*. II díl. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 55.

³⁹ Pozri HEYROVSKÝ, L. ref. 17, s. 337 – 338 alebo ARNDTS, K. L. ref. 36, s. 297, alebo SOMMER, O. ref. 36, s. 55.

⁴⁰ Gai. Inst. 3, 139.

⁴¹ MOYLE, J. B. *The Contract of Sale in the Civil Law*. Oxford: Clarendon Press, 1892, s. 2 – 4.

kazuje, že nejde o zmluvu o výmene. Z toho dôvodu v oboch skúmaných vývojových štádiách formovania kúpnej zmluvy sa stáva *condicio sine qua non* skutočnosť, že prevod vlastníckeho práva k predmetu kúpnej zmluvy sa realizuje za odplatu v podobe dohodnutej kúpnej ceny, ktorá **musí byť vyjadrená v peniazoch**, ktoré majú charakter **univerzálneho platidla**. V predklasickom období, keď sa ešte v Ríme nepoužívali razené peniaze, sa stanovovala hodnota univerzálneho platidla **odvážením kovu, ktorý ako kus s určitou stanovenou hmotnosťou predstavoval toto platidlo**.

V klasickom období sa ako univerzálne platidlo používali už razené mince, ktoré vyjadrovali jeho nominálnu hodnotu. Ďalším spoločným znakom kúpnej zmluvy v oboch obdobiach bolo, že mala **synalagmatický charakter**, ktorý poukazoval na skutočnosť, že každá zo zmluvných strán je dlžníkom a veriteľom súčasne, čo znamená, že každá zo zúčastnených strán má povinnosť voči druhej strane realizovať určitý druh plnenia.

Rozdielnosť kúpnych zmlúv spočívala najmä v tom, že zmluva v predklasickom období mala podobu **zmluvy reálnej**, a to z toho dôvodu, že vzájomná výmena predmetu obchodu a peňazí sa **realizovala súčasne**, teda v danom reálnom čase a na reálnom mieste. Išlo teda o zmluvu s plnením na princípe *manus capere*. Dotýkala sa výlučne kviritskej podoby vlastníctva, ktorá sa vzťahovala výhradne na **občanov Ríma**, a prebiehala za rigorózne dodržiavaných pravidiel **mancipácie**.

Podstatnou zmenou kúpnej zmluvy v klasickom období bol **konsenzuálny charakter**, prostredníctvom ktorého dochádzalo k vzájomnému záväzku dvoch strán, a to predávajúceho a kupujúceho. Ďalšia zmena sa týka dotknutých osôb, keďže zrušením mancipácie a jej striktných pravidiel sa účastníkmi týchto právnych vzťahov **mohli stať aj cudzinci**. Tým kúpna zmluva nadobudla menej formálny charakter a na jej **uzavretie bolo potrebné naplnenie len dvoch podmienok**, a to: **uzavretie konsenzuálnej zmluvy a zaplatenie kúpnej ceny**.

Záverom môžeme konštatovať, že základné atribúty *emptio venditio*, tak ako ich formulovala rímska jurisprudencia klasického a justiniánskeho obdobia, položili základ aj pre ich odraz v stredovekom univerzálnom práve *ius commune*, ale aj novodobých občianskych kódexoch. Táto skutočnosť dokazuje nadčasovosť rímskeho právneho myslenia a jeho univerzálnu platnosť.

Bibliografia:

ALVIRA, J. P. *Manual de Derecho romano según el orden de las instituciones de Justiniano*. Madrid: vlastným nákladom, 2021. 304 s. ISBN 9798592629754.

ARNDTS, K. L. *Učební kniha Pandekt*. Praha: Wolters Kluwer, 2010. 961 s. ISBN 97880 73575175.

- BERNAL, B., LEDESMA, J. de J. *Historia del derecho romano y de los derechos neorromanos: Desde los orígenes hasta la alta edad media*. México: Porrúa, 2016. 444 s. ISBN 9789700725338.
- BONEK, M. *Občiansky zákonník 2020 (s komentárom)*. Žilina: PORADCA, 2020. 700 s. ISBN 9788081621208.
- BROWN, D. E. *Human Universals*. Boston: McGraw Hill, 1991. 160 s. ISBN 9780070082090.
- COHEN, E. E. Commercial Law. In: GAGARIN, M., COHEN, D. (eds.). *The Cambridge Companion to Ancient Greek Law*. New York: Cambridge University Press, 2005, s. 290 – 305. ISBN 9780521818407.
- COING, H. *Europäisches Privatrecht 1500 bis 1800 Band I: Älteres Gemeines Recht*. München: C. H. Beck, 1985. 665 s. ISBN 9783406303067.
- COING, H. *Europäisches Privatrecht 1500 bis 1800 Band II: 19. Jahrhundert*. München: C. H. Beck, 1989. 678 s. ISBN 9783406306688.
- DAHLHEIM, W. *U kolébky Evropy: Odkaz antického Říma*. Praha: Vyšehrad, 2006. 224 s. ISBN 9788070217286.
- DAJCZAK, W. et al. *Právo římské. Základy soukromého práva*. Olomouc: Iuridicum Olomou-cense, 2013. 423 s. ISBN 9788087382417.
- FIALA, J. et al. *Lexikon: Občanské právo*. 2 vyd. Ostrava: Sagit, 2001. 512 s. ISBN 978807208237X.
- HENDRYCH, D. et al. *Právníký slovník*. 3. podstatně rozšířené vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 1481 s. ISBN 9788074000591.
- HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva*. 7. vyd. Bratislava: Právníká fakulta Univerzity Komenského, 1929. 646 s. ISBN neuvedené.
- KANOVSKÝ, M. *Kultúrna a sociálna antropológia. Osobnosti a teórie*. Bratislava: Chronos, 2004. 249 s. ISBN 9788089027105.
- KINCL, J., SKŘEJPEK, M., URFUS, V. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 2006. 386 s. ISBN 9788071790310.
- MOYLE, J. B. *The Contract of Sale in the Civil Law*. Oxford: Clarendon Press, 1892. 286 s. ISBN 9780469061859.
- PODBORSKÝ, V. *Dějiny pravěku a rané doby dějinné*. Brno: Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 1997. 326 s. ISBN 9788021041536.
- REBRO, K., BLAHO, P. *Římske právo*. 4. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2010. 522 s. ISBN 9788080783525.
- RIBAS ALBA, J. Ma. *Prehistoria del derecho. Sobre una "genética" de los sistemas jurídicos y políticos desde el Paleolítico*. Córdoba: Almuzara, 2015. 214 s. ISBN 9788416392018.

SCHIAVONE, A. *The invention of law in the West*. Cambridge, Massachusetts, London, England: The Belknap Press of Harvard University Press, 2012. 640 s. ISBN 9780674047334.

SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského*. II. díl. Praha: Wolters Kluwer, 2011. 612 s. ISBN 9788073576165.

ŠTEVČEK, M. et al. *Občiansky zákonník*. 2. vyd. Bratislava: C. H. Beck, 2019. 3344 s. ISBN 9788074007705.

VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. Praha: Melantrich, 1935. 125 s. ISBN neuvedené.

WESTBROOK, R. Introduction. The Character of Ancient Near Eastern Law. In: WESTBROOK, R. (ed.). *A History of Ancient Near Eastern Law. Volume One*. Leiden, Boston: Brill, 2003, s. 1 – 90. ISBN 9789047402091.

ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations: Roman Foundation of the Civilian Tradition*. Oxford: Oxford University Press, 1996. 1241 s. ISBN 9780198764267.

ZUBÁCKA, I. *Základy pomocných vied historických*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, Katedra histórie, 2002. 178 s. ISBN 978808504563.

Legislatívno-technický proces prijímania návrhov všeobecne záväzných právnych predpisov v normotvornej praxi exekutívy v rokoch 1918 – 1945 (rozbor zásadných právnych predpisov)

The Legislative-Technical Process of Adopting Draft General Binding Legislation in the Normative Practice of the Executive in the Years 1918 – 1945 (Analysis of Fundamental Legislation)

JUDr. Adrián Gajarský¹

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra dejín práva

Doc. JUDr. PhDr. Adriána Švecová, PhD.²

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra dejín práva

Abstrakt: V štúdiu³ autori spracovali deskriptívnu metódou prvú fázu normotvorného procesu československých, resp. slovenských výkonných orgánov, v ktorej uvedené najvyššie orgány v spolupráci s ostatnými určenými štátnymi orgánmi spolupracovali a participovali na príprave vládnych a ministerských (rezortných) návrhov všeobecne záväzných právnych predpisov; zúžene najmä na príprave legislatívnych návrhov (tzv. osnov) zákonov, ústavných zákonov a tiež návrhov všeobecne záväzných predpisov legislatívy (návrhov vládnych nariadení, vládnych nariadení s mocou zákona a záväzných predpisov ministerstiev a ostatných najvyšších orgánov štátnej správy). Určujúce legislatívno-technické normy schválili ešte československé vlády v medzivojnovom období a tieto sa po vzniku Slovenského štátu len recipovali do právneho poriadku SR, pričom v rokoch 1939 až 1945 slovenské orgány normotvorby na ich obsahu a forme nič zásadného nezmenili (hoci to mali v úmysle) a záväzne sa nimi naďalej v legislatívnom/normotvornom procese a technike riadili.

¹ E-mail: adrian.gajarsky@tvu.sk

² E-mail: adriana.svecova@truni.sk

³ Štúdia je výsledkom riešenia grantu APVV-22-0079 – Premeny právnej vedy – historické a súčasné podoby právnej vedy a vedeckosti práva.

Abstract: In the study, the authors used a descriptive method to elaborate the first phase of the standard-setting process of the Czechoslovak or Slovak executive bodies, in which the highest bodies, in cooperation with other designated state bodies, cooperated and participated in the preparation of governmental and ministerial (departmental) drafts of generally binding legislation (legislative bills, constitutional laws, generally-binding legislation such as draft government regulations, regulations with the force of law, and binding regulations of ministries and other supreme state administration bodies). The Czechoslovak governments of the interwar period approved the determining legislative-technical standards, and these became part of the Slovak legal order after the establishment of the Slovak State. Between 1939 and 1945, the Slovak standard-setting bodies did not change anything fundamental in their content and form (although they intended to do so), and they continued to follow them in a binding manner in the legislative/standard-setting process and technique.

Kľúčové slová: normotvorný a legislatívny proces, legislatívno-technická norma, príprava návrhov právnych predpisov, I. Československá republika, Slovenský štát/Slovenská republika (1939 – 1945), pokyny pre postup v legislatívne činnosti vládnej a výkonnej moci, jednotná legislatívna technika.

Keywords: Standard-setting and legislative process, Legislative/technical standard, Preparation of draft legislation, I Czechoslovak Republic, Slovak State/Slovak Republic (1939 – 1945), Guidelines for the procedure of legislative activity of the governmental and executive powers, Uniform legislative technique.

Úvod

V konkrétnej legislatívnej technike tvorby a predkladania právnych noriem vyššej a nižšej právnej sily (t. j. ústavných zákonov, zákonov, vládných nariadení s mocou zákona, obyčajných vládných nariadení, vládných a ministerských vyhlášok) boli od vzniku I. Československej republiky určujúce legislatívno-technické normy: 1. Pokyny pre postup v legislatívnych prácach vlády, ktoré sme na účely tohto príspevku spracovali podľa ich vydania z roku 1933. Tento vládný predpis doplnili 2. Smernice pre jednotnú legislatívnu techniku (schválené boli československou vládou ešte v roku 1923 a zásadne novelizované v roku 1933⁴).

Aj keď uvedené procesnoprávne, legislatívno-technické normy recipoval Slovenský štát ihneď po svojom vzniku zákonom č. 1/1939 Sl. z., v čase vzniku štátnosti po 14. marci 1939 už nevyhovovali zmeneným štátovým pomerom a politickej situácii na Slovensku, napriek tomu však zostali v platnosti po celú dobu existencie slovenskej vojnovnej štátnosti a kreovali a strážili z formálno-technickej stránky celý legislatívny proces spojený s činnosťou vlády, ministerstiev a ostatných orgánov štátnej správy v procese príprav návrhov vládných predlôh všeobecne záväzných práv-

⁴ Prípravný materiál k návrhu ich novelizácie a konečné znenie Smerníc in NA Praha, f. Ministerstvo unifikácií, kr. 6.

nych predpisov určených na konečné schválenie v najvyšších orgánoch exekutívy alebo legislatívy (NZ alebo Snemu SR). Azda len drobnou úpravou sa malo stať prizvanie do prípravy návrhov právnych noriem ďalších ústredných orgánov štátu, a to súdneho orgánu Najvyššieho správneho súdu (NSS) a prípadne tiež najvyššieho straníckeho orgánu HSLS.

Zapojenie do legislatívneho procesu bolo odôvodniteľné osobitne u NSS, ktorý sám o začlenenie do pripomienkového normotvorného procesu požiadal koncom augusta 1939 a vláda mu vyhovel v priebehu augusta a septembra 1939. NSS v žiadosti argumentoval, že „spolupráca Najvyššieho správneho súdu by bola cenným prínosom do legislatívnej tvorby, keď by sa mu dala možnosť zaujať právne stanovisko k osnovám a vysloviť právny náhľad aj z hľadiska, ktoré po uzákonení osnovy môžu byť uplatňované v správnom pokračovaní. Za dnešného stavu veci pre legislatívne práce zostávajú nevyužitú skúsenosť členov NSS a odborné znalosti zo správneho práva, judikatúry a znalosti správnej praxe.“⁵ O výkone uvedenej kontrolnej funkcie NSS sme však zatiaľ archívny výskum nevykonali a nevieme teda posúdiť realizáciu predmetnej právomoci.

1. Legislatívne pokyny pre postup najvyšších orgánov vládnej a výkonnej moci v normotvornej (resp. zákonodarnej) činnosti

Z formálnej a procesnej stránky sa už novovytvorené slovenské vládne autonómne orgány po 6. októbri 1938 mali spravovať v príprave legislatívnych návrhov a príprav podzákoných právnych predpisov (schvaľovaných vládou alebo ministerstvom, alebo vládne a ministerské vyhlášky) pokynmi pod názvom „*Pokyny pre postup v legislatívnych prácach*“ (ďalej len „pokyny“), prijatých československou vládou uznesením z 23. júna 1933⁶ (pre konanie na pléne vlády boli určujúce predovšetkým oddiely III., konanie pred ministerskou radou a IV., spoločné pokyny k predbežnému medziministerskému konaniu a ku konaniu pred ministerskou radou a VIII. časť – snemovné prejednanie legislatívnych návrhov). I vláda vojnovnej Slovenskej republiky sa záväzne spravovala recipovanými pokynmi z roku 1933, a preto si ich dovoľíme obsahovo bližšie priblížiť.

Pokyny „*pro postup při legislativních pracích*“ predstavovali kľúčový podzákonný právny predpis, ktorý určoval štandardný formalizovaný legislatívny postup pri prípravách návrhov (tzv. osnov) tých právnych noriem, ktoré boli publikované v Zb. z a n., resp. Sl. z. Pokyny sa stali zásadným procesnoprávnym predpisom pre prvú fázu legislatívnej činnosti – prípravy návrhov všeobecne záväzných právnych

⁵ Žiadosť Najvyššieho správneho súdu (NSS) o zaslanie príslušných legislatívno-technických noriem z 22. augusta 1939, in SNA, f. NSS kr. 1, inv. č. 83.

⁶ Pokyny vláda rozoslala príslušným orgánom prípisom z 24. júna 1933 č. 12.018/1933. NA Praha, f. PMR, kr. 2516.

predpisov.⁷ Určili zjednotený formalizovaný postup pri príprave ďalej uvedených návrhov (tzv. osnov) všeobecne záväzných právnych predpisov, ktoré sa pripravovali rezortnými ministerstvami (alebo inými v pokynoch určenými najvyššími štátnymi orgánmi) a schvaľovali v konaní pred vládou a na ktoré sa aplikovalo riadne alebo zrýchlené medzirezortné pripomienkové konanie:

- a) návrhy zákonov a ústavných zákonov podávané ako vládne návrhy a pripravované buď samotnou vládou, alebo jej ministerstvami alebo inými jej podriadenými orgánmi štátnej správy;
- b) návrhy opatrení Stáleho výboru (ktoré sa už v čase Slovenského štátu/republiky pre neexistenciu uvedeného orgánu nevyužívali ako prameň práva);
- c) návrhy vládných nariadení (s mocou riadneho vládneho nariadenia a vládneho nariadenia s mocou zákona) a vládných vyhlášok.⁸

Obsahová náplň Pokynov pre postup v legislatívnych prácach bola rozdelená do deviatich častí:

- I. príslušnosť k podávaniu návrhov a ministerských vyhlášok,
- II. medziministerské konanie o návrhoch,
- III. postup pri vydávaní ministerských vyhlášok,
- IV. počet podávaných vyhotovení návrhov,
- V. dôvodové správy a ich obsah,
- VI. vonkajšia formálna úprava návrhov,
- VII. starostlivosť o formálnu bezchybnosť návrhov,
- VIII. hlavné zásady pri parlamentnom prerokovaní legislatívnych návrhov (nie samotná procedúra schvaľovania návrhov v pléne zákonodarného zboru a jeho orgánoch),
- IX. obdobné ustanovenia pre postup pred Štátnym pozemkovým úradom (čo bolo bezpredmetné pre obdobie Slovenského štátu/republiky).

Pokyny z roku 1933 prijala na svojom rokovaní 1. júna 1939 slovenská vláda.⁹ Pre najvyššie slovenské štátne orgány, primárne činné v prípravnom legislatívnom procese, predstavovali recipovaný záväzný právny predpis, ktorý určoval štandardy zásad prípravy, predkladania a prerokovania návrhov právnych predpisov na rokovanie vlády, ministerstiev a zákonodarného zboru. Tento predpis zaväzoval pre-

⁷ Primárne ich aplikovali v prípravnom legislatívnom (resp. normotvornom) procese vláda, jej ministerstvá a ďalšie najvyššie orgány štátu (napr. Kancelária prezidenta republiky, Najvyšší finančný a účtovný úrad) alebo v pripomienkovom konaní pri prijatí návrhu do NZ a v konaní vo výboroch NZ. Aj keď sa v primárnom fonde ÚPV tieto pokyny nenachádzajú, predsedníctvo vlády viackrát apelovalo vo svojich prípisoch na striktné dodržiavania týchto pokynov, in SNA, f. ÚPV, kr. 246 (prípís ÚPV pre všetky ministerstvá z 1. marca 1940 č. 2123/40). Pokyny boli publikované aj ŠÍN, Z. *Legislativní pravidla I.* Olomouc: Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2006, s. 110 – 151.

⁸ Pokyny v § 1 vysvetlili, že pod termínom „ministerská vyhláška“ sa má rozumieť vyhláška vlády alebo ministerstiev, ktoré boli publikované v oficiálnej zbierke zákonov a nariadení, pre Slovenský štát/republiku sa touto zbierkou stal Slovenský zákonník (Sl. z.).

⁹ SNA, f. SSR, kr. 226, č. j. 4997/IV-1939.

dovšetkým samotnú vládu a jej ÚPV, všetky ministerstvá, tiež Kancelárii prezidenta republiky a Najvyššieho účtovného a kontrolného úradu, ktoré podľa pokynov záväzne postupovali pri príprave a predkladaní návrhov príslušných právnych predpisov. Slovenská vláda ich na uvedenom rokovaní vlády prijala a ich oficiálnu slovenskú verziu odoslala všetkým ministerstvám s pripomienkou, že samotnú novelizáciu odkladá na neskôr a na neurčito, keďže „*predsedníctvo vlády... bolo si vedomé niektorých ich nedostatkov, ktoré by bolo možno odstrániť len pri náležitom uvážení vzťahov jednotlivých ustanovení úpravy. Pred takýmto, dlhšieho času vyžadujúcim prepracovaním úpravy, bolo treba dať prednosť okamžitej potrebe usnesenia vlády v tomto smere, aby sa legislatívna technika uberala v určitých kolajách.*“¹⁰ Vláda predmetným uznesením z 1. júna 1939 potom ostatné ministerské orgány usmernila zatiaľ len vo veci skrátenia alebo upustenia od lehôt podľa § 13 pokynov pri medzirezortnom pripomienkovom konaní s úmyslom urýchliť prípravný legislatívny proces. Ministerstvá sa zároveň požiadali, aby ak budú mať potrebu novelizácie legislatívnych pokynov, mohli predložiť ÚPV konštruktívne návrhy na ich zmenu.¹¹ Uvedenému uzneseniu vlády predchádzal obežník vlády o rozvrhu práce vlády na rok 1939 z 1. apríla 1939, v ktorom vláda určila personálnu a funkčnú pôsobnosť vlády na prvý rok vlády. Pre legislatívne práce bol určujúcim predseda vlády alebo jeho zástupca (v prvej vláde ním bol V. Tuka), ktorý schvaľoval politicky významné veci pokyn alebo pripomienky k návrhom zákonov a nariadení.¹²

Materiálne sa pokyny dotýkali predovšetkým prípravného administratívneho procesu ako súčasť legislatívneho procesu vládnych návrhov alebo návrhov, ktoré sa museli predkladať na schválenie alebo pripomienkovanie vláde alebo ministerstvám. Ak išlo o vládne a iniciatívne návrhy ústavných zákonov a zákonov, určili postup vládnych orgánov predložiť do parlamentu príslušný návrh a poskytovať súčinnosť v legislatívnom procese pred ním. Určovali ďalej postup prác, spolupráce a subordínácie všetkých zúčastnených štátnych orgánov najmä v časovo a odborne náročnom

¹⁰ SNA, f. SSR, kr. 226, č. j. 4997/IV-1939.

¹¹ SNA, f. SSR, kr. 226, č. j. 4997/IV-1939.

¹² Okrem predsedu vlády boli určujúcimi pracovníkmi ÚPV pre legislatívnu činnosť počas celého skúmaného obdobia dvaja pracovníci ÚPV. Prvým z nich bol **Dr. Izidor Koso**, hlavný radca politickej správy a zástupca prednostu ÚPV, ktorého náplňou činnosti okrem iného bola príprava materiálu na zasadnutie vlády, zostavenie programu, vedenia protokolných zápisov z rokovania vlády, evidencie uznesení, výťahy z protokolov a zabezpečenie styku s kanceláriou prezidenta republiky a jednotlivými ministerstvami. Legislatívny odbor na ÚPV viedol **Dr. Jozef Martinka**, komisár politickej správy a prednosta IV. referátu na ÚPV vo veciach legislatívnych. Ten mal na starosti „*postup ústredných úradov pri prácach legislatívnych, legislatívnu techniku, evidenciu legislatívnych osnov, evidenciu legislatívnych návrhov pre Snem, vypracovanie osnov zákonov a vládnych nariadení, ak veci spadajú do predsedníctva vlády alebo ak bolo predsedníctvo poverené vypracovaním osnovy, medzinárodné smluvy, dohody a ujednania, pokiaľ spadajú do kompetencie vlády, rezolúcie zákonodarných sborov týkajúcich sa legislatívnych osnov mimo vecí personálnych, sledovanie jednaní na Sne-me a účasť pri pojednávaníach o osnovách*“. Spracované podľa prílohy č. 1 obežníka vlády z 1. apríla 1939 č. 3083/39 preds. In SNA, f. SSR, kr. 226.

procesu prípravy všeobecne záväzných právnych predpisov najvyššej a vyššej právnej sily vrátane vykonávaných právnych predpisov.

Pokyny kreovali zjednotený postup výhradne na úrovni výkonných orgánov štátnej moci (eventuálne v kooperácii aj so zákonodarnou zložkou moci vo vzťahu k návrhom ústavných zákonov, zákonov a opatrení Stáleho výboru) pri príprave konečných návrhov právnych noriem a z tohto dôvodu nás zaujímal z formálnej stránky tento postup, ktorý obsahol aj prípravu návrhov vládnych nariadení bez rozdielu ich právnej sily určených pre prerokovanie a schválenie v pléne ministerskej rady. Ak ide o vládne nariadenia s mocou zákona, tie sa podobne podriadili formalizovanému postupu prípravy ich návrhov podľa uvedených pokynov a samotný proces ich prerokovania a schvaľovania vo vláde podliehal procesnej norme rokovacieho poriadku vlády Slovenskej republiky.¹³

Iniciačnú príslušnosť podania príslušných návrhov všeobecne záväzných právnych predpisov, ak bolo vecne príslušných viac ministerstiev, určoval § 2 pokynov: predovšetkým bolo príslušné pripraviť návrh vecne príslušné ministerstvo; ak ich bolo viac, vyžadovala sa najprv dohoda medzi nimi, kto z nich návrh pripraví (dohoda mohla znieť, že spoločný návrh pripraví i viaceré ministerstvá). Ak by k dohode nedošlo, rozhodnúť podľa § 2 ods. 4 mala vláda.

Po vypracovaní návrhu nastávala podľa II. časti pokynov ďalšia určujúca fáza legislatívneho procesu, v ktorej sa návrh rozoslal do medzirezortného pripomienkového konania. Príslušné ministerstvo však najprv eventuálne mohlo prerokovať podľa § 3 pokynov návrh právnej normy s vecne príslušnými ministerstvami s cieľom zistiť ich prípadné námietky a návrhy. § 3 ods. 2 určoval povinnosť zaslať návrh ministerstvu financií, pokiaľ právna norma mala mať finančný dôsledok, čo sa, pochopiteľne, dotýkalo relevantnej väčšiny z nich.

Medzirezortné konanie, upravené v 2. oddiele II. časti pokynov, poskytlo možnosť „*nežli osnova bude predložená predsedníctvu ministerskej rady pro ministerskou radou... k rozhodnutí..., aby jak jen možno veškeré – zvláště věcné – připomínky k osnově (§ 9) byly uplatněny, resp. zjištěny a odklizeny*“. Podľa § 5 pokynov príslušné ministerstvo rozoslalo návrh ako predbežný prípadne i všetkým ministerstvám so žiadosťou v sprievodnom liste, aby sa k návrhu vyjadrili v stanovenej lehote, a upovedomilo tiež vládu (resp. ÚPV). Po tomto konaní pripravilo rezortné ministerstvo prepracovaný návrh, ktorý sa podľa § 6 pokynov mohol opätovne zaslať na ďalšie pripomienkové konanie. V sprievodnom liste muselo rezortné ministerstvo uviesť posledný stav veci a osobitne uviesť, či sa do nového návrhu prijali alebo odmietli konkrétne alebo len všeobecné pripomienky a námietky, prípadne z akých dôvodov im nemožno vyhovieť. § 8 pokynov umožňoval podať prepracovaný návrh na rokovanie a schválenie vlády aj bez nasledovného pripomienkového konania, ak podľa okolností, najmä ak pripomienky neboli zásadnejšieho charakteru, toto konanie nebolo nevyhnutné. V medzirezortnom konaní príslušné rezortné ministerstvo muselo do-

¹³ Jeho konečné znenie pozri napr. SNA, f. ÚPV, kr. 246.

držať zásadu nerozpornosti návrhu, ktorý sa mal podľa § 9 pripraviť tak, aby sa všetky pripomienky vyriešili dohodou.¹⁴

Konanie pred vládou pokyny upravili v 3. oddiele. V § 10 sa stanovala povinnosť predložiť po skončení medzirezortného konania príslušnému rezortnému ministerstvu spripomienkovaný návrh vláde a všetkým ministerstvám spolu so sprievodným listom („doprovodní zpráva“, resp. „doprovodní – předkládací dopis“), v ktorom ministerstvo opisalo posledný stav predloženého návrhu a osobitne sa vyjadrilo k pripomienkovému konaniu: do akej miery a aké pripomienky a námietky nebolo možné akceptovať alebo odstrániť a aké sú odchyľujúce sa stanoviská jednotlivých rezortov. V tomto liste bolo potrebné tiež uviesť pre vládu predkladajúcej predmetný návrh ústavného zákona alebo zákona, ktorej snemovni a výborom je potrebné návrh predložiť, v akej lehote a doplniť aj iné okolnosti potrebné pre následný zákonodarný proces v parlamente.

§ 12 pokynov stanovil povinnosť rezortného ministerstva predložiť posledný návrh právneho predpisu na rokovanie vlády a rozoslať jeho poslednú verziu v príslušnom počte (stanovenom podľa § 40 ods. 2 pokynov) vláde (resp. ÚPV), a to v lehote určenej podľa § 9 rokovacieho poriadku vlády – t. j. minimálne sedem dní (začiatok lehoty pokyny určili v § 13 odo dňa, keď návrh prijalo ÚPV). V rámci 7-dňovej lehoty bolo možné ešte vykonať posledné zmeny a zapracovať pripomienky, ktoré ani pri náležitej starostlivosti nebolo možné v medzirezortnom konaní odstrániť a vyriešiť alebo ktoré vznikli po zásadnej zmene stavu vecí. Ku skráteniu lehoty mohlo pristúpiť rezortné ministerstvo a vláda výnimočne v urgentných prípadoch, spravidla vtedy, ak po medzirezortnom konaní bolo zrejmé, že neboli zistené žiadne zásadné pripomienky. K upusteniu od medzirezortného konania mohlo dôjsť v zásade podľa § 16, ak išlo o naliehavú alebo jednoduchú právnu úpravu, „*zvláště jestliže se vši pravděpodobností nelze očekávatí vážných připomínek k osnově. V takových případech jest při předkládání osnovy pro ministerskou radu požádati ostatní ministerstva o vyjádření.*“

IV. oddiel pokynov určil a obsahol všeobecné ustanovenia o medzirezortnom konaní a o konaní pred vládou. Rezortné ministerstvo pripravujúce návrh právnej normy muselo požiadať o predbežný súhlas podľa § 19 vládu pre prvé rozoslanie návrhu do medzirezortného konania. Ak sa upustilo od medzirezortného konania, potom súhlas na predloženie návrhu vláde dával ÚPV. V záujme uľahčenie štúdia zmien v predkladaných návrhoch pokyny vyjadrili v § 20 požiadavku, aby sa tieto zmeny zaznamenávali prehľadne a vhodnou formou, prípadne aby sa vyhotovila ich sumarizácia a vysvetlivky v sprievodnom liste. § 21 určil iba orientačne lehoty na vyjadrenie v medzirezortnom konaní, ktoré nemajú byť príliš krátke, zato však primerané vo vzťahu k obsahu, rozsahu a zložitosti navrhovanej úpravy. Obsah vyjadrení do-

¹⁴ „§ 9 Připomínky, t.j. vyjádření ministerstev, jichž předmětem jsou námítky, návrhy na změnu, podněty, doporučení a pod. k osnově, jest vždy – nebyly-li jinak odklizeny – jak jen možno vyříditi dohodou dotčených ministerstev, aby osnova byla jako meziministersky co možno nesporná připravena k předložení pro ministerskou radou (§ 10 ods. 1, § 12).“

žiadaných ministerstiev, prípadne ďalších štátnych orgánov sa mal podľa § 24 štylizovať stručne a ich pripomienky sa mali formulovať tak, aby z nich bolo možné určiť stanovisko pripomienkujúceho ministerstva, resp. štátneho orgánu a bolo možné navrhnúť aj priamo zmenu normatívneho textu. Všeobecné pripomienky sa mali uviesť pred konkrétnymi a zásadné pripomienky sa za také mali vo vyjadrení označiť. Pokiaľ ministerstvo pripomienkovalo návrh opätovne, vo vyjadrení uviedlo prípadné odchýlky od svojich pôvodných protinávrhov, pripomienok a stanovísk.

Pokyny stanovilo v § 25 všeobecné zásady prejednávania pripomienok v medzirezortnom konaní. Predovšetkým sa v ňom malo konať osobne a ústne (prípadne aj telefonicky), dávajúc z hľadiska hospodárnosti prednosť pred konaním písomným. Ak sa pripomienkovalo písomne, mali sa tieto pripomienky zasielať aj ostatným, nezainteresovaným ministerstvám a štátnym orgánom. Rezortné ministerstvo malo iniciovať predovšetkým konanie o dohodu s ostatnými namietajúcimi rezortmi, ale v tomto smere pokyny umožňovali vyvinúť túto aktivitu každému subjektu zúčastnenému na medzirezortnom konaní. Pripomienkové konanie viedli určení referenti (uvedení vo všetkej korešpondencii a predložených návrhoch a stanoviskách¹⁵) predkladajúceho ministerstva a pokiaľ neboli schopní dohody s pripomienkujúcimi ministerstvami (štátnymi orgánmi), potom sa vec predložila na rokovanie ich ministrom (nadriadeným) s prosbou o osobné prerokovanie. V prospech rezortného ministerstva pripravujúceho návrh pokyny umožnili, aby prípadne povolali poradné a iné odborné a záujmové inštitúcie, ktoré sa vyjadrili (osobne alebo písomne) k obsahu návrhu právnej normy s možnosťou predložiť odborný posudok alebo osobné vyjadrenie k predloženej veci a navrhovanému normatívnemu textu. Uvedené stretnutie sa mohlo konať aj za účasti zástupcov ďalších rezortných ministerstiev a pod.

Prípady naliehavých alebo termínovaných návrhov právnych noriem sa upravili v § 31, podľa ktorého sa postupovalo tak, aby sa eventúálne prekážky mohli rýchlo odstrániť alebo vybaviť. Skrátené lehoty predpis ani neurčil, a tým sa zaručila dostatočná, osobitne časová flexibilita pre predkladateľa alebo oponentov predkladaných návrhov. Pre zasielanie takýchto návrhov sa na obaloch alebo sprievodných listoch vyznačila ich priorita marginálnou poznámkou: „*pilné*“, „*veľmi nutné*“ alebo „*pro najbližší ministerskou radu*“. V zrýchlenom legislatívnom konaní príslušné ministerstvo mohlo vykonať aj ďalšie vhodné opatrenia, aby sa pri manipulácii s návrhom, doručovaní a spracovaní postupovalo s potrebným urýchlením. Pre všetky návrhy platila zásada zachovania ich dôverného rázu v celom prípravnom konaní a špeciál-

¹⁵ „§ 55 Osnovám a ministerským vyhláškam, zejména vládním návrhům [§ 50, § 40, odst. 2, písm. a), b) d)] a vyhotovením jednak osnov vládních nařízení a vládních vyhlášek jednak ministerských vyhlášek, pokud mají býti podkladem tisku ve Sbírce zákonů a nařízení [§ 40, odst. 2, písm. c) a d), odst. 3], dlužno věnovati náležitou péči též v tom směru, aby byly zřetelná, čitelná a jak jen možno nejen bez všelikých poklesků proti ustanovením první části oddílu VI. „Směrnice pro jednotnou legislativní techniku“ o citacích jednotlivých norem, o vyznačování článků, paragrafů, odstavců, bodů a pod., nýbrž i prosta různých škrťů, vsuvek a jiných oprav přehlednost rušících a po případě i nesprávně provedených nebo vynechávek, chyb interpunkčních nebo následkem přepsání, vadného uvádění dat citovaných norem, jmen, míst a číslic atd.“

ne dôverné návrhy sa označovali buď za „dôverné“ alebo „prísne dôverné“, za ktoré sa pokladali taktiež všetky písomnosti k nim príslušné (správy, vyjadrenia a pod.) z titulu. Tajnosť obsahu návrhu určoval predkladateľ alebo samotná vláda, alebo ak išlo o významný štátny záujem, či existovala iná závažná príčina (§ 31 ods. 2).

Pokiaľ samotný navrhovateľ – rezortné ministerstvo v priebehu prípravného legislatívneho konania usúdilo, že návrh nemá ďalšieho opodstatnenia, prináležala mu povinnosť príslušný návrh odvolať písomnou formou listu, určeného všetkým ostatným ministerstvám a ÚPV.

Pokyny v III. časti (§ 38 – 39) normovali zjednodušený postup pri schvaľovaní ministerských vyhlášok. Tie po ich riadnom pripomienkovom konaní, v ktorom všetky zúčastnené subjekty a rezortné ministerstvá vyjadrili svoj pozitívny názor alebo voči nim nenamietali, resp. došlo k dohode na definitívnom obsahu vyhlášky, sa zasielali na zverejnenie v príslušnej zbierke právnych predpisov – t. j. Zbierka zákonov a na riadení alebo v Slovenskom zákonníku – priamo ÚPV, ktorý uvedenú publikačnú povinnosť mal na starosti.

IV. časť pokynov určovala počet originálnych vyhotovení pre jednotlivé návrhy všeobecných právnych noriem a subjekty ich prijímateľov. Pre medzirezortné pripomienkové konanie sa pre konkrétny subjekt zasielal návrh až v štyroch originálnych vyhotoveniach. Súčasťou návrhu sa museli stať aj sprievodné listy, prílohy a neskoršie vyjadrenia (listy) iných štátnych orgánov a rezortných ministerstiev.

Neoddeliteľnou súčasťou prípravného legislatívneho procesu sa pri vyhotovení návrhu právnej normy stala dôvodová správa k nej. Podľa § 44 ods. 1 sa mala stať dôvodová správa neoddeliteľnou súčasťou už prvého návrhu určeného do medzirezortného pripomienkového konania. Od jej vyhotovenia pre vládne nariadenia a vládne vyhlášky bolo možné podľa § 44 ods. 2 v mimoriadnom prípade aj upustiť, ak jeho obsah nebol natoľko komplikovaný aj pre toho, kto s jeho obsahom vôbec nebol oboznámený a samotný text vládneho nariadenia alebo vyhlášky neposkytoval žiadne pochybnosti, resp. sa jeho obsah a význam mohol vysvetliť v sprievodnom liste.¹⁶ V prípade, že návrh bol prepracovaný (aj vo väčšom rozsahu) a znovu zaslaný na pripomienkové konanie, ale zmeny v ňom sa nedotkli podstatného obsahu dôvodovej správy, postačovalo zaslať pôvodnú správu s vyznačením konkrétnych zmien a doplnkov. Podstatným obsahom dôvodovej správy sa stala v znení § 45 finančná časť správy, či navrhovaná úprava bude mať finančný vplyv a dosah na štátny rozpočet, či si bude vyžadovať vyššie finančné náklady a ak áno, či tieto náklady budú značné a ako budú hrazené. Pokyny zaviazali predkladateľa v § 45 ods. 2 presne špecifikovať tieto náklady na základe výpočtov a dát uvedených v dôvodovej správe a pokiaľ ich nebolo možné vyčíslit, potom bolo vhodné, „nutno je alespoň co nejspolehlivejši odhadnouti“. Súčasne bolo vhodné, aby sa dôvodová správa zmienila o tom, či prí-

¹⁶ „§ 44 ods. 2 U osnov vl. nařízení a vládních vyhlášek lze zcela mimořádně upustiti od připojené důvodové zprávy, jestliže vlastní text osnovy ku př. ani pro toho, kdo s příslušnou materii není blíže obeznámen, nevyžaduje vůbec žádného vysvětlení, pokud jde o význam, dosah, intence jednotlivých ustanovení a pod, nebo jestliže potřebná vysvětlení byla výjimečně pojata do průvodního dopisu k osnově.“

padne navrhovaná úprava povedie k priaznivému finančnému (hospodárskemu) výsledku pre štát alebo verejný sektor (§ 45 ods. 3), prípadne aké položky zo štátneho rozpočtu budú dotknuté (zmenšené alebo zväčšené) predloženým návrhom (§ 45 ods. 4).

Formálnu úpravu obsiahli VI. a VII. časť pokynov, v ktorých sa subjekty predkladateľa – rezortného ministerstva (alebo ministerstiev) upozornili na to, aby vyznačovali na návrhu jeho názov a číslo konania a pokiaľ išlo o návrhy zákonov a opatrení Stáleho výboru, takéto návrhy mali byť označené ako „vládni návrh“. Dátum schválenia návrhu sa zhodoval s dňom, keď ho schválila vláda (§ 51). Za faktickú, formálnu a tlačovú bezchybnosť návrhu ručil(i) príslušný(i) referent(i), ktorý(i) bol(i) za návrh zodpovedný(i) (§ 56). Vládne návrhy formálne podpisovali potom podľa § 52 určení členovia vlády: predseda a ministri, ktorých rezorty návrh predložili.

VIII. časť pokynov určovala rámcový postup pre parlamentné prerokovanie legislatívnych návrhov. Ako uvádzal § 60, po schválení návrhu zákona alebo opatrenia Stáleho výboru vládou (postup jeho schválenia v pléne vlády určoval jej rokovací poriadok) malo príslušné ministerstvo, od ktorého návrh pochádzal, povinnosť, aby po dohode s ÚPV zaslal bez prieťahov včas pred rozoslaním do zákonodarného zboru návrh tlačovému oddeleniu ÚPV pre informovanie verejnosti v obvyklej tlači. Účasť vlády na prerokovaní návrhu v zákonodarnom zbore a jeho orgánoch zabezpečovalo rovnako rezortné ministerstvo, ktoré návrh rozoslalo, a podobne s ním spolupracovali najmä ostatné ministerstvá, do ktorých odboru predkladaný návrh spadal (§ 61 – 62), pričom všetky vládne orgány mali postupovať vždy spoločne (§ 64) a ich referenti mali dbať pokynov svojich ministrov (§ 65). Pri poslaneckých návrhoch alebo návrhoch iných členov zákonodarného zboru sa malo prihliadnuť z vecnej stránky na zásadu politickej príslušnosti/primeranosti („oportunity“, § 66¹⁷). Počas predjednávania návrhu v zákonodarnom zbore mohol byť tento pozmenený a samotnú iniciatívu mali vedúce a iné zúčastnené ministerstvá (§ 67). Ak by išlo o pozmeňujúci návrh, predložený týmito ministerstvami, závažnej obsahovej povahy, pri ktorej nebolo možné očakávať súhlas vlády, potom bolo náležité, aby o zmenách v návrhu rokovala vláda a schválila ich (§ 69). Na podnety členov zákonodarného zboru mali povinnosť odpovedať („zaujať stanovisko“) a dohodnúť sa na predložených zmenách alebo pripomienkach zástupcovia vlády: vedúceho a zúčastnených rezortných ministerstiev. Pokiaľ by toto stanovisko predstavovalo obsahovo takú závažnú zmenu voči pôvodnému návrhu, že by nebolo možné očakávať súhlasné stanovisko vlády, potom podľa § 71 malo možnosť vedúce ministerstvo po dohode so zúčastnenými ministerstvami povinnosť predložiť správu vláde a požiadať ju o súhlas alebo stanovisko. Rovnako sa malo postupovať, ak by navrhovaná zmena bola neprijateľná pre štátnu správu. Prípustné a vhodné boli zmeny, na ktoré podľa § 73 sa vopred vláda vo svojom zmocnení dohodla, napr. vo vzťahu k vecným pripomienkam, ktoré nestih-

¹⁷ Podporovať schválenie len tých, ktoré podali poslanci koalície.

la už prerokovať. Pre zainteresované ministerstvá bolo záväzné uznesenie vlády, ktorým dala vopred súhlas k tzv. iniciatívne návrhu na zmenu vládneho návrhu.

Čo sa týka iniciatívnych, najmä poslaneckých návrhov, tie upravili pokyny § 78 – 80. Vláda mala predovšetkým zaujať stanovisko k týmto návrhom, a to cestou stanoviska ministerstva, do ktorého pôsobnosti návrh spadal, resp. dohodou s uvedeným rezortným ministerstvom a ostatnými vecne príslušnými ministerstvami, ale až vtedy, keď bolo zrejmé, že návrh pôjde na rokovanie poslaneckých výborov. Príslušné vládne orgány sa obligatórne vyjadrovali tiež k finančnej stránke návrhu a negatívnym vplyvom na štátny rozpočet. Ak to bolo potrebné, mohlo si vedúce ministerstvo vyžiadať stanovisko vlády k týmto návrhom. Inak sa mali obdobne použiť ustanovenia pokynov určené pre prerokovanie vládnych návrhov pred zákonodarným zborom.

2. Smernice pre jednotnú legislatívnu techniku

Na pokyny nadväzujúca, resp. vecne súvisiaca legislatívno-technická norma smerníc pre jednotnú legislatívnu techniku (ďalej len „smernice“, ich pôvodné znenie bolo schválené vládou v roku 1923¹⁸) bola novelizovaná uznesením vlády z 24. februára 1933, č. 3025/33 m. r.¹⁹ Smernice určovali formálnu a technickú stránku spracovania kvalitného a zákonného návrhu príslušnej právnej normy. Z ich obsahu sumarizujúco predkladáme tie náležitosti, ktoré sa týkajú samotných návrhov zákonov a vládnych nariadení, ktoré:

- a) mali byť štylizované čo najzrozumiteľnejšie a pokiaľ možno stručne pri dodržaní správneho jazykového právneho úzu tej doby, najmä sa vyhýbať cudzojazyčným výrazom (§ 1);
- b) mali upravovať veci totožnej povahy, čiže nie rôznorodých záležitostí (§ 3);
- c) ich spätná účinnosť sa mohla prijať len výnimočne a na základe závažných dôvodov (§ 5);
- d) zachovanie primeranej legisvakačnej lehoty od platnosti po účinnosť právnej normy, rovnako sa vyhýbať rôznym počiatkom účinnosti jednotlivých ustanovení v jednej právnej norme (§ 6);
- e) vyhýbať sa temporálnym právnym normám, pokiaľ to nie je nevyhnutné a dodržiavať tak pravidlo všeobecnej a časovo neohraničenej úpravy právnej normy (§ 7);
- f) citácie a odvolávky na existujúce právne normy používať len v nevyhnutnej miere a dbať na to, aby nevznikli pochybnosti o tom, či sa nariadenie nestáva súčasťou zákona (§ 8);

¹⁸ Schválené uznesením vlády (Pres. min. rady) a publikované v intimáte vlády 28. apríla 1923, č. 9680/23 m. r.). NA Praha, f. Ministerstva unifikácií, kr. 6.

¹⁹ NA Praha, f. Ministerstva unifikácií, kr. 6.

- g) určili rámcový obsah všeobecných zmocňovacích doložiek, t. j. všeobecných zmocnení bez vytýčenia zásadných smerníc úpravy, ktoré sa zverili nariaďovacej moci vlády a jej podriadeným orgánom, a mali byť navrhované v zákonoch len v nevyhnutných prípadoch (§ 10);
- h) vykonávajúce právne predpisy vládnej a výkonnej moci sa mali z titulu prehľadnosti vydávať s uceleným obsahom v jednom vládnom nariadení. Ak zo závažných dôvodov bolo nutné vydať viacero vykonávajúcich vládnych nariadení, tie mali byť zreteľne odlišené a ich vzájomná súvislosť mala byť medzi nimi označená (§ 13).

Smernice upravili v § 20 vykonávajúcu doložku právnej normy vo vzťahu k osobe zodpovedného člena vlády (ministra alebo aj viacerých ministrov) podľa ustanovenia § 50 a 51 úst. list. V § 21 potom určili vykonávajúcu doložku zákona vo vzťahu k formálnemu vykonávajúcemu prameňu (obvykle obyčajného vládneho nariadenia) a stanovili požiadavku, aby doložka o vykonaní vládneho nariadenia bola spravidla zhodná s doložkou k prevedeniu zákona, ktorý vládne nariadenie vykonalo.

Zo zásadnejšieho obsahu smernice určili ďalej členenia právnych noriem, ich citáciu normu, značky pre úradné zbierky zákonov a nariadení, pravidlá pre rozšírenie platnosti niekdajších rakúsko-uhorských právnych noriem, pre zmenu, doplnenie a zrušenie právnych noriem (zrušujúce a doplňujúce doložky, doložky o zachovaní účinnosti právnej normy), normy určujúce republikáciu novelizovaných právnych predpisov. Obsiahli aj všeobecné pravidlá pre obsah dôvodových správ (oddiel X), z ktorých možno zdôrazniť pravidlo, aby dôvodové správy neobsiahli veci normatívneho charakteru, prípadne aby nevyplňovali medzery v právnych normách a, naopak, aby normatívny obsah sa uvádzal priamo v návrhoch (osnovách) právnych noriem (§ 43).

Demonštrácia sily totalitnej moci na príklade trestného činu hanobenia spojeneckého štátu (1948 – 1960)¹

Demonstration of the Power of Totalitarian Regime on the Example of the Crime of Defamation of an Allied State (1948 – 1960)

Prof. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD.²

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra dejín práva

Abstrakt: Príspevok analyzuje trestný čin hanobenia spojeneckého štátu – ako jeden z trestných činov signifikantných pre obdobie ľudovej demokracie v Československu (1948 – 1960). Všíma si jeho normatívnu úpravu v zákone na ochranu ľudovodemokratickej republiky z roku 1948 a v Trestnom zákone z roku 1950 a jej reflexiu v súdnej praxi daného obdobia dokresľujúcu atmosféru strachu, upodozrievania, udavačstva a zásahov do základných ľudských práv.

Abstract: The contribution discusses the crime of defamation of an allied state – as one of the crimes significant for the period of people's democracy in Czechoslovakia (1948 – 1960). He notes its normative regulation in the Law for the Protection of the People's Democratic Republic from 1948 and the Criminal Code from 1950 and its reflection in the judicial practice of the given period, illustrating the atmosphere of fear, suspicion, denunciation and interference with basic human rights.

Kľúčové slová: Československo, ľudová demokracia, socializmus, spojenecký štát, trestný čin hanobenia spojeneckého štátu.

Keywords: Czechoslovakia, People's democracy, Socialism, Allied state, Crime of defamation of an allied state.

Úvod

Nastupujúci totalitný režim po uchopení politickej moci v štáte komunistami vo februári 1948 mal eminentný záujem nielen na vlastnej ochrane, ale aj na ochrane

¹ Príspevok je výstupom grantového projektu APVV-22-0079 Premeny právnej vedy – historické a súčasné podoby právnej vedy a vedeckosti práva.

² E-mail: miriam.laclavikova@truni.sk

záujmov štátu/štátov označených za jeho spojenca/spojencov. Rozdelenie sfér vplyvu akceptované vtedajšími veľmocami v mierových rokovaníach načrtlo rozdelenie Európy na nasledujúce desaťročia. Československo (v duchu uzavretej Zmluvy o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci medzi ČSR a ZSSR z roku 1943³ a pod vplyvom záverov moskovských rokovaní) už v Košickom vládnom programe (5. apríl 1945, ďalej len „KVP“) predstavilo nový pohľad na spojenca/spojenecký štát. Možno to dokumentovať priamo na sentenciách z tohto dokumentu a prívlastkoch používaných vo vzťahu k Sovietskemu zväzu,⁴ ako napr. „*díky našemu veľkému spojenci, Sovetskému svazu*“ (čl. I KVP), „*Vyjadrujúc neskonalou vděčnosť českého a slovenského národa k Sovetskému svazu, bude vláda pokládat za neochvějnou vůdčí linii československé zahraniční politiky nejtěsnější spojení s vítěznou slovanskou velmocí na východě*“ (čl. IV KVP). Absolutne budúce kultúrne a ideové prepojenie priamo poukazuje až na servilný pomer: „*Zcela nově bude vybudován i v kulturním ohledu náš poměr k největšímu našemu spojenci – SSSR. K tomuto cíli nejen bude z našich učebnic a pomůcek odstraněno vše, co tam bylo antisovětského, mládež bude i náležitě poučována o SSSR. Ruský jazyk bude proto v novém učebním plánu z cizích jazyků na prvním místě. A bude postaráno i o to, aby naše mládež nabyla potřebných vědomostí o vzniku, zřízení, vývoji, ekonomii a kultuře SSSR. Na univerzitách k tomu účelu budou zřízeny i nové stolice: dějin SSSR, ekonomiky SSSR a práva SSSR.*“⁵

³ Táto zmluva zakotvila aj možnosti širšej vzájomnej pomoci a spolupráce po vojne, osobitne hospodárskej pomoci a spolupráce. Dobovú právnu analýzu zmluvy podáva KRNO, D. M. Československo-sovietska zmluva o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci z 12. decembra 1943 – záruka našej slobody. *Právnické štúdie*. 1953, roč. 1, č. 4, s. 5 – 49.

O charaktere spojenectva sa v ňom dočítame: „*Sovietsky zväz uzatvára zmluvy vždy rovnoprávne, nežiada ale ani nepovoľuje výsady. Sovietsky zväz uzatvára svoje zmluvy vždy úprimne, v záujme prehĺbenia medzinárodnej spolupráce, bez ohľadu na hospodársko - spoločenské zriadenie štátu, ktoré reprezentuje tá či oná vláda — zmluvný partner. To vysvetľuje, prečo zmluvy uzavreté buržoáznymi politikmi — v našom prípade Dr. Benešom a londýnskou vládou — môžu veľmi dobre slúžiť ako pevný základ skutočne úprimnej spolupráce a bratstva i vtedy, keď ľud štátu, svojho času reprezentovaného buržoáznymi politikmi, vezme riade nie svojich vecí do vlastných rúk. Sovietsky zväz uzatvára zmluvy vždy len ako nástroje mieru medzi štátmi a národmi. Preto sú zmluvy SSSR vždy pevným základom spolupráce a priateľstva, ak ich zmluvný partner Sovietskeho zväzu chce ako taký základ uznávať a používať. Sovietsky zväz uzatvára zmluvy o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci na dlhú dobu, s ďalekou perspektívou. Pre to, ak to aj zmluvný partner úprimne chce, tvoria tieto zmluvy vždy spoľahlivé východisko pre trvalé upevňovanie vzájomných vzťahov medzi zmluvnými stranami, pre spoľahlivé zabezpečovanie mieru na svete.*“ Tamže, s. 43.

⁴ Spojenecký zväzok sa mal nadviazať aj s Poľskom, Juhosláviou, Bulharskom. Základná orientácia československej zahraničnej politiky mala byť orientovaná na Sovietsky zväz a ovládaná „*duchom slovanského priateľství*“. Túto hlavnú orientáciu mala vláda postaviť „*na širší základ všeobecných priateľských vzťahů k demokratickým západním mocnostem a ke všem demokratickým státům, stojícím v protinacistické frontě spojených národů*“. *Košický vládný program (čl. IV). Program novej československej vlády Národného frontu Čechov a Slovákov* [online]. [cit. 2024-03g-01]. Dostupné na: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/kosicky-vladni-program-5-4-19o5/>

⁵ *Košický vládný program (čl. XV). Program novej československej vlády Národného frontu Čechov a Slovákov* [online]. [cit. 2024-03-01]. Dostupné na: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/kosicky-vladni-program-5-4-19o5/>

Nasledovali propagandistické články, obrázkové brožúry o bratstve a vzájomnej pomoci, a to nielen vo vojenskej oblasti (napr. *Bratrství v boji a míru*, brožúra vydaná Ministerstvom informácií v roku 1945), letáky, plagáty, ktoré postupne začala dopĺňať článkami, štúdiami, komentármi, prekladmi aj nová (právna) veda zdôvodňujúca pozíciu ZSSR vo vzťahu k ČSR (a neskôr zdôrazňujúca pozíciu všetkých štátov socialistického bloku). Pomerne masívne a militantné presadzovanie sovietskeho vplyvu a výsadnej sovietskej spojeneckej pozície malo zásadný dosah na spoločnosť obdobia 50. rokov a stalo sa tiež prostriedkom nátlaku, zastrašovania, perzekúcií a šikany vo vzťahu k nositeľom iných názorov. Posilnenie tejto pozície bolo zabezpečené aj prostriedkami trestného práva. V tejto štúdii sa pokúsime predstaviť normatívnu bázu trestnoprávnej ochrany spojenca analýzou trestného činu hanobenia spojeneckého štátu v zákone na ochranu ľudovodemokratickej republiky (1948), v Trestnom zákone (1950) a ich reflexiu v súdnej praxi. Išlo o výnimočný a s totalitnou mocou spojený trestný čin? Mal tento trestný čin širší dosah na spoločnosť v 50. rokoch 20. storočia v Československu? Prepájal sa na propagandistickú kampaň, ktorá mala presvedčiť „nerozhodnutých“ o jedinom a najlepšom spojencovi?

1. Trestný čin hanobenia spojeneckého štátu, jeho normatívne ukotvenie a reflexia v súdnej praxi v období ľudovej demokracie

Jedným z prvých zákonov predznamenantých zásadnú zmenu trestnoprávnej politiky štátu bol zákon na ochranu ľudovodemokratickej republiky č. 231/1948 Zb. (ďalej len „ZoLDR“). Ochranu spojenca (napájanú najmä na ZSSR a postupne aj na krajiny socialistického bloku) jeho záujmov priamo zakotvuje v ustanovení § 6 (skutková podstata Vyzvedačstva proti spojencovi), § 10 (skutková podstata Vojnového záškodníctva) a § 12 (skutková podstata Nedovoleného spravodajstva). Signifikantným pre tieto ustanovenia bolo, že ochranu záujmov spojenca postavili na rovnakú úroveň ako ochranu záujmov republiky. V tomto trende pokračoval aj Trestný zákon č. 86/1950 Zb. (ďalej len „TZ z roku 1950“), ktorý zrušil a aj nahradil ZoLDR.⁷

⁶ Definovanie spojenca upresnila dôvodová správa k ZoLDR: „*Spojenským státem bude rozuměti stát, s nímž má Československá republika smlouvu takového druhu, jako je na příklad smlouva se Svazem sovětských socialistických republik z 12. prosince 1943 (č. 11/1946 Sb.), smlouva s Federativní lidovou republikou Jugoslávií (č. 68/1946 Sb.), smlouva s republikou Polskou (č. 154/1947 Sb.) a s Bulharskem.*“ Dôvodová správa je citovaná podľa *Národní shromáždění republiky Československé 1948. I. volební období. 1. Zasedání. Tisk 94. Vládní návrh. Zákon ze dne... 1948 na ochranu lidové demokratické republiky. Důvodová zpráva k § 39, po zmenách § 42 (Hanobení spojeneckého státu)* [online]. [cit. 2024-05-03]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0094_03.htm Ako uvidíme v ďalších výkladoch, táto definícia spojenca sa následne v súdnej praxi a právnej vede rozšírila „na všetky krajiny budujúce socializmus“.

⁷ Trestný zákon č. 86/1950 Zb. ochranu spojenca a jeho záujmov zakotvil v ustanovení § 87 – Vyzvedačstvo, v ustanovení § 99 a 100 – Vojnové škodcovstvo, v ustanovení § 267 – Nenastúpenie do služby v brannej moci, v ktorých bola ochrana záujmov spojenca tiež postavená na úroveň záujmov republiky.

Nami sledovaná skutková podstata prečinu hanobenia spojeneckého štátu bola zakotvená v § 42 štvrtej hlavy ZoLDR (Trestné činy proti medzinárodným vzťahom). Podľa tohto ustanovenia ten, kto „*verejne alebo pred viac ľuďmi hanobí spojenecký štát, jeho hlavu alebo iného jeho predstaviteľa alebo jeho zástupcu, uznaného vládou republiky, potupí meno alebo symbol spojeneckého štátu, najmä jeho znak, vlajku, farby alebo štátnu hymnu, alebo zničí, poškodí alebo odstráni symbol spojeneckého štátu, najmä jeho znak, vlajku alebo farby, alebo vyobrazenie hlavy spojeneckého štátu alebo iného jeho predstaviteľa s úmyslom prejavíť opovrhnutie spojeneckému štátu, alebo nepriateľské zmýšľanie o ňom, potresce sa pre prečin tuhým väzením od troch mesiacov do dvoch rokov*“.⁸ V danej formulácii sa skutková podstata trestného činu hanobenia spojeneckého štátu s dvoma zmenami (týkali sa vypustenia slov „alebo pred viac ľuďmi“, ktoré sa v podstate kryli s neskorším výkladom slova „verejne“ a vypustenia prívlastku „štátnu“ hymnu) stala súčasťou aj nového TZ z roku 1950.⁹ V TZ z roku 1950 sa zmenilo aj zaradenie trestného činu hanobenia spojeneckého štátu (dostalo do prvej hlavy – Trestné činy proti republike, piateho dielu zameraného na trestné činy obzvlášť ohrozujúce poriadok vo verejných veciach). Nešlo už o prečin, ale o trestný čin.¹⁰

Formulácia skutkovej podstaty hanobenia spojeneckého štátu (§ 42 ZoLDR) a aj sankcie v nej obsiahnuté boli pendantom ustanovenia § 4 ZoLDR, ktorý zakotvil priestupok hanobenia republiky a v kvalifikovanej skutkovej podstate prečin hanobenia republiky, ak bol daný skutok spáchaný verejne alebo pred viac ľuďmi.¹¹ Pri analýze uvedených trestných činov si možno všimnúť v podstate rovnakú pozíciu a rovnakú politickú požiadavku ochrany vlastných záujmov republiky s ochranou záujmov spojenca, dokonca aj pred jeho hanobením. Priamo na to upozorňuje aj dô-

⁸ V zmysle § 65 ZoLDR bol trestným aj pokus prečinu.

⁹ § 125 zákona č. 86/1950 Zb., Trestný zákon. *Hanobenie spojeneckého štátu.*

Kto verejne

a) *hanobí spojenecký štát, jeho hlavu, iného jeho predstaviteľa alebo jeho zástupcu uznaného vládou republiky,*

b) *potupí meno alebo symbol spojeneckého štátu, najmä jeho znak, vlajku, farby alebo hymnu, alebo*

c) *v úmysle prejavíť nepriateľstvo alebo opovrhnutie k spojeneckému štátu zničí, poškodí alebo odstráni symbol spojeneckého štátu, najmä jeho znak, vlajku alebo farby, alebo zobrazenie hlavy spojeneckého štátu alebo iného jeho predstaviteľa, potresce sa odňatím slobody na tri mesiace až dva roky.*

¹⁰ Trestný zákon č. 86/1950 Zb. odstránil rozlišovanie trestných činov na zločiny, prečiny a priestupky a zaviedol nový termín „trestný čin“.

¹¹ § 4 ZoLDR – *Hanobenie republiky:*

(1) *Kto hanobí republiku, kto potupí meno alebo symbol republiky, najmä jej znak, vlajku, farby alebo štátnu hymnu, alebo kto zničí, poškodí alebo odstráni symbol republiky, najmä jej znak, vlajku alebo farby, alebo vyobrazenie prezidenta republiky alebo jeho námestníka s úmyslom prejavíť opovrhnutie republikou alebo nepriateľské zmýšľanie o nej, potresce sa pre priestupok väzením od osem dní do šesť mesiacov.*

(2) *Kto verejne alebo pred viac ľuďmi spácha čin, uvedený v odseku 1, potresce sa pre prečin tuhým väzením od 3 mesiacov do 2 rokov.*

vodová správa: „Skutková podstata je upravena obdobne jako při hanobení republiky (§ 4).“¹² Rovnako sa k ochrane spojenca pred hanobením postavil aj TZ z roku 1950, ktorý zaradil trestný čin hanobenia spojeneckého štátu (§ 125) hneď za trestný čin hanobenia republiky (§ 124).

Objektom prečinu hanobenia spojeneckého štátu a priestupku/prečinu hanobenia republiky v zmysle úpravy ZoLDR a aj trestných činov hanobenia spojeneckého štátu a hanobenia republiky v zmysle úpravy TZ z roku 1950 boli na jednej strane republika, meno republiky, jej symboly (znak, vlajka, hymna, štátne farby) a aj vyobrazenie hlavy štátu a jeho námestníka (priestupok a prečin hanobenia republiky, v TZ z roku 1950 trestný čin hanobenia republiky) a na strane druhej obdobne spojenecký štát, meno spojeneckého štátu, jeho symboly, hlavu štátu alebo iného jeho predstaviteľa alebo jeho zástupcu uznaného vládou republiky¹³ (prečin hanobenia spojeneckého štátu v ZoLDR a trestný čin hanobenia spojeneckého štátu v TZ z roku 1950). V zmysle dôvodovej správy útok na česť spojeneckého štátu zahŕňal aj útok na „česť jeho hlavy alebo jiného jeho představitele nebo zástupce. Proto osnova stihá trestem i takové útoky.“¹⁴ Dôležitou sentenciou dôvodovej správy – aj vo vzťahu k jej zásadnejšej reflexii v súdnej praxi – je veta rozširujúca základné doslovné chápanie predstaviteľa spojeneckého štátu. Podľa dôvodovej správy totiž: „Představitelem spojeneckého státu může být i osoba, která nemá oficiální funkce, která však symbolisuje spojenecký stát nebo jeho národ.“¹⁵ Týmto spôsobom sa vytvorili a zabezpečili možnosti chápať ako predstaviteľov spojenca aj osoby už nežijúce, avšak chápané ako symboly režimu, napr. V. I. Lenina alebo J. V. Stalina.

Takto široko chápanú ochranu dokladá napr. rozhodnutie Krajského súdu v Jihlave zo 7. októbra 1949, č. To 237/49 uverejnené v Zbierke rozhodnutí československých súdov pod č. 197/1949, ktorého výrok priamo uvádza: „Hanobení V. I. Lenina je hanobením představitele spojeneckého státu ve smyslu § 42 zák. č. 231/1948 Sb.“¹⁶ V prejednávanej veci Okresný súd v Třešti uznal obžalovaného za vinného zo spáchania prečinu hanobenia spojeneckého štátu podľa § 42 ZoLDR pre hanlivý výrok o V. I. Leninovi prednesený verejne vo vestibule kina. Svoje rozhodnutie okresný súd

¹² Důvodová zpráva k § 39, po zmenách § 42 (Hanobení spojeneckého státu). Citované podľa *Národní shromáždění republiky Československé 1948. I. volební období. 1. Zasedání. Tisk 94. Vládní návrh. Zákon ze dne... 1948 na ochranu lidově demokratické republiky* [online]. [cit. 2024-03-06]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0094_03.htm

¹³ V danom možno badať tiež isté priblíženie k ochrane ústavných činiteľov republiky pred ich hanobením.

¹⁴ Důvodová zpráva k § 39, po zmenách § 42 (Hanobení spojeneckého státu). Citované podľa *Národní shromáždění republiky Československé 1948. I. volební období. 1. Zasedání. Tisk 94. Vládní návrh. Zákon ze dne... 1948 na ochranu lidově demokratické republiky* [online]. [cit. 2024-03-06]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0094_03.htm.

¹⁵ Tamže.

¹⁶ Rozhodnutie Krajského súdu v Jihlave zo 7. októbra 1949, č. To 237/49 (č. 197 Zbierky). Citované podľa: *Sbírka rozhodnutí československých soudů. Ročník 1949. Praha: Vydává Ministerstvo spravedlnosti Praha, s. 271 – 272.*

odôvodnil takto: „Výrok prednesený obžalovaným naplňuje podľa presvedčení súdu skutkovou podstatu hanobení spojeneckého štátu podľa § 42 zák. č. 231/1948 Sb. Je síce správne, že Lenin je již mrtev není tedy dnes přímým představitelem spojeneckého státu SSSR. Nemůže však být pochyby o tom, že se Lenin jak svou činností před revolucí 1917, tak i svou pozdější činností v SSSR stal nejen jako praktický politik, nýbrž i jako politický a národohospodářský theoretik tvůrcem, zakladatelem a představitelem spojeneckého státu SSSR a že tímto jeho představitelem zůstává i nadále. Je proto jeho hanobení útokem na osobu, která i dnes symbolisuje spojenecký stát SSSR. Jednání obžalovaného, jímž je hanoben představitel spojeneckého státu SSSR, je způsobilé ohrožení dobré vztahy republiky k tomuto spojeneckému státu. Že obžalovaný jednal v tomto úmyslu, o tom nemůže být pochyb vzhledem k jeho ostatním výrokům, že totiž ‚co je komunistické, toho že má všeho dost‘. Nemůže být pochyby o tom, že si obžalovaný byl vědom toho, že jeho výrok je hanobením představitele spojeneckého státu, a to již vzhledem k tomu, že si, jak doznal, byl vědom aspoň toho, že Lenin je zakladatelem socialismu v SSSR.‘ Krajský soud v Jihlavy odvolanie obžalovaného zamietol jako nedôvodné a rozhodnutie Okresného súdu v Třešti potvrdil. Krajský soud v odôvodnení svojho rozhodnutia len stroho uviedol: „Obžalovaný namítá, že Lenin není představitelem SSSR ve smyslu § 42 zák. č. 231/1948 Sb., poněvadž toto zákonné ustanovení má nepochybně na mysli jen žijící představitele spojeneckého státu, což jest zřejmé ze slov ‚spojenecký stát, jeho hlavu nebo jiného jeho představitele anebo jeho zástupce uznaného vládou republiky‘. Jeho námítka není však důvodná a stačí tu odkázat na správné odůvodnění rozsudku prvního soudu.“¹⁷

Uverejnenie predmetného rozhodnutia (v Zbierke rozhodnutí československých súdov z roku 1949) malo dôležité poslanie, na ktoré upozornila redakčná komisia zbierky v úvodnom predslve. Konštatovala, že výber rozhodnutí – osobitne súdov nižšieho stupňa – je cielený, má napomáhať plneniu politickej funkcie súdov, prispievať k zjednocovaniu súdnej praxe a upevňovaniu jej ľudovodemokratickej línie a prispievať k zvyšovaniu odbornej úrovne rozhodovania súdov. Zbierka rozhodnutí mala aj potenciál zvyšovať právne povedomie u neprávnikov, osobitne sudcov z ľudu, bezpečnostných orgánov, funkcionárov ROH a pod. V danom ohľade je potrebné zhodnotiť aj redakčný komentár¹⁸ pripojený k tomuto rozhodnutiu Krajského súdu v Jihlave: „Je v zájmu bezpečnosti republiky, aby nebyli ničím ohrožovány její dobré vztahy ke spojencům a aby se nedálo nic, co by mohlo u spojence vzbudit pochybnosti o opravdovosti přátelského, spojeneckého poměru republiky k němu. Proto zákon na ochranu lidově demokratické republiky stihá v § 42 činy, jimiž se spojeneckému státu projevuje opovržení nebo jimiž se projevuje nepřátelské smýšlení o něm. Prostředkem zneuctění spojeneckého státu může být i hanobení jeho hlavy nebo jiného jeho

¹⁷ Tamže.

¹⁸ Uverejňovanie redakčných komentárov bolo súčasťou nástupu ľudovodemokratického režimu a priamo súviselo s rozširujúcim materiálnym chápaním poslanca zbierky v nadväznosti na potrebu ideologického rámca radikálnej premeny spoločnosti a jej práva.

*představitele nebo zástupce, neboť útok na čest těchto osob se dotýká i cti spojeneckého státu. Představitelem spojeneckého státu může být i osoba, která v něm nemá oficiální funkci, avšak symbolizuje spojenecký stát. Podle uveřejněného rozhodnutí může být takovým představitelem i osoba, která již nežije. Není pochybnosti o tom, že osobnost V. I. Lenina, tvůrce SSSR, symbolizuje Svaz sovětských socialistických republik.*¹⁹ Aj z daného komentára redakcie zbierky (vydávanie zbierky patrilo pod gesciu ministerstva spravodlivosti) je zrejmy servilný vzťah suverénnej ČSR k spojencovi (ZSSR) a prienik tejto závislosti a podriadenosti podávaný ako nová politická úloha prináležiaca celému štátnemu aparátu a aj súdom, ktorých rozhodnutia tak strácali „apolitickosť“. Rozširovanie ochrany spojenca priamo nadväzovalo na budovanie kultu osobnosti a možno ho pozorovať aj pri prečine/trestnom čine hanobenia republiky (napr. snahy o budovanie kultu K. Gottwalda po jeho smrti).

K zásahu do chráneného objektu malo dôjsť verejne alebo pred viac ľuďmi (pri priestupku hanobenia republiky sa táto požiadavka nevyžadovala a aj neverejný čin sa trestal ako priestupok). V rámci výkladu pojmov ZoLDR v § 64 definoval pojem „verejně spáchanie skutku“ a aj spáchanie skutku „pred viac ľuďmi“. Čin bol vykonaný verejne, ak bol spáchaný „obsahom tlačiva alebo rozširovaného spisu, rozhlasom, filmom, na zhromaždení alebo pred zástupom alebo na miestach a v miestnostiach prístupných verejnosti bez obmedzenia“²⁰, ak mohol byť postrehnutý viacej ľuďmi“. Požiadavka, aby bol čin vykonaný pred viac ľuďmi, bola v zmysle daného ustanovenia naplnená, ak bol spáchaný aspoň pred dvoma ľuďmi.

Z hľadiska objektívnej stránky sa prečinu/trestného činu hanobenia spojeneckého štátu dopustil ten, kto verejne alebo pred viac ľuďmi:

¹⁹ Rozhodnutie Krajského súdu v Jihlave zo 7. októbra 1949, č. To 237/49 (č. 197 Zbierky). Komentár redakcie zbierky k rozhodnutiu. Citované podľa *Sbírka rozhodnutí československých soudů. Ročník 1949*. Praha: Vydává Ministerstvo spravedlnosti Praha, s. 272.

²⁰ K verejnému spáchaniu trestného činu existovala bohatá rozhodovacia činnosť súdov a v období 50. rokov 20. storočia bol vykladaný pomerne extenzívne. Verejným miestom bolo aj vlakové kupé (porovnaj rozhodnutie krajského súdu v Olomouci zo 4. novembra 1949, č. To IV 317/49 (č. 11 Zbierky): „Čin spáchaný v uzavřeném oddíle železničního vozu před dvěma osobami je spáchan veřejně ve smyslu § 64 odst. 1 zákona č. 231/1949 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky“ a týmto verejným miestom boli často pohostinstvá, krčmy, kiná a pod. Prednesenie hanlivých alebo štvavých výrokov na verejnosti alebo pred viacerými osobami narážalo v zmysle ustálenej rozhodovacej praxe súdov na verejný záujem a „verejný záujem vyžadoval vždy výkon trestu“. Verbálne trestné činy teda boli posudzované veľmi prísne. V zásade hlavným trestom pri prečinoch takto spáchaných nemohol byť peňažný trest a vždy sa vyžadoval výkon trestu [porovnaj napr. rozhodnutie Krajského súdu v Žiline z 28. septembra 1949, č. To 354/49 (č. 12 Zbierky)]: „Štvavé výroky proti členom Komunistické strany dotýkajúce sa ľudovodemokratického poriadku v republike, vyrieknuté pred viac osobami vo verejnej miestnosti (v tomto prípade to bol hostinec – pozn.), odôvodňujú záver, že verejný záujem vyžaduje výkon trestu.“ Nastupujúca totalita sa tak drasticky vyrovnala s nositeľmi iných názorov v záujme odstrašenia a prevencie. Rozhodnutia boli citované podľa *Sbírka rozhodnutí československých soudů. Ročník 1950*. Praha: Vydává Ministerstvo spravedlnosti Praha, s. 14 a 15 – 16.

- **hanobil** spojenecký štát (ZSSR a štáty formujúceho sa socialistického bloku²¹), jeho hlavu alebo iného jeho predstaviteľa alebo jeho zástupcu uznaného vládou republiky,
- **potupil** meno alebo symbol spojeneckého štátu, najmä jeho znak, vlajku, farby alebo štátnu hymnu, alebo
- **zničil, poškodil alebo odstránil** symbol spojeneckého štátu, najmä jeho znak, vlajku alebo farby, alebo vyobrazenie hlavy spojeneckého štátu alebo iného jeho predstaviteľa s úmyslom prejavíť opovrhnutie spojeneckému štátu, alebo nepriateľské zmýšľanie o ňom.

Objektívna stránka sa teda vyznačovala činnosťou, ktorou sa hrubo a verejne/pred viac ľuďmi prejavovala neúcta k spojeneckému štátu, jeho symbolom a predstaviteľom.²²

²¹ K rozšírenému výkladu spojeneckého štátu porovnaj aj rozhodnutie Krajského súdu v Prahe z 5. augusta 1952, č. 3 Tk 125/52 (č. 19 Zbierky): „*Spojeneckým štátom ve smyslu § 125 tr. zák. není jen stát, se kterým byla uzavřena spojenecká smlouva. Je jím i stát, který vzhledem ke struktuře svého společenského a hospodářského zřízení a svou příslušností k táboru míru a socialismu je k našemu státu v přátelském vztahu takové povahy, který nutno s mezinárodního hlediska chápat a hodnotit jako vztah spojenecký.*“

Z kauzy predmetného prípadu sa dozvedáme, že obvinený – samostatný zlatník – predniesol v deň príchodu prezidenta Nemeckej demokratickej republiky Wilhelma Piecka s posmešným výrazom k osobe, s ktorou išiel po pražskej ulici, hrubo neúctivý výrok o prezidentovi W. Pieckovi. Tento výrok započula okoloidúca tretia osoba. Okresný trestný súd v Prahe uznal obvineného za vinného zo spáchania trestného činu hanobenia spojeneckého štátu v zmysle § 125 písm. a) Trestného zákona a odvolanie obvineného Krajský súd v Prahe zamietol. V podanom odvolaní obvinený namietal, že Nemecká demokratická republika nie je spojeneckým štátom ČSR, pretože ČSR s ňou nemá podpísanú spojeneckú zmluvu a § 125 postihuje len konanie proti spojeneckému štátu. Tieto námietky krajský súd vyhodnotil ako neopodstatnené s obsírnym odôvodnením: „*Německá demokratická republika provádí na svém státním území v duchu mírového soužití národů důsledně demokratisaci své země a započala s budováním a výstavbou socialistického společenského řádu. Zařadila se tím při rozdělení sil ve světě mezi státy, které budují lepší životní podmínky pro pracující lid a které hájí věc míru a pokroku. Stala se proto důležitou složkou světového tábora míru a demokracie a sleduje v mezinárodním dění tytéž cíle jako Československá republika. V důsledku mezinárodní situace, vyvolané politikou západních mocností, nedošlo ovšem, dosud k uzavření mírových smluv s Německem a k vytvoření jednotného Německého státu podle zásad mezinárodního práva. Nedošlo proto dosud ani k uzavření spojenecké smlouvy mezi ČSR a NDR. Tato okolnost však nemůže být sama směrodatnou pro posouzení otázky, zda je NDR či není spojeneckým štátom ve smyslu § 125 tr. zák. Na spojenecký stát nelze považovat jenom stát, se kterým byla uzavřena spojenecká smlouva, nýbrž stát, který vzhledem ke struktuře svého společenského a hospodářského zřízení a svou příslušností k táboru míru a socialismu je k našemu státu v přátelském vztahu takové povahy, který nutno s mezinárodního hlediska chápat a hodnotit jako vztah spojenecký. Srovnává se proto i s účelem sledovaným ustanovením § 125 tr. zák., aby byla Německá demokratická republika jako skutečný společenec našeho státu chráněna před hanobícími a znevažujícími výroky pachatele. Je tudíž námítka v odvolání obviněného, že jeho jednáním není dán základní zákonný znak trestného činu hanobení spojeneckého státu podle § 125 písm. a) tr. zák., zcela neopodstatněna.*“ Citované podľa Sbirka rozhodnutí československých soudů. Ročník 1953. Praha: Vydává Nejvyšší soud v Praze, s. 26 – 27.

²² NEZKUSIL, J. *Československé trestní právo. Svazek II., zvláštní část.* Praha: Orbis, 1964, s. 94 – 95.

Prečin/trestný čin hanobenia spojeneckého štátu bol zaradovaný tak k verbálnym (hanobiaci, potupujúci prejav²³), ako aj k neverbálnym trestným činom (zničením, poškodením, odstránením symbolov spojeneckého štátu, vyobrazenia hlavy tohto štátu alebo iného jeho predstaviteľa).

V roku 1952 riešil Najvyšší súd ČSR, rozhodujúc o sťažnosti pre porušenie zákona podanej generálnym prokurátorom, kuriózný prípad šestice obžalovaných z trestných činov poburovania proti republike, hanobenia spojeneckého štátu a znižovania vážnosti prezidenta republiky.²⁴ Čin mali spáchať v spolupáchateľstve tak, že pri popíjaní v byte jedného z nich predniesli závadné hanlivé a poburujúce výroky. Okresný súd v Trebišove ich spod obžaloby oslobodil („nemal vzhľadom k výpovedi vypočutej svedkyne za zistené, že obvinení predniesli nejaké výroky závadného obsahu“). Na odvolanie okresného prokurátora o veci následne rozhodoval Krajský súd v Košiciach, ktorý po zopakovaní dôkazov vykonaných pred okresným súdom a po vykonaní ďalších dôkazov „vzal za zistené, že počas rozhovoru v byte jedného z obvinených boli výroky v obžalobe uvedené skutočne prednesené a hľadiac k zásade § 160 Tr. por. uznal všetkých účastníkov schôdzky vinnými činmi podľa obžaloby“. Pritom však odvolací súd „po skutkovej stránke nezistil, ktorý z účastníkov rozhovoru jednotlivé závadné výroky predniesol. Odsudzujúci rozsudok po právnej stránke – zhodne s obžalobou – však odôvodnil úvahou, že z rečí obvinených, ktoré sa navzájom preplietali, plynie logicky záver, že všetci obvinení účasťou na rozhovore dali najavo, že sa stotožňujú so stanoviskom toho-ktorého nezisteného obvineného, ktorý závadný výrok práve predniesol, teda že – ako už obžaloba tvrdila – k závadným výrokom došlo spoločným konaním všetkých prítomných obvinených (§ 6 tr. zák.)“. S týmto stanoviskom Najvyšší súd ČSR nesúhlasil, vykladajúc vo svojom výroku § 6 Trestného zákona tak, že „spolupáchateľstvo, podľa § 6 tr. zák. je i u verbálnych deliktov dané tým, keď závadné výroky a ich následky boli spôsobené úmyselným spoločným konaním niekoľko osôb“. Pri verbálnych deliktoch si spolupáchateľstvo vyžadovalo, ako bolo uvedené

²³ K dokonaniu prečinu/trestného činu postačovalo vyrieknutie daného prejavu, nežiadal sa nejaký ohlas u verejnosti, obecnstva, nevyžadoval sa vplyv na verejnosť/osobu/osoby.

Verbálne delikty mali byť v zmysle ustálenej súdnej praxe a záverov právnej vedy posudzované aj z triedneho hľadiska, čo znamenalo vziať do úvahy nielen samotný výrok, ale aj postoj páchatela k ľudovodemokratickému režimu, jeho zriadeniu a hodnotám. Na uvedené poukazuje aj rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR z 20. apríla 1950, č. Tz I 73/49 (č. 234 Zbierky): „U verbálnych deliktů namířených proti lidově demokratické republice lze trestní skutek spolehlivě posoudit, jen přihlédne-li se i k postoji, jaký má pachatel k lidově demokratickému řádu republiky.“ V odôvodnení predmetného rozhodnutia sa dočítame, že je prvoradou povinnosťou súdu, aby preskúmal politické zmýšľanie a postoj obžalovaného k ľudovodemokratickému štátnemu zriadeniu, najmä ako a či vôbec sa obžalovaný zapojil do budovateľského programu republiky, v čom spočíva jeho kladný alebo, naopak, záporný vzťah k ľudovodemokratickému poriadku a ako sa tento vzťah v jeho správaní navonok prejavuje. Citované podľa *Sbírka rozhodnutí československých soudů. Ročník 1950*. Praha: Vydává Ministerstvo spravedlnosti Praha, s. 350 – 352.

²⁴ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR z 3. decembra 1952, č. Tz II 31/52 (č. 15 Zbierky). Citované podľa *Sbírka rozhodnutí československých soudů. Ročník 1953*. Praha: Vydává Nejvyšší soud v Praze, s. 20 – 22.

v odôvodnení predmetného rozhodnutia, „*aby závadný výrok bol prednesený spoločne viacerými osobami. V danom prípade ale závadné výroky boli prednesené len jednotlivými osobami, pritom nezistenými, takže ustanovenie § 6 tr. zák. o spolupáchateľstve nemožno vôbec použiť. Z uvedeného je teda zrejmé, že právny názor odvolacieho súdu nielen odporuje zmienenej základnej zásade ‚bez viny nie je trest‘, ale že sa blíži značnou mierou k zásadne neznámej pokrokovému trestnému právu, k tzv. zásade kolektívnej zodpovednosti.*“²⁵ Spor sa vrátil na ďalšie konanie a rozhodnutie Krajskému súdu v Košiciach s tým, že mal zistiť páchatelov závadných výrokov. Výsledok sa nám už v archívnych prameňoch nepodarilo dohľadať. Prípád však vie dokresliť aj iné dôležité skutočnosti, a to spoločenskú klímu 50. rokov, atmosféru udavačstva, strachu a sledovania.

Páchatel (subjekt) prečinu/trestného činu hanobenia spojeneckého štátu bol vymedzený všeobecne a z hľadiska subjektívnej stránky sa vyžadovalo úmyselné konanie s motívom prejaviť spojeneckému štátu opovrhnutie, s motívom prejaviť o spojencovi, jeho štátnych symboloch či predstaviteľoch nepriateľské zmýšľanie. Išlo skutočne o ochranu nadštandardnú, dovtedy sa v právnej úprave takto explicitne nevyskytujúcu.²⁶ Dôvody boli vskutku jednoduché: politické nasmerovanie krajiny do područia ZSSR, tesná sunáležitosť s krajinami socialistického bloku, cieľená manipulatívna podpora antagonizmu medzi táborami socialistického a kapitalistického bloku, provokácie zbrojením, koordinácia politických a vojenských záujmov, budovanie kultu osobnosti a kultu spojencu v našich podmienkach zasahujúca vedu, kultúrny a spoločenský život a pod.

Záver

Československá republika rokom 1948 začala zásadnú cestu premeny jej politického a štátneho režimu, ktorá sa markantne prejavila aj v oblasti trestného práva. Trestné

²⁵ Tamže.

²⁶ Predchádzajúca úprava – zákon na ochranu republiky č. 50/1923 Zb. z. a n. – zakotvila ochranu záujmov spojencu pri zločine vojenskej zrady (§ 6) a pri prečine nedovoleného spravodajstva (§ 23). Zaujímavé je, že inšpiráciu zakotvenia ochrany spojencu pred hanobením mohol ľudovodemokratický zákonodarca hľadať v zákonodarstve Slovenskej republiky vojnového obdobia, konkrétne v § 19 zákona č. 320/1940 Sl. z. o trestných činoch proti štátu – *Hanobenie cudzieho štátu*:

(1) *Kto verejne hanobí cudzí štát, hlavu, ústavného činiteľa alebo zástupcu cudzieho štátu, uznaného republikou, potresce sa pre prečin väzením do dvoch rokov.*

(2) *Kto*

a) *potupí znak, vlajku, zástavu, hymnu alebo vyobrazenie hlavy cudzieho štátu,*

b) *zničí, poškodí alebo odstráni znak, vlajku, zástavu alebo vyobrazenie hlavy cudzieho štátu, aby prejavil opovrhnutie tým štátom, jeho hlavou alebo nepriateľské smýšľanie o nich, potresce sa pre priestupok zatvorením do dvoch mesiacov.*

(3) *Ak niektorý čin, uvedený v ods. 2, sa spáchal verejne, potresce sa vinník pre prečin väzením do šesť mesiacov.*

(4) *Činy, uvedené v predošlých odsekoch, možno stíhať len ak minister pravosúdia, potažne v odbore vojenského súdnictva minister národnej obrany, nariadi zaviesť trestné pokračovanie.*

právo sa stalo nástrojom premeny spoločnosti a štátu a posilnilo sa jeho represívne poslanie.²⁷ S premenou trestného práva súviselo aj zakotvenie nových skutkových podstát trestných činov, zavedenie nového materiálneho chápania trestného činu²⁸ a aj zásadné zvýšenie trestných sadziieb pri trestných činoch chrániacich republiku a jej ľudovodemokratické zriadenie. Nastupujúcu cestu budovania socializmu nemal nikto ohroziť, a to ani zvnútra a ani zvonka. Rovnako nemali byť ohrozené ani záujmy spojenca ZSSR a štátov formujúceho sa socialistického bloku. Predmetná ochrana spojeneckých štátov, ako bolo preukázané v našej štúdiu, nadobudla v atmosfére strachu, upodostatovania a udavačstva v období 50. rokov pomerne drastické kontúry v spojení so zohľadňovaním triedneho hľadiska v rámci trestného konania (z hľadiska osoby páchatela, jeho postojov, názorov, charakteru konania, okolia a pôvodu páchatela, druhu trestnej činnosti a jej potenciálu a pod.). Predstavený prečin/trestný čin hanobenia spojeneckého štátu tak vyjadroval servilnú oddanosť voči ZSSR,²⁹ ponímanú široko aj na predstaviteľov režimu a vôbec predstaviteľov budovania socializmu a komunizmu. V našich podmienkach sa etabloval záujem cudzej moci s ochranou pred jej hanobením rovnakou ako pri štáte vlastnom. Spojenec v podobe ZSSR a ostatné spojenecké štáty zo socialistického tábora sa v propagande postavili do pozície ochrancov mieru, čo bolo evidentné aj zo zákona č. 165/1950 Zb. na ochranu mieru, ktorý vo svojej preambule konštatoval: „Československý ľud stojí pevne v tábore mieru, rozhodnutý brániť svetový mier, ohrozený podnecovateľmi novej vojny. Prijal s nadšením výzvu II. Svetového kongresu obrancov mieru ako výraz nezvratného odhodlania všetkých stotočných ľudí na svete obhájiť mier a zabrániť novej vojne. Vyjadril už vo svojich nových, ľudovodemokratických zákonoch jasne svoju vôľu chrániť mierové spolužitie národov a trestať všetkých tých, čo mier ohrozujú. Pri vedomí toho, že podnecovatelia novej vojny stupňujú vojnové hrozby a propagandu novej vojny a prechádzajú k otvoreným útočným činom, vydáva československý ľud zákon na ochranu mieru, aby tým znovu utvrdil a ešte účinnejšie podporil úsilie o svetový mier a medzinárodnú solidaritu.“

Rekodifikácia trestného práva v 60. rokoch 20. storočia (zákon č. 140/1961 Zb., Trestný zákon) priniesla zmenu reflektujúcu etablovanie rozdelenia sveta na kra-

²⁷ VOJÁČEK, L., KOLÁRIK, J., GÁBRIŠ, T. *Československé právne dejiny (1918 – 1992)*. 2. prepracované vydanie. Bratislava: Eurokódex, 2013, s. 183.

²⁸ Trestným činom bolo v zmysle § 2 Trestného zákona z roku 1950 len také pre spoločnosť nebezpečné konanie, ktorého výsledok uvedený v zákone páchatel zavinil. Táto zákonná definícia vyjadrovala „tri základné zásady nového trestného práva – zásadu, aby šlo o konanie nebezpečné pre spoločnosť, zásadu žiadneho trestného činu bez viny, resp. obvinenia a požiadavku, aby trestný čin splňal znaky uvedené v osobitnej časti trestného zákona“. KLUKNAVSKÁ, A. *Trestné právo v tieni marxizmu-leninizmu. Československé trestné právo v rannej ére ľudovej demokracie*. Bratislava: Právnická fakulta univerzity Komenského v Bratislave, 2021, s. 70.

²⁹ LACLAVÍKOVÁ, M., GÁBRIŠ, T. 2021. Velezrada: Zákon na ochranu ľudovodemokratickej republiky a súdna prax. In: *Protistátní trestné činy včera a dnes: sborník z konference* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2021, s. 121 [cit. 2024-03-07]. Dostupné na: https://www.law.muni.cz/sborniky/protistatni_ciny/protistatni-trestne-ciny.pdf

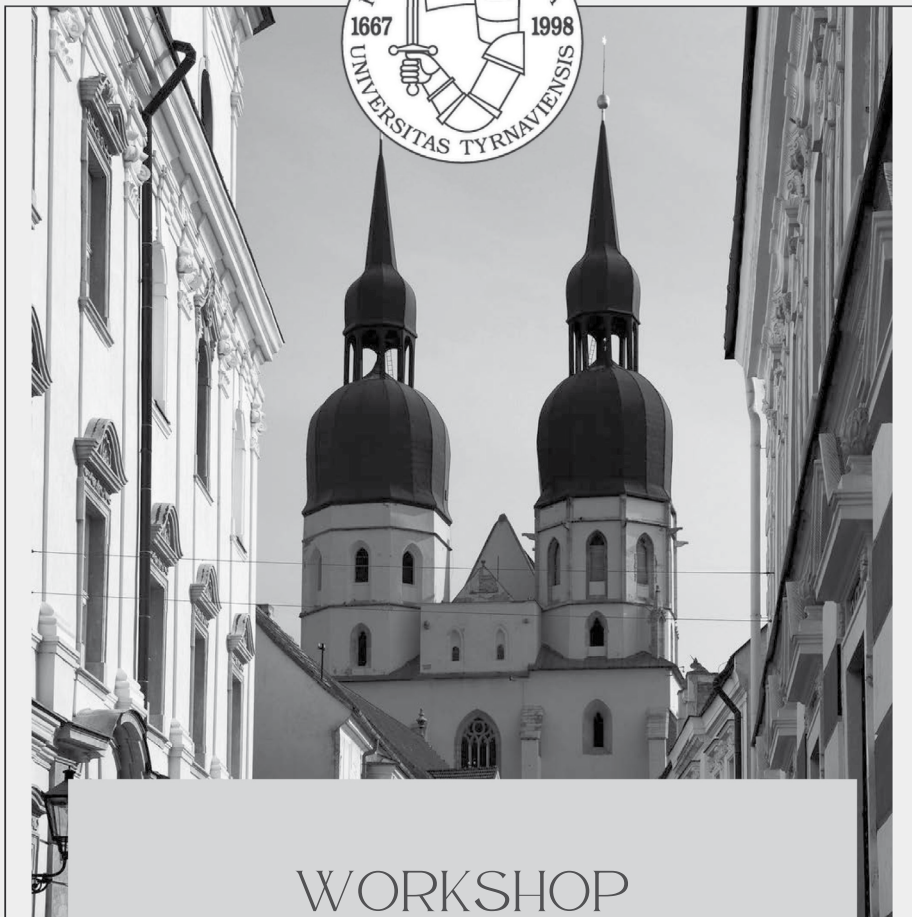
jiny socialistické a krajiny kapitalistické. Zmenila názov skutkovej podstaty tohto trestného činu (§ 104 – *Hanobenie štátu svetovej socialistickej sústavy a jeho predstaviteľa*³⁰) v podstate s rovnakým zaradením do prvej hlavy TZ (Trestné činy proti republike), ale do prvého oddielu (Trestné činy proti základom republiky), nasledujúc ustanovenia o hanobení republiky a jej predstaviteľa. Zdanlivé zmiernenie trestnej sadzby bolo len dočasným (k sprísneniu trestnej sadzby došlo v reakcii na udalosti roku 1968 prijatím zákonného opatrenia Predsedníctva Federálneho zhromaždenia č. 99/1969 Zb.) a za povšimnutie stojí aj ochrana záujmov spojeneckých štátov v iných ustanoveniach Trestného zákona z roku 1961 [§ 99 Poškodzovanie štátu svetovej socialistickej sústavy; § 100 ods. 1 písm. c) Poburovanie proti spojeneckým alebo priateľským vzťahom republiky k iným štátom a § 108 Vyzvedačstvo a ohrozenie štátneho tajomstva na škodu štátu svetovej socialistickej sústavy].³¹ Toto ustanovenie zasahujúce do slobody jednotlivca, vyjadrenia jeho názoru, svetonázorového postoja a hodnotovej orientácie v podstate dokladá charakter režimu v Československu v rokoch 1948 – 1989. Išlo o režim, v ktorom bol jednotlivec len súčasťou celku a záujmom, hodnotám a orientácii celku, t. j. spoločnosti ľudovodemokratickej a následne socialistickej, sa mal plne podriaďiť, zbaviac sa svojej vlastnej slobody. Po novembrovej revolúcii v roku 1989 bolo ustanovenie § 104 (Hanobenie štátu svetovej socialistickej sústavy a jeho predstaviteľa) zrušené zákonom č. 175/1990 Zb. ako ustanovenie stratiace svoje opodstatnenie...

³⁰ Zákon č. 140/1961 Zb., Trestný zákon.

§ 104 *Hanobenie štátu svetovej socialistickej sústavy a jeho predstaviteľa.*

Kto verejne hanobí niektorý štát svetovej socialistickej sústavy alebo jeho čelného predstaviteľa, potresce sa odňatím slobody až na dva roky alebo nápravným opatrením.

³¹ Dôvodová správa k Trestnému zákonu z roku 1961 úplne nezakryte konštatovala, že Trestný zákon (suverénnej krajiny – pozn.) chránil aj vzájomné (politické, hospodárske, ideové a pod.) záujmy socialistických štátov: „Vzájemné vzťahy států světové socialistické soustavy jsou chráněny tím, že osnova umožňuje postih všech nejzávažnějších forem kontrarevoluční činnosti proti ostatním státům světové socialistické soustavy.“ Citované podľa *Národné zhromaždenie Československej socialistickej republiky 1961. III. volebné obdobie. Tisk 65. Vládny návrh. Trestný zákon zo dňa... 1961. Dôvodová správa* [online]. [cit. 2024-03-07]. Dostupné na: <https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0065_09.htm>.

WORKSHOP
QUO VADIS,
SLOVENSKÁ A ČESKÁ
PRÁVNÁ HISTORIOGRAFIA?

13. - 14. SEPTEMBER 2023

Stretnutie katedier právnej histórie a rímskeho práva SR a ČR v dňoch 13. – 14. 9. 2023

(workshop na tému *Quo vadis slovenská a česká právná historiografia?*)

Úvodné slovo organizátorov

V dňoch 13. až 14. septembra 2023 sa uskutočnilo dlho očakávané a plánované stretnutie členov katedier pôsobiacich v Slovenskej republike a v Českej republike. Organizátori z trnavskej katedry dejín práva sa rozhodli v postcovidovej dobe oživiť krásnu a milú voľakedajšiu tradíciu stretnutí česko-slovenských právnych historikov a romanistov, ktorá mala svoje korene ešte v období spoločného štátu. Azda aj týmto podujatím sa reaktivuje jedna z platforiem udržiavania a rozvíjania spolupráce medzi právno-historickými pracoviskami. Anotované podujatie sa síce časovo prekrylo s tridsiatym výročím rozdelenia Česko-Slovenska, no uvedená historická udalosť sa pripomenula medzi účastníkmi v atmosfére vzájomnej dôvery, kooperácie a nádeje na prehĺbenie vzájomnej spolupráce.

Z pozvaných katedier boli účastníkmi vyučujúci a doktorandi z pracovísk v Bratislave, Trnave, Banskej Bystrici, Košiciach, Brne, Prahe, Plzni, Olomouci a Budapešti. Miestom konania bolo starobylé mesto Trnava a Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, osobitne jej katedra dejín práva. Vedecko-pedagogický workshop na tému metodológie a vedeckých trendov a výhľadov právnej historiografie s podtitulom *Quo vadis slovenská a česká právná historiografia?* sa niesol v znamení hľadania nových ciest a horizontov v právno-historickej vede a pedagogike. Účelom nebola len výmena skúseností z pedagogickej a vedeckej praxe, ale rozšírenie a vznik nových profesionálnych kolegiálnych vzťahov medzi staršou, strednou a mladšou generáciou právnych historikov a romanistov.

V prvý deň podujatia sa na pôde Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave uskutočnilo plenárne zasadnutie, ktorého obsah tvorilo predstavenie personálneho zloženia a vedecko-pedagogického pôsobenia jednotlivých pracovísk. Za jednotlivé katedry vystúpili najprv vedúce a vedúci katedier a zároveň sa osobne predstavili aj ostatní účastníci, z ktorých viacerí patria do strednej generácie a ostatní medzi najmladšiu generáciu doktorandov a postdoktorandov.

Z hosťujúcej Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave boli prítomní prof. JUDr. PhDr. Tomáš Gábris, PhD., LL.M., MA, prof. JUDr. Bc. Miriam Laclaviková, PhD., doc. JUDr. PhDr. Adriána Švecová, PhD., JUDr. Ingrid Lanczová, PhD., JUDr. Monika Martišková, PhD., JUDr. Marek Prudovič a z Ústavu pre právne otázky náboženskej slobody ThLic. Mgr. Michaela Moravčíková, Th.D.

Za organizátorskú inštitúciu a katedru dejín práva ako prvý vystúpil jej vedúci prof. T. Gábriš, ktorý ozrejmil novú koncepciu výuky profilového povinného predmetu, slovenských právnych dejín, ktorých výučba sa formuje za posledné dva akademické roky ako experimentálna výuka v podobe zaradenia dejín vývoja práva a právnych inštitútov v prvom semestri prvého ročníka a dejín štátu v druhom semestri prvého ročníka. V štátoprávnych dejinách trnavskí kolegovia preferujú skôr výučbu zameranú na mladšie obdobie dejín 19. a 20. storočia, vrátane prierezových tematických prednáškových okruhov, z ktorých študent získa bližší a komplexnejší pohľad na vybrané a zásadné témy slovenských dejín práva. Popri tejto výučbe nosného predmetu národných dejín sa členovia katedry venujú aj výuke svetových dejín, právnej metodológii a viacerým povinne voliteľným a výberovým predmetom v slovenskom aj anglickom jazyku.

O grantovej a vedeckej činnosti následne referovali členovia katedry s osobitným prihliadnutím na začiatok riešenia nového vedeckého projektu APVV k dejinám právnej vedy a premenám vedeckosti práva. Katedra sa taktiež spolu s ďalšími pracoviskami v krajinách V4 prihlásila s projektom právno-historickej komparatistiky socialistických právnych poriadkov, ktorý je toho času v posudkovom konaní. Členovia trnavskej katedry však v rámci menších projektov riešia ďalšie profilové témy, ako sú historické dimenzie trestného práva v starších dejinách, reflexia moderného dedičského práva ako východisko pre možnú rekodifikáciu slovenského Občianskeho zákonníka, koncept spravodlivej vojny či ľudovodemokratický a socialistický československý právny poriadok a jeho inštitúty.

Možno tiež zhodnotiť, že katedra má veľmi stabilnú personálnu základňu v počte piatich kmeňových pracovníkov s dosiahnutou vyššou vedecko-pedagogickou charakteristikou, z nich dvaja sú na poste profesorov (prof. Gábriš, prof. Laclavíková), dvaja sú docentmi (doc. Švecová, doc. Vyšný) a katedru dotvára tajomníčka katedry, Dr. Lanczová, spolu s piatimi externými spolupracovníkmi a šiestimi externými doktorandmi.

Z Právnickej fakulty Masarykovej univerzity boli na workshope prítomní doc. JUDr. Jaromír Tauchen, Ph.D., LL.M.Eur.Integration (Dresden), doc. JUDr. Pavel Salák, Ph.D., JUDr. Mgr. Radek Černoch, Ph.D. et Ph.D., JUDr. David Kolumber, Ph.D., Mgr. Jan Kabát, Mgr. Milan Dobeš.

Brnianska fakulta zabezpečuje výučbu profilových odborov českých právnych dejín a rímskeho práva a výučbu ďalších povinne voliteľných a výberových predmetov. Z vedeckého hľadiska sa členovia katedry venujú dejinám právnej vedy, spracovaniu historických profilov významných českých a československých právnych vedcov (doc. Tauchen, Dr. Kabát), dejinám súdnictva (Dr. Kolumber) a romanistickú sekciu vedú doc. Salák a Dr. Černoch, ktorí sa popri iných témach zameriavajú aj na dejiny dedičského práva. Katedra vedie redakciu právno-historického časopisu „Journal of History of Law“ a tiež zastrešuje spoločnosť právnych historikov s názvom „Evropská společnost pro právní dějiny“. Obe platformy sú výborným priestorom tvorby a výmeny vedeckého poznania a kooperácie medzi pracoviskami a katedrami. Veľmi

dobrý vedecký ohlas má medzinárodná vedecká konferencia organizovaná v spolupráci s brnianskou katedrou trestného práva s názvom „Trestné činy včera a dnes“. V tomto roku sa podujatie konalo začiatkom septembra a témou boli trestné činy proti ľudskej dôstojnosti reflektované v pozitivistickej a právo-historickej sekcii. Iným podujatím, ktoré katedra veľmi úspešne organizovala v predcovidovom období, bola letná škola právnych dejín, ktorej tradíciu by chcela katedra v ďalších rokoch znovu obnoviť hoci aj na workshope, konštatovala československý trend poklesu záujmu o právo-historické disciplíny a najmä výber tém záverečných prác z právnej histórie v magisterskom aj doktorandskom stupni štúdia.

Katedra právnych dejín na banskobystrickej fakulte práva sa pod vedením doc. I. Šoškovovej venuje napríklad výskumu dejín rodinného práva (doc. Šošková a Dr. Mičková). Spomenúť treba aj úspešné popularizačné aktivity Dr. Letkovej, napríklad v podobe online prednáškového cyklu „Povstaňte, súd prichádza!“ Katedra sa snaží každoročne zabezpečiť jarné podujatie stretnutia právnych historikov formou konferencie pod názvom Banskobystrická škola právnych dejín. Právnickú fakultu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici reprezentovali na workshope súhrnne: doc. JUDr. Ivana Šošková, PhD., doc. JUDr. Vieroslav Júda, PhD., doc. JUDr. PhDr. Martin Skaloš, PhD., JUDr. Elena Júdová, PhD., univ. doc., Mgr. Mgr. Andrea Kluknavská, PhD., LL.M., JUDr. Alexandra Letková, PhD.

Bratislavská katedra právnych dejín a právnej komparatistiky už pred niekoľkými rokmi, na podnet vedenia fakulty, prispôsobila a zmenila výučbu povinného predmetu slovenských právnych dejín formou ich presunutia do prvého ročníka magisterského stupňa štúdia, kde sa vyučujú dejiny verejnoprávných odvetví a dejiny súkromného a trestného práva v rámci dvojsemestrálnej výučby. Či je takéto zaradenie vhodné, ukáže až čas a študijné výsledky študentov, o čom budeme priebežne so záujmom diskutovať na podujatiach, ako bol tento septembrový workshop. Vedecky sa členovia katedry venujú rôznym témam. Najmä staršie dejiny (stredoveké témy) koncepčne rozvíja vedúci katedry prof. Lysý a mladším a najmladším dejinám (socialistické a postsocialistické dejiny súkromného aj verejného práva) sa venujú napríklad doc. Podolec a doc. Mlkvý. Bratislavské pracovisko disponuje najvyšším počtom denných a externých doktorandov zo všetkých slovenských katedier.

Z Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave sa workshopu zúčastnili prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD., doc. Mgr. et Mgr. Matej Mlkvý, PhD., LL.M., doc. JUDr. Zuzana Mlkvá Illýová, PhD., doc. Mgr. Mgr. Ondrej Podolec, PhD., Mgr. Ján Sombati, PhD., Mgr. Lenka Martincová, PhD., Mgr. Igor Hron, PhD.

Z bratislavskej Fakulty práva Paneurópskej vysokej školy sa na workshope zúčastnil doc. JUDr. Mgr. Daniel Krošlák, Ph.D., LL.M.

Pražská katedra právnych dejín, ku ktorej sa pred pár rokmi pripojilo vedecké pracovisko Ústavu právnych dejín, je personálne veľmi početnou katedrou, ktorú tvoria tak právní historici, na čele s vedúcim katedry prof. J. Kuklíkom, ako aj kánonisti a romanisti. Každá z týchto troch sekcií je silne zastúpená osobnosťami vedeckého života. Tematicky sa katedra profilovala vždy rôznorodo, napríklad na

workshope prítomný doc. Starý sa venoval a venuje starším novovekým dejinám štátnych inštitúcií a súdnej praxi. Na podujatí boli prítomní doc. JUDr. PhDr. Pavel Maršálek, Ph.D., doc. JUDr. Marek Starý, Ph.D., JUDr. PhDr. René Petráš, Ph.D., JUDr. Mgr. Bc. et Bc. Josef Vacek, Mgr. Veronika Ondrášková.

Právnickú fakultu Univerzity Palackého v Olomouci reprezentovali doc. JUDr. Mgr. Ondřej Horák, Ph.D. a Mgr. David Marhold.

Doc. Horák vo svojom vystúpení zdôraznil, že viacerí členovia, vrátane neho, sa posledné roky venovali náročnému komparatívnemu výskumu súkromnoprávných inštitútov v minulých a súčasných úpravách a tento výskum mal adekvátny vedecký ohlas aj v pozitivistických domácich akademických kruhoch.

Z Právnickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach bol prítomný JUDr. Radoslav Pavlinský.

Z Právnickej fakulty Západočeskej univerzity v Plzni bol prítomný doc. JUDr. Vilém Knoll, Ph.D.

Z maďarskej Univerzity verejnej služby, Spoločenskovedného výskumného centra, sa workshopu zúčastnil prof. Ivan Halász DSc.

Plenárne zasadnutie ukončil hlavný organizátor prof. Gábriš želaním pre všetkých zúčastnených, aby každé pracovisko mohlo v ďalších rokoch rozvíjať všetky plánované pedagogické a vedecké úlohy a projekty a aby sa rozšírila aj v tejto činnosti vzájomná kooperácia medzi pracoviskami aj jednotlivcami. Všetci zúčastnení vyjadrili pri svojich vystúpeniach pozitívne aj negatívne skúsenosti s výučbou počas pandémie COVID-19 a zhodli sa na potrebe hľadania nových vedeckých tém a pedagogických plánov a stratégií, keďže historicko-právne disciplíny neboli a nebudú v centre záujmu právnej vedy a pozitívno-právnej praxe. Ako sa však zhodli všetci účastníci, sú autonómnou vedeckou disciplínou prospešnou pre historické aj právne vedy.

Tým sa oficiálna vedecká a pracovná časť podujatia skončila a účastníci sa po obede presunuli na hrad Červený Kameň, kde sa zúčastnili komentovanej prehliadky a následne večernej časti programu v reštaurácii Medolandia v Dolnej Krupej, kde pokračovala neformálna diskusia a voľnejší program.

Druhý deň workshopu sa prítomní venovali riadenej diskusii, do ktorej sa zapájali jednotliví účastníci so svojimi konkrétnymi námetmi. Preberali sa napríklad otázky skvalitnenia výučby v jednotlivých formách štúdia. Osobitne sa diskutovalo o skvalitnení aj udržaní doktorandského štúdia, o ktoré v posledných rokoch nie je veľký záujem. Na otázku, prečo to tak je, zazneli viaceré argumenty. V Česku je jedným z dôvodov aj nízke štipendium pre denných doktorandov, na Slovensku zase finančné problémy vytvoriť miesto pre dennú doktorandúru a malá motivácia pre štúdiom v externej forme. K tomu sa generálne pridáva intelektuálna a časová náročnosť absolvovať štúdiom v dĺžke štyri roky v Česku a tri roky na Slovensku. Zúčastnení sa ďalej veľmi živo zaujímali o všeobecný problém plagiátorstva, ako aj využívania či zneužívania umelej inteligencie, najmä pri tvorbe záverečných prác. Ďalej sa riešili tiež otázky skvalitnenia výučby na seminároch, ktoré sú kontaktnou formou výučby a majú podstatný dosah na študentov. Ako obvykle zaznieva z podobných dis-

kusií o akademickom vzdelávaní, treba sa sústrediť na voľbu vhodnej a aktuálnej koncepcie výučby, čo nie je vždy ľahké a zároveň si treba zachovať dlhodobú motivačnú stratégiu rozvoja právno-historickej vedy a jej sprístupnenia vo vysokoškolskom vzdelávaní. Niet pochyb, že len tak si možno zachovať vlastný vedný odbor, autonómne ho modernizovať, otvárať nové výskumné témy a využívať inovované vedecké prístupy a metódy a prípadne aj hľadať formy a spôsoby interdisciplinárnej a transdisciplinárnej spolupráce.

Komentovanou prehliadkou po meste Trnava, jej barokových pamiatkach a obedom v reštaurácii „u Wetzlera“ sa skončila oficiálna časť druhého dňa.

Záverom možno uvedené podujatie zhodnotiť ako veľmi prospešné a, ako dúfajú organizátori, aj za veľmi úspešné, keďže sa ho zúčastnilo viac ako štyridsať účastníkov z oboch častí bývalého Československa. Výborná a tvorivá atmosféra, ktorá sa na ňom vytvorila, dokazuje, že podobné aktivity sa môžu stať periodicky sa opakujúcimi príjemnými a pozitívne vnímanými udalosťami roka v kariére právneho historika a romanistu. Všetkým zúčastneným týmto ešte raz ďakujeme.

Trnava september 2023

doc. JUDr. PhDr. Adriána Švecová, PhD.
JUDr. Ingrid Lanczová, PhD.

**Katedra teorie práva a právních dějin,
Právnická fakulta, Univerzita Palackého,
Olomouc**

**Department of Legal Theory and History
of Law,
Faculty of Law, Palacký University, Olomouc**

Doc. JUDr. Mgr. Ondřej Horák, Ph.D.¹

Univerzita Palackého, Právnická fakulta, Katedra teorie práva a právních dějin

1. Základní charakteristika a personální složení

Členové naší katedry, kteří se věnují právní historii, se podílí na výuce teoretických i historických předmětů. Povinné předměty z oblasti historie jsou vyučovány v rámci 1. ročníku (*Přehled ústavních dějin novověku* v zimním semestru, *Přehled dějin soukromého práva* v letním semestru, dvousemestrální *Římské právo*), volitelné předměty potom především ve vyšších ročnících.

Mezi členy katedry v roce 2023 náleželi: doc. JUDr. Jiří Bílý, CSc., JUDr. Kamila Bubelová, Ph.D., (vedoucí katedry), doc. JUDr. Petr Dostalík, Ph.D., (předseda obojové rady doktorského studia), doc. JUDr. Mgr. Ondřej Horák, Ph.D., (zástupce vedoucí katedry), PhDr. Jana Janišová, Ph.D., JUDr. Lukáš Králík, Ph.D., JUDr. Petr Osina, Ph.D., (tajemník katedry), JUDr. PhDr. René Petráš, Ph.D., JUDr. PhDr. Jakub Razim, Ph.D. et Ph.D., JUDr. Olga Rosenkranzová, Ph.D., a doc. JUDr. Tomáš Sobek, Ph.D. Důležitým členem katedry je Kateřina Moravcová zabezpečující administrativu. V současnosti máme dva interní a dva externí doktorandy.

2. Zaměření katedry, granty, publikace

Po odborné stránce se členové katedry zaměřují především na dějiny právní vědy s důrazem na civilistiku, na dějiny soukromého práva s důrazem na dědické, obligační právo a mezinárodní právo soukromé, na římskoprávní a národní tradice v předmoderním právu a učený proces, na právní komparatistiku, na moderní právní filozofii, na přirozené právo a lidskou důstojnost v současném právním myšlení, na islámské právo a publikační právo.

¹ E-mail: ondrej.horak@upol.cz

Podle své specializace (kanonistika, romanistika, civilistika, právní filozofie) přispívají hesly do projektu *Encyklopedie českých právních dějin* Evropské společnosti pro právní dějiny a do projektu *Biografický slovník českých zemí* Akademie věd ČR.

Podíleli se na přípravě nejrozsáhlejšího komentáře (pod redakcí F. Melzera a P. Téglu), který se (od dosud vydaných komentářů) odlišuje větším využitím zahraniční (zejména rakouské a německé) literatury (P. Dostalík u závazků z deliktů a z jiných právních důvodů, O. Horák a F. Plašil u dědického práva).

V roce 2023 se na katedře řeší dva granty: P. Dostalík, O. Horák a J. Razim projekt VGS *Majetková ochrana ženy po smrti manžela v proměnách dědického práva*, jehož výstupem bude monografie, kapitoly v komentáři a několik článků; O. Horák s kolektivem projekt EEA and NORWAY GRANTS *The Liechtensteins in Czechoslovakia and Central European Legal Science*, v jehož rámci budou vydány dva díly dvojjazyčné edice posudků (I. 1918 – 1938, II. po roce 1945) k právnímu postavení Lichtenštejnů v Československu.

J. Razim se účastní mezinárodního projektu *Romanistische Methode im Ostmitteleuropa*, jejímiž výstupy budou konference a monografie o metodologii právní romanistiky v meziválečném období. Rozvíjí také spolupráci s centrem Dvory a rezidence při Historickém ústavu AV ČR, v rámci jehož výzkumného plánu na léta 2022 – 2029 bude jedním ze spolugarantů modulu *Právo a moc*, jehož úkolem je pořádání workshopů a příprava publikací.

L. Králík připravuje monografii o publikačním právu a P. Osina monografii na téma konstitucionalismu a trestního práva v islámských zemích.

3. Konference a mezifakultní spolupráce

Katedra organizovala ve dnech 8. a 9. září 2023 mezinárodní *Konferenci právních romanistů ČR a SR* na téma *Pravidla, regule a výjimky z nich* (K. Bubelová, P. Dostalík) a v rámci konference *Debaty mladých právníků* konané 3. listopadu 2023 sekci *Osobnosti středoevropské civilistiky* (O. Horák, P. Dostalík).

Probíhá intenzivní spolupráce s Katedrou dějin státu a práva a Katedrou právní teorie PF MU, Katedrou právních dějin ZČU v Plzni, Ústavem státu a práva a Historickým ústavem AV ČR, Ústavem pomocných věd historických a archivnictví FF MU, Centrem pro studium středověku FF UK, dále expertní činnost pro MZV ČR, prohloubila se také spolupráce se zahraničními (zejména polskými) pracovišti (Gdaňsk, Krakov, Miskolc, Olsztyn, Postupim, Poznaň, Varšava, Vídeň).

4. Práce se studenty

Na soustavnou práci se studenty klademe v rámci katedry zvýšený důraz. Již v průběhu studia se podílejí na přípravě biografických hesel do *Encyklopedie českých právních dějin* nebo věcných hesel na IuriumWiki, jsou zapojováni jako pomocné vědec-

ké síly či junior asistenti výzkumu do aktivit katedry a řešení grantů (T. Částková, B. Kučerová, J. Marčík, B. Švejnhová).

Diplomanti jsou v průběhu studia i po jejím skončení vedeni k tomu, aby výsledky své práce publikovali v odborných časopisech, případně své bádání rozšířili do podoby rigorózních prací. Diplomové práce našich studentů patří také k nejcitovanějším kvalifikačním pracím v domácí odborné literatuře.

Naši první doktorandi, kteří propojí právní, historické či jazykové vzdělání, by se měli věnovat dosud opomíjeným kapitolám z dějin právní vědy, předně německé meziválečné civilistice (D. Marhold), s čímž je provázáno získání grantů a navázání spolupráce s rakouským prostředím (Graz, Vídeň), a dále soukromoprávním tématům, zejména proměnám smluvní vázanosti v dědickém právu (F. Plašil), sporným otázkám nabývání pozůstalosti (M. Procházka) a kupní smlouvy z historicko-komparativní perspektivy (K. P. Růžička).

**Katedra právnych dejín a právnej
komparatistiky,
Právnická fakulta, Univerzita Komenského,
Bratislava**

**Department of Legal History
and Comparative Law,
Faculty of Law, Comenius University, Bratislava**

Prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.¹

*Univerzita Komenského, Právnická fakulta, Katedra právnych dejín a právnej
komparatistiky*

Mgr. Igor Hron, PhD.²

*Univerzita Komenského, Právnická fakulta, Katedra právnych dejín a právnej
komparatistiky*

1. Základná charakteristika a personálne zloženie

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky Právnickej fakulty UK v Bratislave je ako vzdelávacím, tak vedecko-výskumným pracoviskom, ktoré sa podieľa na výučbe vo všetkých programoch bakalárskych a magisterských študijných programov poskytovaných Právnickou fakultou UK v Bratislave. Medzi nosné povinné predmety patria: právne dejiny Slovenska (propedeutika), právne dejiny Slovenska (študijný program ekonómia a právo), vývoj ústavného a správneho práva na Slovensku, vývoj súkromného a trestného práva na Slovensku. V rámci historicko-komparatívneho rozmeru zabezpečuje katedra realizáciu povinne voliteľných predmetov: dejiny súkromného práva, dejiny verejného práva, súkromnoprávna komparatistika, verejnoprávna komparatistika, svetové právny systémy – všetky v slovenských aj anglických jazykových mutáciách. Katedra taktiež ponúka viacero voliteľných predmetov poskytujúcich rozširujúci prehľad (napr. vývoj pozemkového a roľnícko-družstevného práva na Slovensku, rasové zákonodarstvo na Slovensku 1939 – 1945, najväčšie procesy v Československu či právo a literatúra).

¹ E-mail: miroslav.lysy@flaw.uniba.sk

² E-mail: igor.hron@flaw.uniba.sk

Medzi členov katedry v roku 2023 patrili: prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD. (vedúci katedry), doc. Mgr. et Mgr. Matej Mlkvý, PhD. (zástupca vedúceho katedry), LL.M., doc. JUDr. Zuzana Mlkvá Illýová, PhD., doc. Mgr. Mgr. Ondrej Podolec, PhD., Mgr. Igor Hron, PhD., Mgr. Adam Kőszeghy, PhD., Mgr. Lenka Martincová, PhD. a Mgr. Terézia Švedová, PhD. V súčasnosti má katedra dvoch interných doktorandov: Mgr. Frederiku Vešelényiovú a Mgr. Jakuba Jankoviča.

2. Zameranie katedry, granty, publikácie

Z hľadiska vedeckého záberu sa prevažná väčšina členov katedry zameriava na vývoj práva v 20. storočí, pričom medzi okruhy výskumu z posledného obdobia (rámcované aj grantovými schémami) patrili predovšetkým súkromnoprávne témy. Medzi čiastkové predmety záujmov, na ktoré sa zameriavajú členovia katedry, patria dejiny hospodárskeho práva, otázky spojené s právom nedemokratických režimov, otázky recepcie rímskeho práva, historické a komparatívne aspekty práva duševného vlastníctva a právo v období stredoveku.

Spomedzi významných projektov sa zapojili členovia katedry do dvoch grantových schém: APVV-18-0199: „Nové výzvy v oblasti vecných práv na Slovensku“ a APVV-18-0417: „Historický vývoj terminológie súkromného práva na Slovensku pre potreby rekodifikácie slovenského občianskeho práva“. Výstupom týchto projektov boli okrem iného viaceré konferencie organizované v priebehu rokov 2019 – 2023, ako aj kolektívne monografie (KLINCOVÁ, Z., HAMŘÍK, M., METEŇKANÝČ, O., MLKVÝ, M., KRÍŽAN, M. a kol. *Zásady vecných práv*, 2023; ŠTEVČEK, M., GREGOR, M., MLKVÝ, M. *Lexikón dejín slovenskej súkromnoprávnej terminológie*, 2023 – k dispozícii na stiahnutie v online pdf verzii. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Pracoviska/Katedry/KPDPK/Publikacie/Lexikon_dejin_sukromnopravnej_terminologie.pdf

Vedecké výstupy prezentujú členovia katedry na konferenciách doma i v zahraničí, vo vedeckých monografiách či časopisoch, medzi ktoré patrí aj recenzovaný časopis vydávaný katedrou *Historia et theoria iuris* (ISSN 1338-0753) v elektronickej podobe (<https://www.flaw.uniba.sk/veda/hti/online-archiv/>).

Členovia katedry okrem iného v uplynulom období spolupracovali na vydaní trojzväzkového diela dejín právnickej fakulty vychádzajúceho pri 100. výročí založenia fakulty ako zostavovatelia (prof. Lysý a Dr. Martincová), ale aj ako spoluautori jednotlivých častí [GREGOR, M., LYSÝ, M., MARTINCOVÁ, L. (eds.). *Dejiny Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave I. Vývoj od 1921 do súčasnosti*, 2023; GREGOR, M., LYSÝ, M., MARTINCOVÁ, L. (eds.). *Dejiny Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave II. Katedry a ústavy. Rozhovory*, 2023; GREGOR, M., LYSÝ, M., MARTINCOVÁ, L. (eds.). *Dejiny Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave III. Profesori*, 2023]. Publikácia získala ocenenie Európskej spoločnosti pro právní dějiny (Brno) za právno-historickú knihu roku 2021 – 2022.

**Katedra dejín práva,
Právnická fakulta, Trnavská univerzita, Trnava**

**Department of the History of Law,
Faculty of Law, Trnava University, Trnava**

JUDr. Ingrid Lanczová, PhD.¹

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra dejín práva

1. Základná charakteristika a personálne zloženie

Katedra dejín práva Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave je vedecko-pedagogickým pracoviskom uskutočňujúcim vedecký výskum a výučbu v oblasti uhorských, československých a slovenských národných právnych dejín, svetových právnych dejín a metodológie. Vedúcim katedry je prof. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA. Interní členovia katedry sú prof. JUDr. Bc. Miriam Laclaviková, PhD., doc. JUDr. PhDr. Adriána Švecová, PhD., doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD. et Ph.D. a JUDr. Ingrid Lanczová, PhD. Externými spolupracovníkmi sú JUDr. Patrik Hrbek, JUDr. Jozef Kolárik, PhD., JUDr. PhDr. Marek Prudovič, JUDr. Jakub Löwy, PhD., LL.M., JUDr. Monika Martišková, PhD. Katedra má aktuálne šesť doktorandov v externej forme štúdia a v zimnom semestri akademického roka 2023/2024 mala tri pomocné študentské vedecké sily.

2. Výučba

Katedra zabezpečuje výučbu povinných predmetov (dejiny práva na území Slovenska, dejiny štátu na území Slovenska, metodológia vedeckej práce, právna filozofia, právna metodológia), povinne voliteľných predmetov (svetové dejiny práva I a II, vývoj kodifikácií práva v 19. a 20. storočí, súdne procesy v slovenských dejinách, pramene práva na území Slovenska v historickom priereze, dejiny formovania moderného dedičského práva na Slovensku, vývoj a prax notárstva, športové právo), výberových predmetov (právne dejiny Latinskej Ameriky I a II, klinika advokácie I a II), predmetov v anglickom jazyku (Slovak Legal History, Legal History Talks, Sports Law) a v doktorandskom študijnom programe (dejiny práva na území Slovenska I, II a III, metodológia historicko-právneho výskumu I a II, svetové právne dejiny).

¹ E-mail: ingrid.lanczova@truni.sk

3. Vedecký výskum

Vedecký výskum právnych dejín uskutočňovaný pracovníkmi katedry dejín práva spočíva v skúmaní minulých právnych inštitútov, ako aj ich sociálneho, ekonomického, politického a kultúrneho kontextu. Súčasne sa skúma odkaz dejín pre politickú a právnu súčasnosť. V neposlednom rade sa vo svetle historických premien spoločenského života skúma aj súčasná právna úprava.

Najnovším grantovým projektom katedry je projekt APVV č. 22-0079 *Premeny právnej vedy – historické a súčasné podoby právnej vedy a vedeckosti práva* s dobou riešenia v rokoch 2023 – 2027. Cieľom projektu má byť komplexný pohľad na právnu vedu – na právo ako normatívny systém a právne javy, ktoré sa viažu k právu – t. j. aj otázky tvorby, realizácie a aplikácie práva, ktoré sú však zároveň nielen súčasťou a predmetmi právnej vedy, ale aj súčasťou právnej praxe, ktoré pracujú aj inými metódami, než sú metódy právnej dogmatiky.

Katedra dejín práva je v rokoch 2023 – 2025 riešiteľským pracoviskom grantového projektu KEGA č. 003TTU-4/2023 *Pramene práva v období ľudovej demokracie a socializmu (1948 – 1989) – tvorba vysokoškolských učebníc a rozvíjanie zručností práce s právnymi predpismi*. Osobitnú pozornosť venuje rozvoju zručností študentov, konkrétne ich príprave na prácu s právnym textom. Projekt má ambíciu podpory on-line vzdelávania (výstupy sú priebežne zverejňované on-line v *open access*), prepojenia vedy s praxou, objektivizácie a konfrontácie poznatkov študentov potrebných pre zaujatie hodnotových postojov.

V rokoch 2022 – 2025 je tiež riešiteľským pracoviskom grantového projektu VEGA č. 1/0202/22 *Teórie spravodlivej vojny učencov Salamanskej školy a ich odkaz v moderných teóriách spravodlivej vojny a modernom vojnovom práve*. Účelom projektu je systematicky analyzovať teórie spravodlivej vojny salamanských učencov a identifikovať ich odkaz v moderných teóriách spravodlivej vojny a modernom (pozitívnom) vojnovom práve.

Do roku 2022 bola katedra riešiteľským pracoviskom grantového projektu VEGA č. 1/0018/19 *Renesancia zabudnutých a znovu obnovených inštitútov dedičského práva na Slovensku* pod vedením zodpovednej riešiteľky doc. JUDr. PhDr. Adriany Švecovej, PhD.

Katedra sa tiež do tohto roku podieľala na Vyšehradskom projekte *Continuity and Discontinuity of Pre-war Legal Systems in Post-war Successor States (1918 – 1939)*.

4. Spolupráca so študentmi

Okrem zapojenia študentov do vedecko-výskumnej činnosti katedry formou pomocných študentských vedeckých síl, rozvíja katedra spoluprácu so študentmi prostredníctvom rôznych ďalších aktivít. Študenti napr. recenzovali „Manuál na prácu s prameňmi práva“, spoluvytvárajú pomocné študijné materiály študentov pre študentov

(časové osi, pojmové mapy a pod.), spoluorganizujú alebo sa zúčastňujú na fakultatívnych podujatiach, ktoré majú podobu prednášok (napr. „Vyrovnávanie sa s nedemokratickou minulosťou“ v spolupráci s Ústavom pamäti národa) či podcastov (napr. jedného zo študentských lídrov Nežnej revolúcie Antona Popoviča adresovaného študentom na tému: „Niekoľko slov o slobode“).

**Ústav teórie práva Gustava Radbrucha
a Katedra dejín štátu a práva, Právnická fakulta,
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice**

**Gustav Radbruch Department of Legal Theory
and Department of History of State and Law,
Faculty of Law, Pavol Jozef Šafárik University,
Košice**

JUDr. Radoslav Pavlinský¹

*Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Právnická fakulta, Ústav teórie práva
Gustava Radbrucha*

1. Základná charakteristika a personálne zloženie

Ústav teórie práva Gustava Radbrucha a Katedra dejín štátu a práva na UPJŠ majú spoločnú históriu. Kedysi tvorili spoločnú katedru teórie a dejín štátu a práva. Niektoré spoločné črty pretrvávajú. Katedra a ústav zdieľajú spoločný referát a zabezpečujú spoločný doktorandský program. Na Ústave teórie práva Gustava Radbrucha sa tiež vo veľkom využíva historická metóda a pri výučbe právno-teoretických a právno-filozofických predmetov sa prízvukujú historické aspekty a okolnosti, za ktorých jednotlivé teoretické koncepty vznikali.

Na Ústave teórie práva Gustava Radbrucha aktuálne pôsobia: prof. JUDr. Gabriela Dobrovičová, CSc., doc. JUDr. Marta Breichová Lapčáková, PhD., doc. JUDr. Marta Tóthová, PhD., JUDr. Dominik Šoltys, PhD., JUDr. Lukáš Tomaš, PhD., JUDr. Laura Bachňáková Rózenfeldová, PhD., prof. JUDr. Alexander Brössl, CSc., prof. JUDr. Pavel Holländer, DrSc.

Na katedre dejín štátu a práva aktuálne pôsobia: doc. JUDr. Miroslav Fico, PhD., doc. JUDr. Erik Štenpien, PhD., doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD., JUDr. Luboš Dobrovič, PhD., JUDr. Dávid Pandý, PhD., JUDr. Lucia Pištejová, PhD.

2. Výučba

Ústav zabezpečuje výučbu ťažiskových predmetov právnej vedy, najmä všeobecnej štátovedy a teórie práva. Z pohľadu rôzneho ponímania práva ako fenoménu by sa

¹ E-mail: radoslav.pavlinsky@student.upjs.sk

dalo povedať, že ústav viac kladie dôraz na úlohu prirodzeného práva v súčasných podmienkach právneho pluralizmu. Ústav pri výučbe kladie dôraz na základné práva a slobody a právne princípy. Vo veľkej miere sa tiež zaoberá výkladom práva a teóriou právnej argumentácie. V tomto ohľade zabezpečuje ďalší predmet, a to rétoriku pre právnikov. Tento predmet je obľúbeným povinne voliteľným predmetom u prvákov. Ústav sa tiež zameriava na pramene práva, právnu etiku a právnu komparatistiku. Vyučuje tiež právno-filozofické predmety, a to predmet jurisprudencie v anglickom jazyku a právne myslenie 19. a 20. storočia.

Katedra dejín štátu a práva zabezpečuje výučbu povinných predmetov rímske právo I a II a dejín štátu a práva na Slovensku po roku 1948. V rámci povinne voliteľných predmetov vyučuje dejiny cirkevného práva, svetové dejiny štátu a práva, Justiniánske Digestá a ich vplyv na vývoj moderného práva a dejiny trestného práva. Katedra ponúka aj tri výberové predmety, a to tripartitum Štefana Werböczyho a jeho význam pre moderné právo, vývoj inštitútov vecného práva a dejiny procesného práva do roku 1848. Tripartitum sa predovšetkým teší popularite u prvákov a každoročne sa usporadúva Simulovaný súdny spor podľa uhorského feudálneho práva a Tripartita.

3. Výskum

Na ústave prebieha mimo výučby a výskumu aj iná činnosť, ktorá spočíva v preklade pôvodných diel významných právnych filozofov v rámci edície *Exempla Iuris*. Na túto poslednú činnosť by som chcel upozorniť najviac. Tieto preklady zabezpečujú páni profesori Bröstl a Holländer v spolupráci s vydavateľstvom Kalligram. Ide o veľmi významné diela, z ktorých mnohé nikdy predtým neboli preložené do slovenčiny.

Na Ústave teórie práva Gustava Radbrucha boli v minulosti realizované projekty, ktoré sa venovali interakcii právnych kultúr, otázkam právneho štátu, ústave a ústavným zákonom. V súčasnosti sa na ústave riešia predovšetkým otázky stretu právnych systémov, otázky právnej etiky a problematika právnych princíпов. Posledný grantový projekt VEGA, ktorý prebiehal na Ústave teórie práva Gustava Radbrucha, bol zameraný na *Nové dimenzie metodológie právnej argumentácie – úloha právnych princíпов vo viacúrovňovom právnom systéme*. Projekt bol ukončený v roku 2021.

Výskum na katedre sa zameriava na dve základné oblasti, a to na problematiku rímskeho práva a práva „národného“, teda právnych dejín Slovenska, špecificky v rámci Uhorska. V zmysle predmetného všeobecného vymedzenia výskumu boli realizované viaceré grantové projekty. V oblasti rímskeho práva to bola predovšetkým orientácia na vedecký výskum právnej úpravy civilných deliktov a ich vplyv na moderné právo, ako aj historický vývoj inštitútu kúpnej zmluvy v rímskom práve. V oblasti vývoja slovenského práva sa realizácia vedeckých aktivít zameriavala okrem iného na skúmanie vývoja a vplyvu tripartita v slovenských právnych deji-

nách. V súčasnosti je vedecké bádanie zamerané okrem iného aj na vývoj inštitútu kúpnej zmluvy v právnych dejinách, a to s poukázaním na vplyv predmetného vývoja na tendencie pri súčasnej rekodifikácii civilného práva v Slovenskej republike. Jediný projekt rozbehnutý na katedre dejín štátu a práva je APVV projekt *100 rokov Trianonskej zmluvy* pod záštitou pána docenta Štenpiena, ktorého predpokladaný koniec riešenia je v roku 2024.

**Katedra dejín štátu a práva,
Právnická fakulta, Univerzita Mateja Bela,
Banská Bystrica**

**Department of History of State and Law,
Faculty of Law, Matej Bel University,
Banská Bystrica**

Doc. JUDr. Ivana Šošková, PhD.¹

Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, Katedra dejín štátu a práva

1. Personálne zloženie

Katedra je z hľadiska personálneho zloženia už niekoľko rokov zastabilizovaná, jej členmi sú doc. JUDr. Ivana Šošková, PhD. (vedúca katedry), prof. Dr.iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD. (v súčasnosti dekan PrF UMB v Banskej Bystrici), ďalej doc. JUDr. PhDr. Martin Skaloš, PhD., Mgr. Zuzana Mičková, PhD. (tajomníčka katedry) a JUDr. Alexandra Letková, PhD.

2. Výučba

Katedra dejín štátu a práva zabezpečuje výučbu propedeutických predmetov priamo patriacich, ako aj úzko súvisiacich s odborními rímske právo (právna romanistika, lektúra rímskych textov, právnická latinčina), dejiny štátu a práva (na území Slovenska, ako i všeobecné, resp. svetové dejiny štátu a práva), cirkevné a konfesijné právo. Jej úlohou a cieľom je podať základné informácie o štáte a práve v ich historickom kontexte a napomôcť tak k uvedomovaniu si dosahu historického vývoja vied o štáte a práve pre súčasnosť a moderný legislatívny vývoj. Okrem toho tiež katedra zabezpečuje metodologické predmety zamerané na prípravu, tvorbu, kvalitné spracovanie a úspešnú obhajobu záverečných bakalárskych a diplomových prác v študijnom odbore právo.

Katedra zabezpečuje primárne výučbu v bakalárskom stupni štúdia, vyučuje tieto povinné predmety: rímske právo I., rímske právo II., Roman Law, dejiny štátu a práva na území Slovenska I., dejiny štátu a práva na území Slovenska II., dejiny práva štátov Európy a USA, metodika spracovania záverečnej práce. Z povinne vo-

¹ E-mail: ivana.soskova@umb.sk

liteľných predmetov zabezpečuje: cirkevné právo, konfesijné právo, právnická latinčina I., právnická latinčina II., právny poriadok v Československu po roku 1945, vývoj inštitútov súkromného práva (v magisterskom štúdiu), ako aj povinne voliteľné predmety v cudzích jazykoch: *Roemisches Recht mit Bezug auf das geltende Privatrecht* (v nemeckom jazyku) a v anglickom jazyku *Roman Foundations of Modern Private Law*. Z výberových predmetov katedra ponúka české právne dejiny, lektúru rímskych textov, vývoj právnického stavu a právnických profesií a pre magisterský stupeň metodológiu vedeckej práce.

3. Zameranie katedry, granty, publikácie

V rámci svojej odbornej profilácie a vedeckej činnosti sa drvivá väčšina členov katedry venuje dejinám štátu a práva na území Slovenska, resp. Československa, prof. Dr.iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD. sa venuje rímskemu právu (najmä obligačnému) a jeho recepcii v modernom civilnom práve. Prof. Dr.iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD. v roku 2021 publikoval monografie *Závazok v rímskom práve, Kaufvertrag im roemischen Recht und im modernen Recht der Slowakei a Darlehen und Veerwahrung im roemischen Recht*. V súčasnosti pracuje na monografii *Vybrané aspekty rímskeho zmluvného práva a spoluautorsky na učebnici Civilné procesné právo so zameraním na jeho historické aspekty*. Doc. JUDr. PhDr. Martin Skaloš, PhD. sa zameriava na dejiny štátu a práva s príklonom k najnovším slovenským a československým štátoprávnym dejinám. Venuje sa dlhodobému skúmaniu prameňov práva na území Slovenska, vývoju inštitútov súkromného i verejného práva v Uhorsku a Československu. Doc. JUDr. Ivana Šošková, PhD. sa pedagogicky zameriava na dejiny práva štátov Európy a USA, vedecky sa v oblasti právnych dejín sústreďuje predovšetkým na vývoj rodinného a manželského práva na území Slovenska po roku 1918. Skúma historicko-právny vývoj rodinnoprávnych inštitútov s dôrazom na ich zásadnú premenu v období ľudovej demokracie a smerovania k socializmu v druhej polovici 20. storočia. Okrem toho sa venuje tiež problematike výučby dejín štátu a práva, otázkam jej opodstatnenia v procese vysokoškolského právnického vzdelávania. Mgr. Zuzana Mičková, PhD. sa vo svojej vedeckej činnosti venuje najmä obdobiu novoveku a okrajovo obdobiu Slovenského štátu. Jej oblasťami záujmu sú najmä regionálne, hospodárske a cirkevné dejiny so zreteľom na historicko-právny vývoj. V rámci archívneho výskumu sa momentálne venuje dispozičnému právu *mortis causa* vysokých cirkevných hodnostárov v období 18. a 19. storočia. Taktiež skúma fungovanie hodnoverného miesta v záverečnej fáze existencie týchto inštitúcií typických pre Uhorsko, konkrétne Banskobystrickej kapituly, ktorá bola pokračovateľkou od stredoveku fungujúceho hodnoverného miesta konventu Panny Márie v Kláštore pod Znievom. JUDr. Alexandra Letková, PhD. sa venuje primárne trestnému právu, propagande a historickej pamäti v československých dejinách.

Výstupy vedeckej činnosti členov katedry sú publikované ako vedecké monografie (vydávané doma i v zahraničí) a pravidelne ako vedecké a odborné články v zahraničných a domácich časopisoch a zborníkoch. Členovia katedry v uplynulých rokoch systematicky pracovali aj na príprave moderne poňatých vysokoškolských učebníc zameraných na predmety zabezpečované katedrou v pedagogickom procese. Možno konštatovať, že v rámci cieľenej spolupráce všetkých členov má katedra v súčasnosti pokryté učebnicami a prakticky zameranými učebnými pomôckami (komentovanými dokumentmi s otázkami a úlohami) v zásade všetky vyučované predmety.

Tak ako je prirodzenou súčasťou profesionálneho života členov katedry ich pravidelná účasť na vedeckých konferenciách doma i v zahraničí, katedra sa aj sama organizačne podieľa na konferenciách usporadúvaných Právnickou fakultou UMB v Banskej Bystrici. Samotná katedra dejín štátu a práva organizuje každoročne v jar-ných mesiacoch medzinárodnú právno-historickú konferenciu v rámci už tradičného formátu s názvom „Banskobystrická škola právnych dejín“, ktorý sa stal štandardnou platformou vedeckého, resp. odborného podujatia, no predovšetkým komorného stretnutia dlhoročných kolegov a priateľov z akademického prostredia spriatelených fakúlt doma i v zahraničí (Česká republika, Poľsko, Ukrajina, Taliansko a pod.). Konferencia sa uskutočňuje na témy striedavo zamerané na vybrané právno-historické problémy vývoja štátu a vývoja práva (s výnimkou roku 2021, keď sa konferencia neuskutočnila v dôsledku prísnych opatrení v súvislosti s pandémiou COVID-19) a jej výsledkom je vždy monotematický konferenčný zborník. V rámci VII. ročníka konferencie s názvom „Ozveny právnych dejín v súčasnosti“ (2022) organizátori vyrokovali možnosť uverejnenia vybraných príspevkov spĺňajúcich nárokov vysokej vedeckej úrovne v časopise Štát a právo, ktorý je zaradený v databáze „open access“ časopisov. Katedra sa aj takýmto spôsobom snaží reagovať na klesajúci záujem účastníkov konferencií publikovať svoje príspevky v štandardných recenzovaných konferenčných zborníkoch. V roku 2023 katedra pozývala na konferenciu s názvom „V zajatí železnej opony“, čím chcela reflektovať na výročie 1948, ktorým ohraničujeme začiatok doby neslobody a totalitného režimu, ktorý prerastal celou spoločnosťou a zasahoval do všetkých oblastí života. Žiaľ, vzhľadom na veľmi nízky počet prihlásených sa organizátori rozhodli konferenciu zrušiť. V roku 2024 by katedra chcela zorganizovať konferenciu zameranú na problematiku právnej vedy v historickom kontexte. Zároveň treba dodať, že sa katedra organizačne každý rok spolupodieľa i na veľkej medzinárodnej konferencii usporadúvanej PrF UMB s názvom „Banskobystrické zámocké dni práva“ konanej v priestoroch zámku Víglaš. Katedra tu aktívne participuje na samostatnej sekcii dejín štátu a práva a teórie práva. V roku 2023 sa sekcia zamerala na tému „Aktuálne otázky hodnôt v kontinentálnom právnom systéme“, účasť na nej prijalo spolu 16 vystupujúcich. Výstupy budú publikované v recenzovanom konferenčnom zborníku.

Členovia katedry sa aktívne zameriavajú aj na popularizáciu právnych dejín. JUDr. Alexandra Letková, PhD. v roku 2021 pripravila dve série prednáškového online cyklu pre študentov, ako i verejnosť o súdnych procesoch, ktoré otriasli dejina-

mi Československa naprieč 20. storočím s názvom „Povstaňte, súd prichádza!“ (cyklus mal spolu 20 dielov), tiež pravidelne participuje na prednáškach v rámci Detskej univerzity UMB a na podujatí „Noc výskumníkov“. Prof. Dr.iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD. sa pravidelne zúčastňuje ako pedagóg reprezentujúci Slovenskú republiku na jednej z najstarších letných škôl v Európe s názvom “European summer school of private law”. V poslednom období vystúpil s prednáškou “Roman law and civil law” in Slovakia na univerzite La Laguna v Španielsku a s prednáškou „Rímske právo stále živé“ na seminári Slovenskej advokátskej komory. Okrem toho v covidovom období pripravoval a moderoval reláciu PrF UMB s názvom „Právne piatky“, kde jeho hosťami v diskusii boli predseda Najvyššieho súdu SR, predseda Ústavného súdu SR, predseda Najvyššieho správneho súdu, generálny prokurátor, špeciálny prokurátor, minister a ministerka spravodlivosti a mnohí ďalší. Táto relácia bola streamovaná nielen pre študentov PrF UMB a širokú verejnosť, ale osobitne aj pre záujemcov zo stredných škôl. Doc. JUDr. Ivana Šošková, PhD. v spolupráci s hlavným organizátorom a autorom výstavy prof. MUDr. Petrom Ondrušom, CSc. z University of Alberta, Edmonton (Alberta, Canada) usporiadali v priestoroch vstupnej haly budovy PrF UMB výstavu s názvom „ALEXANDER DUBČEK – československý politik (1921 – 1992)“. Výstava trvala do konca roku 2023, v novom roku počnúc 6. februárom 2024 bude zabezpečená ďalšia výstava, tentokrát venovaná osobnosti M. R. Štefánika.

V rámci grantovej činnosti sa členovia katedry každoročne snažia o získanie grantov v rámci rôznych grantových schém (VEGA, KEGA, príp. APVV). Momentálne sú tri členky katedry spoluriešiteľkami na projekte VEGA č. 1/0619/21 Hodnoty v práve (vedúca projektu Mgr. Mgr. Andrea Kluknavská, PhD.), Mgr. Zuzana Mičková, PhD. je tiež členkou riešiteľského kolektívu VEGA č. 1/0184/20 Hospodárske vzťahy Slovenskej republiky 1939 – 1945 a Protektorátu Čechy a Morava [vedúci projektu prof. PhDr. Mičko Peter, PhD., Spoločný projekt MŠVVSR a HÚ SAV; zástupca vedúceho projektu za HÚ SAV PhDr. Ludovít Hallon, DrSc. (HÚ SAV, Bratislava)]. Prof. Dr.iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD. je členom riešiteľského kolektívu na projekte VEGA s názvom „Prierezová analýza mimoriadnych intervenčných zásahov štátu a ich aplikácie v období krízy spôsobenej ochorením COVID-19 na súkromnoprávne vzťahy v Slovenskej republike“ Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Doc. JUDr. PhDr. Martin Skaloš, PhD. je od roku 2016 členom The European Society for History of Law so sídlom v Brne, doc. JUDr. Ivana Šošková, PhD. je členkou Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV.

**Katedra právních dějin,
Právnická fakulta, Univerzita Karlova, Praha**

**Institute of Legal History,
Faculty of Law, Charles University, Prague**

Doc. JUDr. Marek Starý, Ph.D.¹

Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra právních dějin

1. Základní charakteristika a personální složení

Katedra právních dějin je tradiční organizační jednotkou fakulty, v roce 2019 do ní byl integrován i dlouhá léta formálně samostatný, ovšem úzce spolupracující a personálně propojený Ústav českých právních dějin. Ten byl platformou spolupráce s Akademií věd ČR (tuto roli v současné době plní Centrum právněhistorických studií).

Vedoucím katedry je prorektor univerzity, prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc., jeho zástupcem prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc. Kromě nich působí na katedře 2 další profesori (prof. JUDr. Jiří Rajmund Tretera a prof. JUDr. Petr Bělovský, Dr.), 5 docentů (doc. JUDr. ICLic. Záboj Horák LL.M., Ph.D., doc. JUDr. Vladimír Kindl, doc. JUDr. Radim Seltenreich, doc. JUDr. Marek Starý Ph.D. a doc. JUDr. Jiří Šouša Ph.D.) a 5 odborných asistentů (JUDr. Lukáš Blažek, Ph.D., Mgr. Tereza Blažková, Ph.D., v současné době tajemnice katedry, JUDr. David Falada, Ph.D., JUDr. Marek Novák, Ph.D. a JUDr. Jan Šejdl, Ph.D.), jako vědecktí pracovníci jsou vedeni Mgr. Jan Beránek, Ph.D., JUDr. PhDr. René Petráš, Ph.D. a JUDr. Petra Skřejpková, Ph.D. Administrativní podporu zajišťuje sekretářka katedry, Kristýna Hrachovcová. V současné době vedou pracovníci katedry 12 interních a 11 externích doktorandů.

2. Výuka

V rovině pedagogické zajišťuje katedra tři povinné předměty, zařazené do 1. ročníku studia. Jde o tradiční předměty, trochu netradičně pojmenované – ve dvou semestrech se vyučují české a československé právní dějiny (Historické základy českého práva 1, 2) a římské právo (Římské právo a základy novodobého práva soukromého 1, 2), jednosemestrálně pak právní dějiny světové (Vývoj velkých právních systémů).

¹ E-mail: starym@prf.cuni.cz

Kromě toho nabízí katedra studentům poměrně velké množství předmětů povinně volitelných, volitelných a výběrových, pokrývajících nejrůznější oblasti a aspekty právní historie. Jejich skladba se přitom přirozeně odvíjí od odborného zaměření vyučujících. Zvláště agilní jsou v tomto ohledu kolegové zaměřující se na právo církevní. Studenti, projevující o právní dějiny hlubší zájem, se mohou zapsat do několika vědeckých seminářů.

3. Zaměření katedry, granty, publikace

Vědecká aktivita katedry je bohatá, a to jak objemově, tak tematicky. Členové katedry každoročně vypublikují nějakou monografii a značné množství odborných studií v domácích i zahraničních časopisech a konferenčních sbornících. Katedra rovněž pořádá nebo se podílí na pořádání odborných setkání, naposledy se v roce 2023 uskutečnila v Senátu Parlamentu ČR konference Antonín Švehla, Alois Rašín a ti druzí. V současné době jsou na katedře řešeny dva projekty podpořené Grantovou agenturou ČR (Rituály a symboly v římském právu; Budování „šťastné země“. Vznik a vývoj Frýdlantského vévodství) a jeden projekt specifického vysokoškolského výzkumu (Zákony, zákoníky a jejich aplikační praxe v 18.–20. století v českých zemích). Někteří doktorandi jsou nositeli projektů financovaných Grantovou agenturou Univerzity Karlovy.

**Katedra dějin státu a práva,
Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno**

**Department of the History of the State and Law,
Faculty of Law, Masaryk University, Brno**

*Doc. JUDr. Jaromír Tauchen, Ph.D., LL.M.Eur.Integration
(Dresden)¹*

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Katedra dějin státu a práva

1. Základní charakteristika a personální složení

Katedra dějin státu a práva Právnické fakulty MU je primárně vzdělávacím pracovištěm, které vyučuje povinné předměty pro studenty prvního ročníku (české a československé právní dějiny novověku, obecné právní dějiny a římské právo). K tomu členové katedry vypisují celou řadu povinně volitelných předmětů. Pracoviště je tak primárně zaměřeno na výuku.

Mezi členy katedry v roce 2023 náleželi: doc. JUDr. Jaromír Tauchen, Ph.D., LL.M. (vedoucí katedry), prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc., doc. JUDr. Pavel Salák, Ph.D., JUDr. David Kolumber, Ph.D., JUDr. Mgr. Radek Černoch, Ph.D. et Ph.D., Mgr. et Mgr. Lenka Šmídová Malárová, Ph.D., Mgr. Jan Kabát (tajemník katedry) a Mgr. Milan Dobeš. Administrativní práce vykonává pro katedru sekretářka Zuzana Suchá. V současnosti má katedra šest interních doktorandů, externího žádného.

2. Zaměření katedry, granty, publikace

V rámci katedry dějin státu a práva se její členové po vědecké stránce věnují v zásadě dvěma hlavními oblastem: českým a československým právních dějinám a římskému právu a jeho recepci v českém právním vývoji.

Členové katedry dějin státu a práva se v minulosti věnovali a v současnosti se zaměřují ve své vědecké činnosti především na problematiku moderních právních dějin v celé jejich šíři, konkrétně pak na období první Československé republiky (především na vývoj veřejného práva), Protektorát Čechy a Morava a období socialismu, fungování práva v totalitních režimech (především nacistické právo), vývoj soukromého práva a dějiny právní vědy včetně historie brněnské právnické fakulty a jejích osobností (vydání pamětí a dosud nepublikovaných rukopisů Vladimíra Kubeše

¹ E-mail: Jaromir.Tauchen@law.muni.cz

a Václava Chytila). Okrajově je věnována pozornost kritickým edicím středověkých právních pramenů a vybraným problémům feudálního práva. Neopominutelnou součástí vědeckého výzkumu na katedře je výzkum některých institutů římského práva a na něj navázaná problematika dědického práva a vliv římského práva na právní vývoj ve středověku a novověku.

Výstupy vědecké činnosti jsou publikovány ve formě vědeckých monografií nebo vědeckých článků v odborných časopisech a sbornících. Vědecké monografie jsou publikovány v České republice, vědecké články vycházejí i v zahraničí (především Rakousko, Německo, Polsko, Maďarsko).

Katedra dějin státu a práva se v uplynulých deseti letech zaměřila také na organizování konferencí především s trestněprávní tematikou či konferencí určených pro doktorandy a mladé vědecké pracovníky. Ze všech těchto konferencí byly vydány většinou monotematické konferenční sborníky. V letošním roce katedra uspořádala mezinárodní konferenci *Treffen junger Romanisten*.

Vůbec největší projekt katedry v historii představuje *Encyklopedie českých právních dějin*, který vznikl na katedře v roce 2013 a probíhá dodnes. Vedoucí katedry Jaromír Tauchen je jedním z hlavních editorů encyklopedie a všichni členové katedry se na tomto velkém projektu autorsky účastní. Zatím bylo vydáno 23 svazků.

Až na jednu výjimku jsou všichni členové katedry členy *Evropské společnosti pro právní dějiny*, z.s. (www.historyoflaw.eu) a někteří se její činnosti účastní i aktivně.

V rámci tzv. třetí role univerzit se někteří členové katedry účastní na popularizaci právní historie [pořádání besed a přednášek, např. o průběhu revolučních událostí roku 1989 na brněnské právnické fakultě, dále natáčení rozhovorů s pamětníky, přednášky v rámci univerzity třetího věku, videokurzy po seniory, kurzy pro děti (MjUNI), poskytování rozhovorů médiím k právněhistorickým otázkám apod.]. V letošním roce byl dokončen rozsáhlý videokurz českých právních dějin pro platformu *nostis.org* neziskové organizace *Nugis finem* <https://www.nostis.org/kurz-ceskych-pravnich-dejin/>

Od roku 2020 se může nejširší veřejnost seznámit s činností katedry v každoročních výročních zprávách, které jsou dostupné na těchto odkazech:

https://is.muni.cz/do/law/kat/kdsp/bibliografie/vyrocní_zprava_katedry_2020/VZ_KDSP_2020.pdf

https://is.muni.cz/do/law/kat/kdsp/bibliografie/VZKDSP_2021/VZ_KDSP_2021.pdf

https://is.muni.cz/do/law/kat/kdsp/bibliografie/VZKDSP2022/VZ_KDSP_2022.pdf

Historii brněnské katedry dějin státu a práva monograficky zpracovali Ladislav Vojáček, Jaromír Tauchen a Karel Schelle v publikaci *Právní dějiny na brněnské právnické fakultě (100 let brněnské právní historie)*. Ostrava: KEY Publishing, 2020. ISBN 978-80-7418-348-5.

Nakladatelství Leges, s. r. o.
Lublaňská 61, Praha 2
www.knihyleges.cz

